

Arbeidstakere på Urias' post?

**En studie av arbeidstakere
innenfor enkel tjenesteyting i Oslo og
deres risikoeksponering i arbeids- og bosituasjonen**

Lars Ove Gidske

Hovedoppgave i samfunnsgeografi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
November 2004

Arbeidstakere på Urias' post?

**En studie av arbeidstakere
innenfor enkel tjenesteyting i Oslo og
deres risikoeksponering i arbeids- og bosituasjonen**

Forord

Datainnsamlingen som ligger til grunn for oppgaven ble finansiert av prosjektet “Ulikhet, sosial differensiering og mobilitet i Osloregionen.” Jeg vil rette en stor takk til prosjektet og dets leder, Terje Wessel, som også har vært min veileder i arbeidet med oppgaven. Takk også til Osloforskning som fant oppgavearbeidet støtteverdig.

Med ferdigstillingen av denne oppgaven er min tid som student ved instituttet over. Jeg vil benytte anledningen til å gi honnør til de ansatte på samfunnsgeografi som utviser stor raushet med tid og oppmerksomhet overfor oss studenter. Jeg vil også takke alle redaksjonsmedlemmene i Samfunnsgeografen som har innsett viktigheten av faglig formidling som ikke nødvendigvis tangerer med ens egen hovedoppgave.

Jeg vil takke Bernt og Jonas som har lest korrektur på oppgaven, og Jørgen som har bistått med tekniske løsninger.

Til sist vil jeg rette en stor takk til Karoline og Elin Anne som har gitt uvurderlig tilbakemelding på arbeidet gjennom hele denne høsten. Takk! Elin Anne har vært en fantastisk støtte gjennom noen intensive måneder. I tillegg til å hente bøker på ulike bibliotek, lage middager og lese korrektur, har hun satt seg inn i problematikken som oppgaven omhandler – noe som har gjort at arbeidet ikke i det hele tatt har fortonet seg som ensomt.

Innhold

1 Innledning	1
1.1 Problemstillinger.....	3
1.2 Arbeidsmarkedet i Oslo.....	4
1.3 Den norske boligpolitikken og boligmarkedet i Oslo.....	5
1.4 Oppgavens oppbygging.....	7
2 Risiko	9
2.1 Risiko som biprodukt av sosiale prosesser på makronivå.....	10
2.1.1 Risikosamfunnet.....	10
2.1.2 Globalisering og risiko.....	10
2.1.3 Individualisering og risiko.....	11
2.2 Risikoeksponering på mikronivå.....	12
2.2.1 Teknisk risiko.....	12
2.2.2 Posisjonell risiko.....	13
2.2.3 Perseptuell risiko.....	14
2.3 Oppsummering.....	15
3 Arbeidstakernes rammebetingelser og tilpasninger	17
3.1 Sentrale sammenhenger.....	17
3.2 Arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer.....	20
3.2.1 Todelt tjenesteøkonomi og segmentering i arbeidsmarkedet.....	21
3.2.2 Fleksibilisering.....	23

3.2.3	<i>Ulikhet mellom grupper og individualisering i arbeidsmarkedet</i>	24
3.2.4	<i>Posisjon på arbeidsmarkedet og risiko</i>	24
3.2.5	<i>Individuelle tilpasninger til risiko på arbeidsmarkedet</i>	25
3.2.6	<i>Geografiske variasjoner</i>	26
3.3	Boligmarkedets mulighetsstrukturer	27
3.3.1	<i>Boligmarked og boligforsyning</i>	27
3.3.2	<i>Ulike forklaringsperspektiv</i>	28
3.3.3	<i>Individualisering av boligpolitikken</i>	28
3.3.4	<i>Boligmarkedets disposisjonsstruktur</i>	29
3.3.5	<i>Posisjon på boligmarkedet og risiko</i>	30
3.3.6	<i>Sosio-strukturelle ressurser i boligmarkedet</i>	32
3.3.7	<i>Individuelle tilpasninger til risiko på boligmarkedet</i>	32
3.4	Permanent og midlertidig risikoeksponering	33
3.5	Oppsummering	34
4	Metode	37
4.1	Forskningsdesign	37
4.1.1	<i>Forskningsdesign for beskrivende forskning</i>	37
4.1.2	<i>Generelle, men delvise beskrivelser</i>	38
4.1.3	<i>Informasjonsbærende enheter</i>	39
4.2	Måling av risiko	39
4.2.1	<i>Operasjonalisering og valg av indikatorer</i>	39
4.2.2	<i>I: indikatorer for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen</i>	41
4.2.3	<i>II: indikatorer for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen</i>	41
4.2.4	<i>III: indikatorer for posisjonell risiko i bosituasjonen</i>	42
4.2.5	<i>IV: indikatorer for perseptuell risiko i bosituasjonen</i>	43
4.2.6	<i>Fire indekser er hovedindikatorer</i>	43
4.2.7	<i>Problemet med å måle risiko – operasjonalisering og validitetsspørsmål</i>	44
4.3	Andre operasjonaliseringer	46
4.3.1	<i>Arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting</i>	46
4.3.2	<i>Landbakgrunn</i>	47
4.4	Utvalg	48
4.4.1	<i>Frafall</i>	50

4.5	Datainnsamling	50
4.5.1	<i>Registerdata</i>	51
4.5.2	<i>Utforming av spørreskjemaet</i>	51
4.5.3	<i>Besvaring av spørreskjemaet</i>	52
4.5.4	<i>Verdienes reliabilitet</i>	53
4.5.5	<i>Alternativ datainnsamling</i>	55
4.6	Signifikansmåling av samvariasjoner	55
5	Kjennetegn ved utvalget	57
5.1	Hvem er de?	57
5.2	Respondentenes deltakelse i arbeidslivet	62
5.3	Respondentenes disposisjonsform	65
5.4	Oppsummering	68
6	Risiko i arbeidssituasjonen	71
6.1	Posisjonell risiko i arbeidssituasjonen	71
6.1.1	<i>Delindikatorer for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen</i>	72
6.1.2	<i>Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen</i>	73
6.2	Perseptuell risiko i arbeidssituasjonen	75
6.2.1	<i>Delindikatorer for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen</i>	76
6.2.2	<i>Hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjon</i>	79
6.3	Overlappende risikoeksponering i arbeidssituasjonen	82
6.4	Individuelle tilpasninger til risiko i arbeidssituasjonen	83
6.5	Opplevelse av muligheter i arbeidslivet	84
6.6	Oppsummerende kommentarer	85
7	Risiko i bosituasjonen	89
7.1	Posisjonell risiko i bosituasjonen	89
7.1.1	<i>Delindikatorer for posisjonell risiko i bosituasjonen</i>	90
7.1.2	<i>Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen</i>	92
7.2	Perseptuell risiko i bosituasjonen	95
7.2.1	<i>Delindikatorer for perseptuell risisko i bosituasjonen</i>	95
7.2.2	<i>Hovedindikator for perseptuell risiko i bosituasjonen</i>	100
7.3	Overlappende risikoeksponering i bosituasjonen	102
7.4	Opplevelse av muligheter i boligmarkedet	103

7.5 Oppsummerende kommentarer.....	104
8 Dobbel risikoeksponering.....	107
8.1 Posisjonell risikoeksponering i både arbeids- og bosituasjonen	107
8.2 Perseptuell risikoeksponering i både arbeids- og bosituasjonen	109
8.3 Oppsummerende kommentarer.....	112
9 Avsluttende drøfting.....	115
9.1 Utgangspunkt for oppgaven	115
9.2 Problemstillinger og resultater.....	116
9.2.1 <i>Mange med usikker tilknytning til arbeidsplassen – ikke-vestlige bekymret.....</i>	<i>116</i>
9.2.2 <i>Unge med store boliglån og usikre leieforhold – ikke-vestlige oftere bekymret ..</i>	<i>117</i>
9.2.3 <i>Unge i dobbelt utsatt posisjon – ikke-vestlige oftere dobbelt bekymret.....</i>	<i>117</i>
9.2.4 <i>Midlertidig og permanent risikoeksponerte</i>	<i>118</i>
9.2.5 <i>Risikosamfunn i Oslo?.....</i>	<i>118</i>
9.3 Nye vanskeligstilte på boligmarkedet?	118
Referanser.....	121
Vedlegg 1: Følgerev, spørreskjema og purrebrev	125
Vedlegg 2: Vedleggstabeller	135

Figurer og tabeller

<i>Figur 3.1 Momenter og sammenhenger knyttet til risikoeksponering.....</i>	<i>18</i>
<i>Figur 4.1 Fire typer indikatorer i studien</i>	<i>40</i>
<i>Tabell 4.1 Operasjonalisering av yrke og virksomhet for enkel tjenesteyting.....</i>	<i>47</i>
<i>Tabell 5.1 Aldersfordeling. Etter yrkesklasse, landbakgrunn og i hele utvalget. Prosent (N)..</i>	<i>58</i>
<i>Tabell 5.2 Kjønnsfordeling innenfor yrkeskategoriene og i hele utvalget. Prosent (N)</i>	<i>59</i>
<i>Tabell 5.3 Fordeling av ulike landbakgrunn innenfor yrkesklassene, i hele utvalget, og for alle sysselsatte bosatt i Oslo. Prosent (N).....</i>	<i>59</i>
<i>Tabell 5.4 Utdanningsnivå etter yrkesklasse, landbakgrunn, for hele utvalget og for sysselsatte (16-74 år) med bosted i Oslo. Prosent (N).....</i>	<i>60</i>
<i>Tabell 5.5 Husholdstype etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N).....</i>	<i>61</i>
<i>Tabell 5.6 I inntektsgivende arbeid på undersøkelsestidspunktet, etter yrke, landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	<i>62</i>
<i>Tabell 5.7 Medlemskap i fagforbund eller arbeidstakerorganisasjon innenfor yrkeskategoriene, i hele utvalget, og for sysselsatte i Norge. Prosent (N).....</i>	<i>63</i>
<i>Tabell 5.8 Fagforeningsmedlemskap etter alder og i hele utvalget. Prosent (N).....</i>	<i>64</i>

<i>Tabell 5.9 Sysselsetting i flere arbeidsforhold etter landbakgrunn og i hele utvalget. Prosent (N)</i>	65
<i>Tabell 5.10 Disposisjonsform for utvalget og for Oslo. Prosent (N)</i>	66
<i>Tabell 5.11 Disposisjonsform etter alder. Prosent (N)</i>	66
<i>Tabell 5.12 Disposisjonsform etter husholdstype. Prosent (N)</i>	67
<i>Tabell 5.13 Disposisjonsform for barneforsørgere etter landbakgrunn. Prosent (N)</i>	67
<i>Tabell 6.1 Forekomst av nulltimeskontrakter og avtaler som fastsetter en avtalt arbeidstid. Etter fagforeningsmedlemskap og for alle. Prosent (N)</i>	73
<i>Tabell 6.2 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen. Etter fagforeningsmedlemskap og for alle. Prosent (N)</i>	74
<i>Tabell 6.3 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen. Etter kjønn for henholdsvis PTS og HIT. Prosent (N)</i>	74
<i>Tabell 6.4 – Er du sikker på at hovedarbeidsgiver kan tilby deg tilstrekkelig arbeid om et halvt år? Etter yrkesklasse, etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	76
<i>Tabell 6.5 – Er usikkerhet knyttet til din fremtidige arbeidsinntekt en belastning for deg? Etter yrke, etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	77
<i>Tabell 6.6 – Er usikkerhet knyttet til din fremtidige arbeidsinntekt en belastning for deg? Etter husholdstype og for alle. Prosent (N)</i>	78
<i>Tabell 6.7 Vurdering av hvorvidt arbeidslivet er “utrygt”. Etter yrkesklasse, landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	79
<i>Tabell 6.8 Hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Etter yrke, landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	80
<i>Tabell 6.9 Hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen etter forsørging av barn og landbakgrunn. Prosent (N)</i>	81
<i>Tabell 6.10 Hovedindikator for posisjonell og hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Prosent (N)</i>	82
<i>Tabell 6.11 Ekstraarbeid etter utslag på hovedindikatorerne for henholdsvis posisjonell og perseptuell risikoeksponering, og for alle. Prosent (N)</i>	83

<i>Tabell 6.12 – Jeg opplever arbeidslivet som rikt på muligheter. Etter landbakgrunn og yrkesklasse. Prosent (N)</i>	85
<i>Tabell 7.1 Andel eiere med høy belåningsgrad (90 prosent eller mer). Etter alder og for alle. Prosent (N)</i>	90
<i>Tabell 7.2 Varighet av leieavtale ved inngåelse. Prosent (N)</i>	91
<i>Tabell 7.3 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter disposisjonsform og for alle. Prosent (N)</i>	92
<i>Tabell 7.4 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter alder og for alle. Prosent (N)</i>	93
<i>Tabell 7.5 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	93
<i>Tabell 7.6 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter husholdstype og for alle. Prosent (N)</i>	94
<i>Tabell 7.7 – Er usikkerhet knyttet til fremtidig husholdsinntekt en belastning for deg? Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	96
<i>Tabell 7.8 – Er usikkerhet knyttet til fremtidig husholdssinntekt en belastning for deg? For individer i hushold med barn. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	96
<i>Tabell 7.9 – Er usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader en belastning for deg? Etter landbakgrunn, disposisjonsform og for alle. Prosent (N)</i>	97
<i>Tabell 7.10 – Er usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader en belastning for deg? For barneforsørgere. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	98
<i>Tabell 7.11 – Er usikkerhet knyttet til varigheten av leieforholdet en belastning for deg? Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	99
<i>Tabell 7.12 – Er usikkerhet knyttet til varigheten av leieforholdet en belastning for deg? Etter alder og for alle. Prosent (N)</i>	99
<i>Tabell 7.13 Hovedindikator for perseptuell risiko i bosituasjonen. Etter landbakgrunn, disposisjonsform og for alle. Prosent (N)</i>	100
<i>Tabell 7.14 Hovedindikator for perseptuell risiko i bosituasjonen for barneforsørgere. Etter landbakgrunn og for alle barneforsørgere. Prosent (N)</i>	101

<i>Tabell 7.15 Hovedindikator for posisjonell og for perseptuell risiko i bosituasjonen. Prosent (N).....</i>	<i>102</i>
<i>Tabell 7.16 – Vil du trolig eie eller leie bolig om tre år? Etter nåværende disposisjonsform. Prosent (N).....</i>	<i>103</i>
<i>Tabell 7.17 – Vil du trolig eie eller leie bolig om tre år? Etter nåværende disposisjonsform. Personer over 30 år. Prosent (N).....</i>	<i>104</i>
<i>Tabell 8.1 Overlapping mellom posisjonell risiko henholdsvis i arbeids- og bosituasjonen. Prosent (N).....</i>	<i>108</i>
<i>Tabell 8.2 Forekomst av posisjonell risiko på begge arenaer, etter alder og for alle. Prosent (N).....</i>	<i>108</i>
<i>Tabell 8.3 Forekomst av posisjonell risiko på begge arenaer, etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N).....</i>	<i>109</i>
<i>Tabell 8.4 Overlapping mellom perseptuell risiko henholdsvis i arbeids- og bosituasjonen. Prosent (N)</i>	<i>110</i>
<i>Tabell 8.5 Forekomst av perseptuell risiko i både arbeids- og bosituasjonen. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	<i>111</i>
<i>Tabell 8.6 Forekomst av perseptuell risiko i både arbeids- og bosituasjonen for barneforsørgere. Etter landbakgrunn og for alle barneforsørgere. Prosent (N)</i>	<i>112</i>

1 Innledning

Arbeid og bolig henger sammen på flere nivå. På regionsnivå får jobbmuligheter betydning for hva slags boliger som etterspørres. Og boligtypene og boligprisene i en region påvirkes av hva slags hushold og potensiell arbeidskraft som ønsker å flytte dit. Strukturendringer i arbeidsmarkedet kan føre til endret etterspørsel i boligmarkedet, som igjen kan føre til endringer i boligprisene og den videre utbyggingen.

På individnivå er arbeid og bolig to grunnleggende komponenter i den enkeltes liv, og dreier seg om mer enn å tjene til livets opphold og å ha tak over hodet. Å ha jobb og bolig handler også om selvrealisering, trivsel og ikke minst trygghet. Samtidig er sammenhengen mellom det å ha jobb og det å ha bolig tydelig – å skaffe seg bolig er kostbart og krever inntekt. Tilsvarende vil usikker arbeidsinntekt kunne true opprettholdelsen av bosituasjonen. Derfor oppleves gjerne problemer knyttet til arbeid og bolig som sammenfiltret på individnivå.

De siste tiårene har rammebetingelsene på både arbeids- og boligmarkedet i Osloregionen gjennomgått store endringer. Deindustrialisering og fremvekst av en tjenestebasert urban økonomi har bidratt til at arbeidslivet reguleres av andre mekanismer enn tidligere.

Industriarbeidsplasser har blitt flyttet til lavkostland og gjenværende bedrifter og nye næringer har måttet tilpasse seg endringene. Å være fleksibel har blitt en viktig overlevelsesstrategi for bedrifter – og det samme kan på mange måter sies om arbeidstakerne. Parallelt med endringene på arbeidsmarkedet har boligmarkedet vært gjennom en deregulering i den forstand at staten har trukket seg ut og overlatt boligmarkedet til rene markedskrefter.

Overgangen til en tjenestebasert og mer fleksibel urban økonomi er ikke ensbetydende med en arbeidsstokk hvor alle jobber i team, bruker IT-baserte arbeidsverktøy og deltar i kunnskapsintensiv tjenesteproduksjon:

The postmodern city is not only a city of successful academics, Bohemians and self-educated entrepreneurs. There is still a need for cleaners, secretaries, shop assistants, motor mechanics, construction workers, waiters, bus drivers, guards, caretakers, nurses, nursing assistants, etc. In fact, the postmodern city seems to *increase* the need for some of these groups.

Wessel 1998a, side 218, kursiv i original

Det er med andre ord et stort behov for arbeidstakere til å utføre enkle arbeidsintensive tjenester. Under hvilke betingelser arbeidstakere kan selge sin arbeidskraft bestemmes av en rekke faktorer som i sum skaper et sett muligheter og begrensninger i arbeidsmarkedet. Disse mulighetsstrukturene vil variere i tid og rom og vil nedfelle seg i ulike valgmuligheter for individer med ulike forutsetninger.

Innen angloamerikansk forskning hevdes det at den nye tjenestebaserte urbane økonomien har skapt et arbeidsmarked der nye valgmuligheter har åpnet seg for noen arbeidstakere, mens andre arbeidstakere med dårligere forutsetninger har fått usikre og fastlåste posisjoner (se blant annet Allen og Henry 1997, Ekinsmyth 1999, Sassen 1996, Sennet 1998). Arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting omtales som en gruppe som, på tross av sin yrkesdeltakelse, er eksponert for risiko, dårlige levekår og fattigdom. Vi kan imidlertid ikke uten videre forvente at observasjoner gjort i Storbritannia og USA vil repeteres i norsk kontekst hvor arbeidslivet i stor grad har blitt regulert av andre mekanismer.

Den institusjonelle konteksten for det lokale arbeidsmarkedet i Oslo gjør at det skiller seg fra arbeidsmarkedene i store byer i Storbritannia og USA. For det første byr den norske velferdsstaten på ytelser som i stor grad representerer et sikkerhetsnett for innbyggerne og gir gode muligheter for sosioøkonomisk mobilitet, sammenlignet med andre land. For det andre har industrielle relasjoner i det norske arbeidslivet generelt ført til gode vilkår for arbeidstakere, noe som også har kommet svakere og uorganiserte grupper til gode. Ved å

undersøke risikoeksponering for gruppen som arbeider innenfor enkel tjenesteyting i en norsk storby får vi, kan hende, et bilde på hvorvidt mekanismene knyttet til de lokale og nasjonale institusjonene forhindrer en slik utvikling som er blitt påvist i andre land.

I boligmarkedet er det også en økende forekomst av usikre posisjoner. Tilbud og etterspørsel struktureres hovedsaklig av markedsmekanismer. Generell sosial boligforsyning faller ikke lenger inn under boligpolitikken virkeområde, som nå hovedsaklig begrenser seg til selektive tiltak rettet mot vanskeligstilte. Dereguleringen har hatt konsekvenser for både eie- og leiemarkedet. Leiesektoren preges i større grad av uprofesjonelle utleiery, noe som fører til et labilt tilbud. Mange leieboliger tilbys med svak disposisjonsrett, og dette øker leietakernes risiko for å miste boligen. Opphevelse av prisregulering for omsetning av andelsleiligheter og tilbaketrekking av myndighetenes generelle kredittordninger har medført at boligsøkende husholdninger i større grad må forholde seg til usikre boligkjøp og det private kredittmarkedets betingelser og iboende usikkerhet.

1.1 Problemstillinger

Utgangspunktet for oppgaven er spørsmålet om hvorvidt endrede rammebetingelser, både på arbeids- og boligmarked, betyr at arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting har en risikoeksponert posisjon på disse arenaene. Individuelle belastninger forbundet med risiko er på ingen måte nye, men synes å ha fått større relevans i tjenestebaserte urbane økonomier. På bakgrunn av dette har jeg definert følgende problemstillinger:

1. Er arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting i Oslo eksponert for risiko i sin arbeidssituasjon?

Denne gruppen utgjøres blant annet av servitører, vektery, renholdsarbeidery og kjøkkenassistenter. De utfører helt sentrale arbeidsoppgaver i Oslo, og er som nevnt blitt viktigere i den urbane økonomien. Momenter ved organiseringen av disse arbeidsoppgavene og disses posisjon i arbeidslivets hierarki gjør det interessant å kartlegge hvorvidt arbeidstakerne eksponeres for risiko knyttet til forutsigbarhet og inntektstrygghet.

2. Er den samme gruppen eksponert for risiko i sin bosituasjon?

Denne problemstillingen har bakgrunn i forståelsen av at forutsigbarhet og trygghet i bosituasjonen i stor grad henger sammen med forutsigbar arbeidsinntekt. Men forutsigbarhet i bosituasjonen avhenger også av kjennetegn ved tilbudet i boligmarkedet. Jeg søker å besvare hvorvidt denne gruppen har en utsatt posisjon i bosituasjonen, både i sammenheng med deres posisjon på arbeidsmarkedet og isolert sett.

3. I hvilken grad er gruppen eksponert for risiko både i arbeids- og bosituasjonen?

Denne siste problemstillingen er ment å fange opp den eventuelle forekomsten av arbeidstakere som er eksponert for risiko på *begge* arenaer. Siden arbeid og bolig er så viktige nøkkelgoder i våre liv vil slik dobbel eksponering kunne være en stor belastning for de som berøres.

1.2 Arbeidsmarkedet i Oslo

Arbeidsmarkedet i Oslo kjennetegnes av en stor andel arbeidsplasser innenfor tjenesteytende næringer. I fjerde kvartal 2003 var 388 262 sysselsatt i Oslo (SSB 2004a). Den største andelen ble utgjort av sysselsatte innen offentlig forvaltning (37 prosent). Videre arbeidet 20 prosent innenfor varehandel og hotell- og restaurantvirksomhet, og 23 prosent innenfor finans og forretningsmessig tjenesteyting. Gruppen som oppgaven omhandler befinner seg innenfor de to siste segmentene sammen med et stort spekter av tjenesteytere – fra bankfunksjonærer til vaktmestere.

Arbeidsmarkedet i Oslo er preget av innpendling – langt fra alle sysselsatte i Oslo har bosted i byen. 41 prosent av de som var sysselsatt i Oslo i fjerde kvartal 2003 bodde i andre fylker. Til sammenligning var det bare 39 720 som pendlet ut av Oslo, en størrelse som tilsvarer 10 prosent av de som er sysselsatt i byen (SSB 2004a). Det kan derfor sies at tilstanden i Oslos arbeidsliv har betydning for hverdagen til folk også utenfor hovedstaden.

Når det gjelder fagforeningsmedlemskap er 32 prosent av de sysselsatte innenfor privat tjenesteyting i Norge organisert. Arbeidstakere innen hotell og restaurant utmerker seg med særlig lav organiseringsgrad på 21 prosent. Til sammenligning er organiseringsgraden i Norge

under ett på 53 prosent, og for kommune- og statsansatte er organiseringsgraden henholdsvis 80 og 83 prosent (Stokke mfl. 2003). Det er altså svært ulik grad av fagorganisering i forskjellige virksomheter og næringer i det norske arbeidslivet. Ulik grad av fagorganisering avspeiler antakelig ulike arbeidsvilkår og ulik grad av trygghet i arbeidsforholdene.

Arbeidsmarkedet i Oslo er forskjellig fra resten av landet ved at det har en høyere andel ikke-vestlige innvandrere blant arbeidstakerne. 11 prosent av sysselsatte bosatt i byen har ikke-vestlig landbakgrunn (se Tabell 5.3). For mange av dem blir arbeid innenfor enkel tjenesteyting en inngangsport til arbeidsmarkedet. Her finnes det mange jobber med arbeidsoppgaver som ikke anses som attraktive av nordmenn. Ottar Brox stiller spørsmål ved hvorvidt det er nordmenn som er blitt bortskjemte, eller det er arbeids- og ansettelsesforholdene som har blitt verre i denne delen av det norske arbeidsmarkedet:

– Det heter jo at innvandrene gjør nødvendige jobber som vi etniske nordmenn ikke vil ha. Men dette er å snu sammenhengen på hodet. Jobbene blir så dårlige at nordmenn ikke vil ha dem, fordi arbeidsgiverne kan rekruttere folk som ikke stiller “norske” krav.

Ottar Brox i kommentar (Aftenposten 2002)

Jeg retter søkelyset mot enkelte av de arbeidslivsproblemer Brox bekymrer seg for, og kommer også inn på ulikhet i problemeksponering mellom nordmenn og innvandrere innenfor enkel tjenesteyting. I oppgaven rettes søkelys mot nye typer jobber som muligvis ikke tilbyr den forutsigbarheten og tryggheten som har vært vanlig i det norske arbeidslivet.

1.3 Den norske boligpolitikken og boligmarkedet i Oslo

Bolig er en svært sentral levekårskomponent, og et nøkkelgode i den forstand at bolig gjerne er en forutsetning for god helse, for å ha arbeidsinntekt, for å opprettholde et sosialt liv og ellers delta i samfunnet. Dårlige boforhold vil således få store ringvirkninger i de utsattes tilværelse, og derfor kan ikke andre goder kompensere for en god bolig. Denne forståelsen har vært anerkjent av norske myndigheter, hvis mål for boligpolitikken er at grupper som er utsatte på andre områder *uansett* skal ha mulighet til å disponere en god bolig (Wessel 1998a, 1998b). Wessel (ibid.) tolker de boligpolitiske mål i Norge å være at gode boforhold skal *kompensere*

for andre levekårsproblemer, det vil si at dårlige boforhold ikke skal forekomme *i tillegg* til andre problemer som arbeidsledighet, helseproblemer, med mer. Selv om målene for boligpolitikken har blitt mindre omfattende de siste tiår (NOU 2002:2), så vektlegger regjeringen fremdeles at det boligpolitiske mål er at alle skal kunne bo godt og trygt (St.m. 23 2003/2004).

Boligpolitikken hadde en fremtredende rolle i den norske velferdsstaten etter andre verdenskrig og frem til cirka 1980. Myndighetene benyttet seg av generelle virkemidler som skulle gjøre hushold i stand til å eie sin egen bolig. Virkemidlene var utlån fra Husbanken til enkeltpersoner og boligbyggelag, politisk styrt rente, rentefradrag og prisregulering på omsetting av borettslagsleiligheter. Denne boligpolitikken la til rette for en sosial boligbygging som skaffet tak over hodet for folk flest. I Oslo var særlig kommunen og Husbankens samarbeid med boligbyggelaget OBOS viktig for å gi byens innbyggere egen bolig. Fra starten av 1980-tallet har det imidlertid vært en del endringer i reguleringen av boligmarkedet. Utlånsvirksomhet i Norge ble deregulert samtidig som rentepolitikken i større grad ble ført med hensyn til inflasjon og handelsbalanse, og i mindre grad med hensyn til låntakernes forutsigbarhet. Utlånsrenten til Husbanken tilpasset seg markedsrenten og omsetning av borettslagsleiligheter ble markedsregulert.

På leiemarkedet i Oslo skjedde det en stor endring i perioden 1970-1988 da 55 000 utleieboliger ble seksjonert til ulike former for eierdisposisjon (Wessel 1996). Ved å gjøre dette oppnådde man at ny kapital ble investert i boligmassen som i stor grad besto av boliger med dårlig standard. Andelen hushold i Oslo som var leietakere gikk fra 49 prosent i 1970 til 24 prosent i 1990. I 1990 var andelen som leide boligen sin av Oslofolk tilnærmet lik andelen av alle Norges hushold på 22 prosent. Men ved den siste Folke- og boligtellingsen (2001) hadde leieandelen igjen steget og lå på 29 prosent (Langsether mfl. 2003).

I motsetning til den tidligere leieprisreguleringen og løpende kontrakter i de gamle leiegårdene, må leietakere nå forholde seg til en markedsregulert prisfastsettelse der leieavtalene i større grad er tidsbegrenset. Ironisk nok er det mange av leilighetene i de tidligere leiegårdene som nå tilbys på dagens leiemarked (Wessel 2002). De blir nå leid ut av privatpersoner som har

investert oppsparte midler eller arv i én eller noen få leiligheter. Tilbudet i leiesektoren er i mindre grad profesjonelt og i mindre grad regulert enn det var tidligere (NOU 2002:2).

Boligmarkedet i Oslo er i dag kjennetegnet ved høye og stigende priser. Med overgangen til en markedsregulert boligpolitikk på 1980-tallet oppsto en ny situasjon for norske boligsøkere. Mens lån fra Husbanken hadde bydd på forutsigbarhet, skulle omkostningene ved å ha privat boliglån (som måtte til for å kjøpe stadig dyrere boliger) vise seg å kunne svinge ganske mye. Rundt 1990 var renteomkostningene særdeles høye for mange boligeiere. Samtidig sank boligprisene. De fleste klarte seg gjennom denne perioden, men mange hushold måtte selge boligen når markedet var som dårligst. Utover 1990-tallet ble markedsrenta lavere og vi fikk igjen en prisstigning på boligmarkedet. I Oslo var prisstigningen høyere enn i resten av landet, en prisstigning som også har vedvart (Røed Larsen og Sommervoll 2004).

I et boligmarked der prisutviklingen er stabil og forutsigbar, så vil ikke boligkjøpere trenge nøyaktig kunnskap om prisutviklingen (ibid.). I det norske boligmarkedet er tilstanden imidlertid preget av store svingninger i lånerenta og varierende prisutvikling. Dette har ført til at boligkjøpere må forholde seg til mulighetene for både stor fortjeneste og store tap på boligmarkedet. Folk forholder seg aktivt til utviklingen i boligmarkedene, noe som fanges opp av hovedstadsavisene hvor det florerer av boligartikler med råd og veiledning om boligkjøp. De stadig tilbakevendende spørsmålene er hvorvidt rentenivået vil gå opp eller ned, og hvordan prisutviklingen vil se ut fremover.

1.4 Oppgavens oppbygging

I dette innledende kapitlet har jeg presentert oppgavens problemstillinger og gitt en beskrivelse av undersøkelsens studieområde.

Kapittel 2 og 3 utgjør oppgavens teoretiske bakgrunn. I kapittel 2 er formålet å avklare begrepet 'risiko' og å vise hvordan risikogenerering kan betraktes som en del av de pågående samfunnsprosesser. Jeg gir også her den teoretiske bakgrunnen for de aspekter ved risiko som jeg benytter i analysen. I kapittel 3 presenterer jeg en modell over sammenhenger mellom rammebetingelser gitt av strukturelle trekk ved arbeids- og boligmarked, og arbeidstakeres

handlingsrom for individuelle tilpasninger. Med bakgrunn i denne forståelsen går jeg videre med å vise sentrale kjennetegn ved mulighetsstrukturer i dagens arbeids- og boligmarked.

I kapittel 4 utdyper jeg den valgte framgangsmåten ved datainnsamlingen. Jeg viser også hvordan jeg har operasjonalisert ulike former for risiko, og diskuterer sentrale validitets- og reliabilitetsspørsmål for undersøkelsen.

Før oppgavens analysedel gir jeg i kapittel 5 en beskrivelse av utvalget i forhold til demografiske kjennetegn, deltakelse i arbeidslivet og boform. Analysedelen består av kapittel 6, 7 og 8 og er bygget opp etter problemstillingenes rekkefølge. Kapittel 6 er en gjennomgang og drøftning av de funn jeg har gjort i forhold til henholdsvis posisjonell og perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Kapittel 7 er en tilsvarende gjennomgang og drøftning av funn knyttet til posisjonell og perseptuell risiko på bosituasjonen. I kapittel 8 gjør jeg en sammenstilling av risiko i arbeids- og bosituasjonen og drøfter forekomsten dobbel risikoeksponering. I Kapittel 9 oppsummeres oppgaven og undersøkelsens resultater kommenteres.

2 Risiko

Det finnes mange teoretiske innfallsvinkler til konsekvensene av økonomiske, sosiale og politiske endringer i samfunnet. I oppgaven tar jeg utgangspunkt i et perspektiv som setter søkelys på hvordan globaliserings- og moderniseringsprosesser genererer *risiko*. Denne risikoen får gjennomgripende virkninger i våre liv. Rosa (1998 i Jaeger mfl. 2001) definerer 'risiko' som en situasjon eller hendelse der noe av menneskelig verdi står på spill og utfallet er åpent. Risiko innebærer en *fare* for å oppleve et tap, men tapet er ikke eneste mulige utfall. *Mulighet* er altså et sentralt aspekt ved risiko: Tapet er ikke et faktum i det øyeblikk risiko oppstår, men kun en mulighet.

Dette kapitlet diskuterer ulike aspekter ved risiko, risikogenerering og risikoeksponering. Teorier om 'risikosamfunnet' viser hvordan samfunnsprosesser på makronivå kan generere risiko på mikronivå. Etter en presentasjon av teori om sentrale sammenhenger mellom globalisering og økonomisk restrukturering på den ene siden og individers risikoeksponering på den andre, går jeg videre til en diskusjon om begreper knyttet til *ulike aspekter* ved individers risikoeksponering. Jeg presenterer begrepene "*posisjonell*" og "*perseptuell*" risiko som jeg benytter videre i analysen.

2.1 Risiko som biprodukt av sosiale prosesser på makronivå

Beck (1992) skiller mellom risiko forbundet med henholdsvis *naturgitte* og *menneskeskapt* farer. Mens risiko knyttet til naturfenomener hører til den første kategorien, innbefatter den andre kategorien risiko som er resultat av menneskelig handling og sosiale prosesser. Faren for jordskjelv er gitt av naturen, mens faren for renteoppgang og følgende høye boligutgifter er resultat av sosiale prosesser. I oppgaven ser jeg på risiko som et mulig biprodukt av sosiale prosesser, altså risiko forbundet med menneskeskapt farer.

2.1.1 Risikosamfunnet

Giddens (1990) og Beck (1992) omtaler hvordan globalisering og restrukturering på makronivå produserer nye former for risiko på mikronivå. Mens risiko i førmoderne samfunn ble forbundet med tydelige årsaksforhold, innebærer globalisering av økonomien og industriens nye bruk av naturen at risiko genereres på nye måter. Risiko i dag har uberegnelige årsaker og uoversiktlige konsekvenser (Giddens 1990). Denne genereringen av risiko og dens gjennomgripende virkning i våre liv bidrar til det Beck (1992) omtaler som '*risikosamfunnet*'. Becks '*risikosamfunn*' byr på et perspektiv som viser koblingen mellom risikogenerering på makronivå og hvordan individer blir eksponert for og forholder seg til risiko:

[Theories] of the risk society enable us to move from a narrower focus on structural change towards one better able to foreground the role of human agency and identity in the processes of change. This is by means of a focus on the ways in which risks of various sorts are generated, interpreted and then acted on.

Ford mfl. 2001, side 4

2.1.2 Globalisering og risiko

Økonomisk globalisering innebærer at lokale, regionale og nasjonale økonomiske prosesser i større grad blir integrert på tross av store fysiske avstander. Gjennom globalisering av markeder, produksjon og finans, blir den lokale økonomien gjenstand for påvirkning fra aktører i et mye større og mer kompleks økonomisk system enn tidligere. Integrasjonen og den

gjensidige avhengigheten på tvers av landegrensene har gjort det vanskeligere for kapitalistiske stater å styre den økonomiske utviklingen. Dette er én av grunnene til at keynesianske regulering ikke lenger har samme rolle i utviklingen av vestlige økonomier (Giddens 1990). Globalisering er en åpen og selvmotstridende prosess og dens konsekvenser er derfor vanskelige å forutse og kontrollere (ibid.). Globalisering kan potensielt produsere helt nye former for risiko på mikronivå og gjør forholdet mellom årsaker og virkning i økonomien mye mer kompleks og mindre oversiktlig. For eksempel er det slik at forutsigbar økonomisk vekst på makronivå kan gå hånd i hånd med risiko på mikronivå. Variasjoner i de enkelte husholdenes økonomi følger i mindre grad enn før svingninger i den regionale økonomien. Det vil si at regional økonomisk vekst kan gå hånd i hånd med arbeidsledighet og sosial nød for utsatte grupper.

2.1.3 Individualisering og risiko

De samfunnsmessige endringene skissert ovenfor er delvis knyttet til globalisering av produksjons- og finanssystemer og teknologien som muliggjør dette. De er imidlertid også resultat av endringer i ideologi og syn på hvilken rolle myndighetene skal ha overfor arbeidsmarked, næringslivet og som leverandør av velferdstjenester til innbyggerne. Ford mfl. (2001) hevder at individualisering og økt risiko for store grupper har vært en konsekvens av politiske og ideologiske avgjørelser om velferdsstatens rolle i Storbritannia. Som jeg kommer inn på i kapittel 3, kan det hevdes at tilsvarende politiske og ideologiske avgjørelser og strømninger i norsk velferdspolitikkk trekker i samme retning, selv om endringene er mindre markante.

Den kombinerte effekten av økonomisk globalisering og redefinering av myndighetenes rolle i forhold til regulering og velferdsyting, er at individer blir tvunget til selv å gjøre risikoberegninger og ta valg som kan få store konsekvenser i deres egne liv (Giddens 1990, Beck 1991). I dagliglivet stilles individer overfor et stort spekter av avgjørelser som må gjøres på grunnlag av *sannsynlighet* for ulike utfall. Følgelig er individer konstant involvert i innsamling og vurdering av informasjon relatert til risiko (Giddens 1990). Ekinsmyth (1999) påpeker at det i Becks risikosamfunn forventes at individer forholder seg aktivt til denne informasjonen og inkluderer den i sine risikovurderinger:

(...) Beck uses ‘risk’ to explain that individuals are now losing the structures and sureties of the recent modern period, and are instead having to navigate their own individual risky paths through life, with all the inherent insecurities and chances of failure (often incalculable and unforeseeable) that this entails.

Ekinsmyth 1999, side 355

Muligheter og risiko er imidlertid ikke likt fordelt mellom individene i det risikosamfunnet Beck skisserer. Klassetilhørighet har stor betydning for i hvilken grad individualisering bidrar til risiko eller muligheter på mikronivå.

2.2 Risikoeksponering på mikronivå

I likhet med Jaeger mfl. (2001) skiller jeg i denne oppgaven mellom risiko slik den eksisterer uavhengig av aktørenes forståelse, og risiko slik den oppleves og vurderes av individer. I mangel på presise begrep i den eksisterende litteraturen i forhold til hva jeg ønsker å fange opp i min undersøkelse, har jeg utledet et begrepspar på bakgrunn av dette perspektivet, henholdsvis ‘*posisjonell*’ og ‘*perseptuell*’ risiko. De to ulike aspektene utfyller hverandre ved at det første setter risiko i relasjon til rammevilkår, mens det andre har et nedefra-perspektiv og et søkelys på de individuelle vurderingene av risiko. Mens det første perspektivet er en “objektiv” tilnærming, så er det andre en tilnærming til individers subjektive vurdering. Britt Dale (1987) fremhever nytten av både “objektive” og “subjektive” indikatorer i levekårsforskning. De to typene indikatorer utfyller hverandre og er begge nødvendige for å gi en helhetlig beskrivelse av menneskers levekår (ibid.).

Før jeg utdyper meningen og den analytiske nytten av dette begrepsparet, vil jeg skissere bakgrunnen for begrepet *teknisk risiko*. Begrepet vil ikke bli brukt i analysen, men kan fungere som et pedagogisk utgangspunkt for ulike tilnærminger til risikoproblematikk.

2.2.1 *Teknisk risiko*

Analyse av teknisk risiko bygger på en forenklet virkelighetsforståelse, og denne tilnærmingen inkluderer ingen forståelse for strukturer og årsakssammenhenger. Den har heller ikke noe

“nedenfra-perspektiv”, siden man ikke tar hensyn til aktørers opplevelse av risiko og risikobelastning. Forsikringsselskap har et aktivt forhold til risiko og er typiske brukere av en slik tilnærming. Når de søker å få mer inngående kjennskap til hva en mulighet for tap eller skade innebærer, benytter de observerte frekvenser for tap og skader i *fortiden* for å beregne sannsynligheten for tap og skader i *fremtiden* (Jaeger mfl. 2001). Slike risikoanalyser har en grunnformel som uttrykkes slik:

$$\text{SANNSYNLIGHET} \times \text{KONSEKVENNS} = \text{GRAD AV RISIKO}$$

Sannsynligheten som benyttes i formelen er basert på aggregerte data fra fortiden og konsekvensen begrenser seg til fysiske skader (og forsikringsselskapets utbetalinger). Siden sannsynlighetsfaktoren er basert på aggregerte data, vil slik teknisk risikoanalyse innebære en fare for økologisk feilslutning. Videre er denne tilnærmingen ikke egnet til å analysere risiko som et sosialt fenomen og som del av sosiale prosesser. Den fanger ikke opp risiko som et aspekt ved samfunnsstrukturer, slik Giddens (1990) og Beck (1991) har skissert. Videre tar den ikke hensyn til det perseptuelle aspektet ved risiko.

2.2.2 Posisjonell risiko

Begrepet ‘posisjonell risiko’ omfatter risikoeksponering som et resultat av individets posisjon på ulike arenaer. Individer og kollektiver har ulike posisjoner innenfor strukturer og er også i ulik grad utsatt for risiko generert på makronivå. Forekomst av posisjonell risiko på mikronivå vil avhenge av strukturelle muligheter og begrensninger som skapes på makronivå.

Endringer i måten arbeidsgivere knytter til seg ufaglært arbeidskraft, er en type makrostrukturell endring som utgjør bakgrunnsteppet for denne oppgaven. Den risiko som ufaglærte arbeidstakere utsettes for som følge av dette, kan omtales som posisjonell risiko. Likeledes kan grupper eksponeres for posisjonell risiko i sin bosituasjon som følge av strukturelle endringer ved boligmarkedet, for eksempel endringer i velferdsstatens rolle på boligmarkedets tilbudsside.

En begrensning ved begrepet er at det i liten grad retter søkelys mot risikoeksponering som *belastning* for individer. En analyse som kun baserer seg på posisjonell risiko vil fort kunne bli

paternalistisk, siden den ikke vil ta opp i seg subjektive vurderinger gjort av de som er gjenstand for analyse. Det er derfor behov for analyse av flere aspekter for å gi en mer uttømmende beskrivelse av risikoeksponering.

2.2.3 Perseptuell risiko

Gjennom begrepet 'perseptuell risiko' ønsker jeg å fange hvordan individer opplever sin egen situasjon med hensyn til risikoeksponering. En del av kritikken mot den tekniske risikoanalysen tar utgangspunkt i at individer ikke har en "objektiv" tilnærming til tilværelsen. Persepsjonen av både sannsynlighet og konsekvens vil variere mellom individer. Således vil også *risikobelastningen* variere. Dessuten har individer ulike aspirasjoner, forventninger og erfaringer som får konsekvenser for deres vurdering av nåværende situasjon (Dale 1987). Ifølge Jaeger mfl. (2001) kan man dra nytte av teori fra kognitiv psykologi for å vise hvordan risikovurderinger har sammenheng med individers forventninger og frykt. Menneskers forståelse av risiko har flere dimensjoner enn de to som fanges opp i formelen for teknisk risiko. Dette begrunnes for det første med at mennesker er psykologiske vesener og at opplevelsen av *sannsynlighet* vil avhenge av blant annet nærhet til tilsvarende hendelser i tid og rom. Frykten for å miste jobben kan således bli større straks en kjenner noen som er blitt permittert. Likeså blir egne erfaringer ofte regnet som mer typiske enn hva informasjon som er basert på objektive frekvenser skulle tilsi. Dessuten vil individer ofte prøve å unngå kognitiv dissonans, det vil si unngå å erkjenne forhold som ikke er i overensstemmelse med den virkelighetsoppfatning de allerede har (ibid.). For det andre vil alvorlighetsgraden av objektive like *konsekvenser* vurderes ulikt av enkeltindivider avhengig av trekk ved situasjonen, psykologiske behov for trygghet og deres syn på kausaliteten bak risikoen (ibid.).

Hvorvidt opplevelsen av årsak og virkning stemmer med virkeligheten eller ikke, er ikke relevant for hvordan folk *handler*. Når det gjelder handling kan altså verken beskrivelser av teknisk eller posisjonell risiko gi en uttømmende forklaring. Individer handler i henhold til deres *persepsjon* av risiko og ikke i henhold til objektive sannsynlighetsberegninger og posisjoner. Det er den perseptuelle opplevelsen av risikoens farer og muligheter som får konsekvenser for individenes handlinger. Aktørers undersøkelser og vurderinger får i første omgang konsekvenser for deres *oppfatning* av risiko, muligheter og farer, og i andre omgang

konsekvenser for deres handlinger. Vitenskapelige risikoberegninger av sannsynlighet er bare grunnlag for individers handlinger i den grad disse beregningene er integrert i individenes persepsjon (Jaeger mfl. 2001).

2.3 Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet vist hvordan teori om 'risikosamfunnet' setter samfunnsprosesser på makronivå i sammenheng med risiko på mikronivå. Dette perspektivet på *utfall* av strukturelle endringer danner utgangspunkt for denne oppgaven. Giddens (1990) og Beck (1992) hevder at globalisering av økonomien har medført mer uoversiktlige sammenhenger mellom årsaker og virkninger i den nye økonomien. Hvilke farer som eksisterer og hva som kan utløse dem er det ingen som har fullstendig kunnskap om. I 'risikosamfunnet' gjennomsyrrer risikoen samfunnet og fører til en risikobevissthet og en ansvarliggjøring av individer for sin egen fremtid. Selv om 'risikosamfunnet' ikke er fullt ut representert i virkeligheten, så er teorien nyttig ved at den peker ut sentrale sammenhenger som det er relevant å undersøke nærmere.

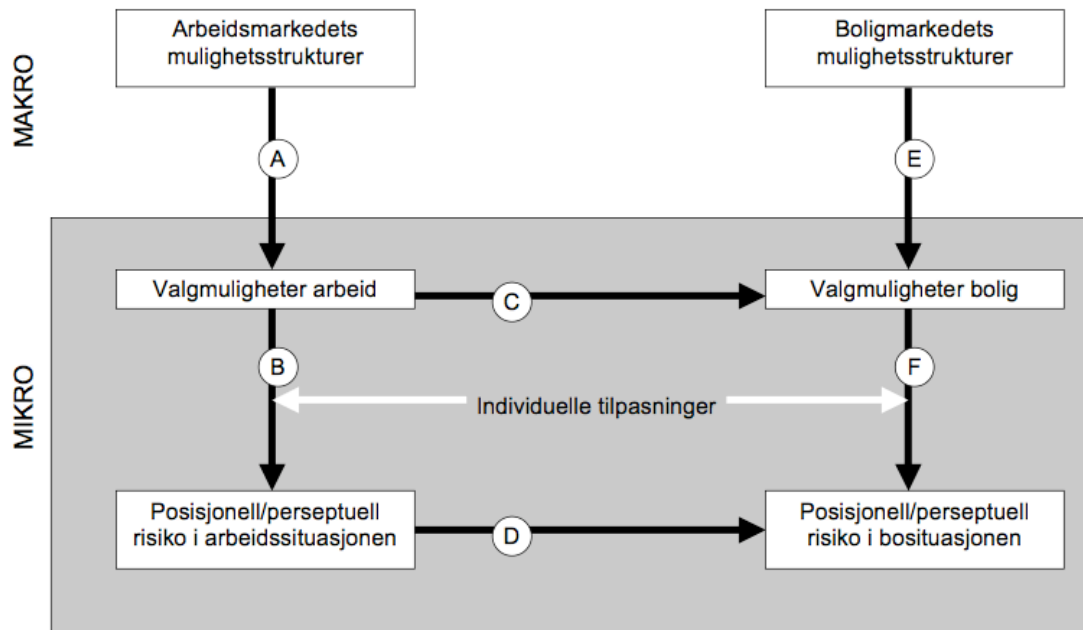
Ved å diskutere begrepsparet 'posisjonell' og 'perseptuell' risiko har jeg argumentert for nytten av disse to forskjellige, men utfyllende aspektene ved risiko. Posisjonell risiko dreier seg om individuell risikoeksponering i *relasjon* til makrostrukturelle forhold, mens perseptuell risiko omhandler *opplevelsen* av å være eksponert for risiko. Mens posisjonell risiko er en slags objektiv beskrivelse, så er perseptuell risiko avgjørende for individers *handling* og *tilpasninger*.

3 Arbeidstakernes rammebetingelser og tilpasninger

Dette kapitlet viser sammenhenger mellom endringer i arbeids- og boligmarkedets mulighetsstrukturer, og de rammene dette setter for individuelle tilpasninger til risiko. Jeg presenterer først en forklaringsmodell som viser hvordan mulighetsstrukturer på begge arenaer kan tenkes å få konsekvenser for risikoeksponering på mikronivå. Videre i kapitlet viser jeg sentrale kjennetegn ved arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer som kan tenkes å ha betydning for risikoeksponering. Tilsvarende presenteres kjennetegn ved boligmarkedet, før forholdet mellom midlertidig og permanent risikoeksponering diskuteres.

3.1 Sentrale sammenhenger

Som omtalt i kapittel 1 ser jeg på sammenhenger mellom risikoeksponering på to tematisk ulike områder, nemlig arbeidssituasjon og bosituasjon. Å se på begge disse områdene er både interessant med hensyn til å *kartlegge* den eventuelle forekomst av dobbel risikoeksponeringen, men også med hensyn til å undersøke mulige *sammenhenger* mellom risiko i arbeidssituasjon og risiko i bosituasjon.

Figur 3.1 Momenter og sammenhenger knyttet til risikoeksponering

Modellen i Figur 3.1 viser hvordan strukturelle forhold kan tenkes å påvirke både forekomst av risiko på mikronivå og rammene for individuelle tilpasninger. Dette skal ikke tolkes som at strukturer er autonome og opptrer uavhengig av hendelser på mikronivå. Tvert imot er strukturer summen av hendelser på mikronivå, men dette går jeg ikke videre med i oppgaven.

Mens det hovedsaklig er *individer* som opptrer med sine individuelle egenskaper og forutsetninger på arbeidsmarkedet, er det *hushold* som opptrer og er etterspørere på boligmarkedet. Siden hushold består av én eller flere personer, kan husholdets kapasitet i boligmarkedet være funksjon av *flere* individers posisjon på arbeidsmarkedet. Således omfatter mikronivå i modellen så vel individ som hushold. Det er enkeltindivider som har valgmuligheter i forhold til arbeid og som eventuelt opplever risiko i arbeidssituasjonen. Tilsvarende er det hushold som har mer eller mindre begrensede valgmuligheter i forhold til bolig, og som eventuelt eksponeres for risiko i bosituasjonen.

Mulighetsstrukturer i arbeids- og boligmarkedet er funksjon av tids- og stedsspesifikke mekanismer som regulerer seleksjon og fordeling – hvem som får tilgang til arenaene og hvordan grupper fordeles på arenaene. Slike mekanismer kan virke gjennom fastsatte regler

eller være funksjon av ressurskrav som stilles for å oppnå posisjoner. Hva slags stillinger tilbys i det lokale arbeidsmarkedet, og til hvem tilbys de? Og likeledes, hva slags boliger tilbys, og på hvilke vilkår, i det lokale boligmarkedet? Og hvilke forutsetninger må hushold ha for å kunne få en bolig?

Pil A i modellen viser hvordan arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer tegner opp individers rammevilkår. Individer må handle innenfor disse mulighetsstrukturene, og ulike forutsetninger og ressurser gir ulike valgmuligheter i arbeidsmarkedet. Hvordan individene så handler i forhold til arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer kan få konsekvenser for i *hvilken grad* de blir eksponert for risiko i arbeidssituasjonen. Dette er illustrert med pil B i modellen. Slik “handling” er ikke nødvendigvis et bevisst valg eller noe som oppleves som frivillig.

Risikoeksponering er ikke en automatisk funksjon av individets ressurser og forutsetninger i møte med arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer. *Individuelle tilpasninger* vil føre til ulik grad av risikoeksponering for individer som i utgangspunktet har like forutsetninger i arbeidsmarkedet. For eksempel kan en form for slik tilpasning være å godta lavere lønn for å få et tryggere og mer forutsigbart arbeidsforhold.

Når vi ser på det andre temaområdet, bolig, viser modellen tilsvarende hvordan hushold gis visse valgmuligheter i møte med boligmarkedets mulighetsstrukturer (pil E). Valgmulighetene vil avhenge av husholdsmedlemmenes tilknytning til arbeidslivet og andre sosio-strukturelle ressurser (omtales under punkt 3.3.6). Som med individers tilpasninger til akseptabel risikoeksponering i arbeidssituasjon, vil også hushold søke å tilpasse sin bosituasjon så den ikke innebærer for mye risikoeksponering. Slike tilpasninger kan for eksempel innebære å få en rimeligere og tryggere bolig, men som til gjengjeld ikke har optimal størrelse eller lokalisering.

Modellen på side 18 viser også hvordan valgmuligheter og risikoeksponering på de to ulike områdene kan tenkes å ha *sammenheng på mikronivå*. Pil C illustrerer hvordan individers valgmuligheter på arbeidsmarkedet vil få betydning for husholdets posisjon og valgmuligheter på boligmarkedet. Lønnsarbeid er et nøkkelgode og gode valgmuligheter i arbeidsmarkedet vil gi gode valgmuligheter i boligmarkedet. Dette forutsetter at lønnsarbeid er dominerende inntektskilde for husholdene og at boligomsetningen er markedsregulert. Enkelt sagt, så vil høy og sikker arbeidsinntekt gjøre et hushold i stand til å ta opp nødvendig lån, for så å kjøpe den

boligen de ønsker seg. Et hushold med lav og kanskje usikker inntekt, vil ha problemer med å betjene et lån, og må således ta til takke med færre valgmuligheter i boligmarkedet.

Modellen indikerer altså at valgmuligheter med hensyn til bolig er resultat av *både* boligmarkedets mulighetsstrukturer (pil E) og husholdsmedlemmenes valgmuligheter med hensyn til arbeid (pil C). Hushold som i *utgangspunktet* ikke har særlige strukturelle hindringer i boligmarkedet kan likevel oppleve begrensede valgmuligheter med hensyn til bolig, dersom husholdsmedlemmene har få valgmuligheter i arbeidsmarkedet. Grupper som diskrimineres i arbeidsmarkedet kan således oppleve å ha færre valgmuligheter med hensyn til bolig, på tross av i utgangspunktet like mulighetsstrukturer i boligmarkedet. Jon Rogstad (2000) viser for eksempel at innvandreres valgmuligheter i arbeidsmarkedet kan variere med konjunkturer og tilgjengelighet på arbeidskraft. Således kan innvandrere i større grad eksponeres for risiko i bosituasjonen med bakgrunn i svingninger i arbeidsmarkedet, enn hushold bestående av personer med tryggere arbeidssituasjon.

Det er viktig å poengtere at risikoeksponering i arbeids- og på bosituasjonen i mange tilfeller vil oppleves som en *sammenvevd problematikk* på individnivå. Pil D illustrerer at eksponering for risiko i arbeidssituasjonen kan påvirke husholdets risikoeksponering i bosituasjon.

Perseptuell risiko i arbeidssituasjonen kan for eksempel ha sammenheng med perceptuell risiko i bosituasjonen, men posisjonell risiko i arbeidssituasjonen vil også i mange tilfeller føre til posisjonell risiko i bosituasjonen. Dette er fordi opprettholdelse av bosituasjonen gjerne forutsetter opprettholdelse av husholdsmedlemmenes arbeidsinntekt.

3.2 Arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer

Mulighetsstrukturene i arbeidsmarkedet er blant annet resultat av hva som produseres, arbeidsgiveres etterspørsel etter arbeidskraft, og hvordan ulik kompetanse og arbeidsinnsats blir belønnet. Konfigurasjonen av slike mulighetsstrukturer vil variere i tid og rom, de er forskjellige ulike steder og de forandrer seg kontinuerlig.

På tross av geografiske variasjoner vil jeg legge vekt på tre sentrale kjennetegn ved mulighetsstrukturene i arbeidsmarkedene i vestlige byer. For det første er den urbane

økonomien blitt sentrert rundt to ulike typer tjenesteproduksjon. For det andre knytter arbeidsgivere innenfor tjenesteyting arbeidstakere til seg på en mer fleksibel måte enn hva som var vanlig i den industribaserte urbane økonomien i etterkrigstiden. For det tredje opplever arbeidstakere innenfor ulike typer tjenesteyting svært ulike forhold med hensyn til lønn, karrieremuligheter og forutsigbarhet i arbeidsforholdene.

3.2.1 Todelt tjenesteøkonomi og segmentering i arbeidsmarkedet

De siste tre tiår har den økonomiske veksten i vestlige byer beveget seg fra å være industribasert til å bli sentrert rundt kunnskapsintensive tjenestevirksomheter. Likeledes har det vært en utflytting av arbeidsplasser innenfor industri, og en etablering av stadig flere arbeidsplasser innenfor ulike former for tjenesteyting (for data om Norge se Rasmussen 1998). Økt sysselsetting innenfor tjenesteyting skyldes imidlertid ikke bare økt etterspørselen etter tjenester. En annen viktig årsak er restrukturering og fleksibilisering av produksjonsformer. Bedrifter har i forbindelse med disse prosessene eksterernalisert tjenesteaktiviteter til egne spesialiserte bedrifter ('outsourcing').

Tjenesteytende næringer spenner fra kunnskapsintensive virksomheter med høye kompetansekrav til arbeidstakerne, til arbeidsintensive virksomheter der opplæringen kan gjøres i løpet av noen dager. Likeledes er produktivitetspotensialet til tjenestenæringenes ytterpunkter svært forskjellig. De nye kunnskapsintensive virksomhetene kjennetegnes av muligheter til høy produktivitet og stor profitt i forhold til investerte arbeidstimer (Sassen 1996). Arbeidsintensiv tjenesteyting har imidlertid ikke hatt samme produktivitetsvekst. William Baumol påpekte i 1967 at visse økonomiske aktiviteter har en evig produktivitetsbegrensning fordi *arbeidet i seg selv* er det endelige produktet. Dette setter han opp mot økonomiske aktiviteter som kan dra nytte av teknologiske innovasjoner for å stadig øke produktiviteten, for eksempel gjennom masseproduksjon. Utførelse av renhold er et godt eksempel på en aktivitet som har lite produktivitetspotensial å hente gjennom bruk av ny teknologi. En renholdsarbeider bruker kanskje to timer på å rengjøre et kontorlokale på 100 kvadratmeter. Vinduer skal pusses, støv skal tørkes, gulv skal vaskes og søppel skal tømmes. Det er således *arbeidet i seg selv* som "produseres" i renholdsvirksomheten. Og uansett hvor godt arbeidet utføres, så kommer det til å være like skittent neste uke. Produktivitetspotensialet

innen kunnskapsintensive tjenestevirksomheter er noe helt annet. For eksempel kan et firma som produserer dataspill oppnå høy produktivitet og stor profitt når det utvikler et spill som markedet etterspør. Gjennom bruk av datateknologi og høyt utdannet arbeidskraft er det begrenset med arbeidstimer som går inn i utviklingen av produktet. Prisen som produktet oppnår på markedet er ikke direkte avhengig av hvor mye arbeid som er lagt i produksjonen, men er heller resultat av hvorvidt de har gjort innovative valg i utviklingsprosessen. I tillegg kan en slik virksomhet oppnå det Sassen (1996) omtaler som 'superstar-effekten' siden distribusjon av det endelige produktet på CD medfører svært lave merknader per levert enhet. Renholdsarbeideren som ikke kan masseprodusere renhold bruker imidlertid dobbelt så lang tid å vaske to kontorer som på å vaske ett. Sassen (ibid.) hevder at nye sosioøkonomiske forskjeller i vestlige storbyer dannes i spennet mellom arbeidstakerne knyttet til disse to ytterpunktene i tjenestesektoren.

Siden de urbane tjenestenæringene fordeler seg på kunnskapsintensiv og arbeidsintensiv produksjon, er etterspørselen etter arbeidskraft todelt. Den "øvre" delen av servicenæringene etterspør arbeidstakere med høy kompetanse, mens den "nedre" delen etterspør arbeidstakere som godtar lav inntekt og som er fleksible i forhold til arbeidsgivers behov. Nettopp et slikt polarisert mønster er påvist for Oslo og Akershus, der arbeidsgiverne i stor grad etterspør arbeidskraft med *enten* høy *eller* lav utdanning (Larsen 1995). Slik todeling av etterspørselen etter arbeidskraft bidrar til en *segmentering* av arbeidsmarkedet og gir den enkelte arbeidstaker svært begrensede karrieremuligheter. Arbeidstakere innenfor virksomheter med lave kompetansekrav vil ha få eller ingen muligheter til å kunne stige i gradene internt i bedriften.

En annen årsak til at bedrifter innenfor arbeidsintensive tjenestenæringer har blitt viktigere sysselsettere i en rekke storbyer, er at arbeidstakerne tilknyttet den "øvre" delen av tjenestenæringene *braker* byen på en ny måte. Deres livsstil tilsier at *tid* er en mangelvare, og de har andre ønsker og behov enn hva den øvre middelklasse har hatt tidligere. Behovet for tidseffektive løsninger dekkes på flere måter. Delvis kan det dekkes ved å bo sentralt og å jobbe sentralt, men også ved å spise på restaurant eller kafé heller enn å tilberede mat hjemme. Entreprenører i restaurantnæringen fyller denne etterspørselen, og dermed øker også etterspørselen etter arbeidskraft til denne næringen. Likeledes er det sosialt akseptert at folk i godt betalte jobber "kjøper seg ut" av den såkalte 'tidsklemma', ved å leie inn vaskehjelp til

renhold av hjemmet. De etterspør altså *enkle, men arbeidsintensive tjenesteytelser*. Følgelig kan det hevdes at den “øvre” og den “nedre” delen av tjenestenæringene er funksjonelt knyttet sammen, selv om arbeidsforholdene er svært ulike (Sassen 1996).

3.2.2 *Fleksibilisering*

‘Fleksibilisering’ er en merkelapp som brukes på tiltak og prosesser som er ment å gjøre produkter og produksjonsprosesser mer tilpassningsdyktige overfor både kvalitative og kvantitative endringer i etterspørsel. Tilsvarende kan det skilles mellom henholdsvis *funksjonell* og *numerisk* fleksibilitet (Olsen og Torp 1998). Funksjonell fleksibilitet innebærer en evne til å produsere ulike produkter som til en hver tid er tilpasset etterspørselen. Numerisk fleksibilitet dreier seg heller om tilpasninger i produksjonen i forhold til *mengden* som etterspørres. I denne oppgaven ser jeg på en mulig sammenheng mellom numerisk fleksibilitet i produksjonen av enkle tjenester og risikoeksponering for arbeidstakerne.

Som nevnt (under punkt 3.2.1) er eksternalisering av tjenester én strategi for fleksibilisering. Ved å eksternalisere deler av produksjonens “input” til leverandører og underleverandører, oppnår “hovedbedriften” en mulighet til å spesialisere seg ytterligere på sin kjernevirksomhet. Dersom etterspørselen etter bedriftens “output” øker, så kan denne kjøpe mer “input”, og tilsvarende kan den kjøpe mindre når etterspørselen synker. Et slikt numerisk fleksibelt produksjonssystem er tilpasset varierende etterspørsel. Dessuten er hovedbedriften i mindre grad utsatt for risiko ved at den unngår å kjøpe “input” når det ikke er etterspørsel etter “output”. Som omtalt (under punkt 3.2.1) er arbeidskraft den viktigste “input” for å utføre enkle tjenester. Mens det kan være kostbart å binde kapital i vanlige råvarer som man ikke får brukt i produksjonen, er kostnadene forbundet med å ha bundet til seg arbeidstakere når etterspørselen uteblir, enda mer omfattende. Ved å eksternalisere enkle tjenester unngår bedrifter derimot å lønne ikke-produktiv arbeidskraft i de perioder de ikke har behov for dem (Allen og Henry 1997, Mishra 1999, Torp 1998).

De bedrifter som så spesialiserer seg på å selge enkle tjenester har samme motivasjon for å være fleksible i forhold til varierende etterspørsel. Ved å fleksibilisere måten de knytter til seg arbeidskraft kan de på samme måte oppnå en løpende tilpassningsevne i forhold til svingninger i

etterspørselen. Gjennom de avtaler de gjør med arbeidstakerne kan bedriftene nettopp sørge for at de slipper å lønne arbeidstakere når oppdragene uteblir. Slik fleksibel tilknytning av arbeidskraft kan gjøres gjennom å tidsavgrense arbeidsforhold, justere arbeidstid i forhold til etterspørsel og gjennom å betale lønn i forhold til utførte arbeidsoppgaver.

Det er begrenset i hvilken grad bedrifter innen enkel tjenesteyting kan konkurrere på annet enn pris. En slik kontinuerlig numerisk tilpasning blir derfor veldig viktig for deres overlevelsessevne i markedet. De fleste arbeidstakere vil foretrekke forutsigbare arbeidsforhold og jevn inntekt. Slik numerisk fleksibilisering av bedriftenes bruk av arbeidskraft forutsetter derfor at det er god tilgang på arbeidstakere som kan tilpasse seg, og at statens velferdsordninger ikke tilbyr de potensielle arbeidstakerne alternativer til disse jobbene.

3.2.3 Ulikhet mellom grupper og individualisering i arbeidsmarkedet

Mens produksjonsmåten og reguleringen av arbeidsmarkedet i vestlige økonomier de første tiår etter andre verdenskrig genererte en kollektiv lønnsrelasjon, ser vi nå individualisering og pluralisering av ansettelsesforhold i den tjenestebaserte urbane økonomien. Arbeidstakerne i ulike segmenter kan oppleve svært ulike ansettelsesbetingelser. Etersom arbeidsoppgavene innen enkel tjenesteyting ikke stiller spesielle krav til kompetanse, vil arbeidstakerne her ha liten forhandlingstvingde i konflikt med arbeidsgiverne og kan således tenkes å bli mer eksponert for svingninger i markedet. Individualisering i det urbane arbeidsmarkedet fører til at den enkelte arbeidstaker i større grad må forholde seg aktivt til dannelsen av sin egen "jobbhistorie" (Sennet 1998). Dette kan for så vidt gi arbeidstakeren mulighet til å ta styring over egen arbeidssituasjon og karriere. For arbeidstakere uten etterspurt kompetanse vil individualisering i arbeidsmarkedet imidlertid være en strukturell hindring som ikke åpner nye muligheter (Ekinsmyth 1999). Dette vil gjelde mange av arbeidstakerne innenfor enkel tjenesteyting.

3.2.4 Posisjon på arbeidsmarkedet og risiko

Mens regulering av arbeidsmarkedet de første tiårene etter andre verdenskrig i større grad var et politisk anliggende, ser vi nå en økt betydning av markeds mekanismer. Ifølge Mishra (1999)

fører fleksibilisering og markedsregulering av arbeidsmarkedet til at lønnsrelasjonen “*desosialiseres*” og at arbeidskraften blir “*kommodifisert*”. Dette innebærer at den sosiale konteksten som lønnsarbeidet inngår i arbeidstakernes liv, tones ned og at arbeidstakerne blir redusert til kun å være arbeidskraft.

Allen og Henry (1997) mener beskrivelsen av nye arbeidsordninger som ‘fleksible’ kun er å se dem fra arbeidsgivernes posisjon. Begrepet ‘fleksibilitet’ beskriver i følge disse kun arbeidsgivernes *bruk* av arbeidskraften, og er ikke betegnende for arbeidstakernes *deltakelse* i arbeidslivet. For arbeidstakerene betyr denne “fleksibiliteten” derimot sosial utrygghet og risiko i arbeidslivet (Allen og Henry 1997). Særlig gjelder dette arbeidstakere uten etterspurt kompetanse som har svak forhandlingsposisjon i forhold til arbeidsgiverne.

Konsekvensen av individualisering i arbeidsmarkedet er at arbeidstakerne i større grad blir prisgitt sine egne ressurser og mer eller mindre heldige karrierevalg. Perrons (2000, 2003), Allen og Henry (1997), Ekinsmyth (1999) og Reimer (1998) er blant de som hevder at Becks beskrivelse av ‘risikosamfunnet’ er nyttig for å beskrive reguleringen av, og tilstanden i dagens arbeidsmarkeder. Strukturelle ulikheter vedvarer i risikosamfunnet, spesielt i arbeidsmarkedet (Beck 1992). Ifølge Beck er det bred overlapping mellom klassesamfunnet og risikosamfunnet – risiko fordeler seg omvendt av ressurser som utdanning og penger. I tillegg er mulighetene til å *takle* risiko, *unngå* risiko eller *kompensere* for risiko ulikt fordelt mellom forskjellige utdannings- og yrkesgrupper (ibid.). Humankapital og klassetilhørighet er således relevant for spørsmålet om hvorvidt individualisering av lønnsrelasjonen medfører risiko eller muligheter for den enkelte (Ekinsmyth 1999). For arbeidstakere med liten omstillingsevne innen bransjer med lite produktivitetspotensial, betyr individualisering av lønnsrelasjonen i mindre grad økte muligheter og i større grad økt risiko. Derfor bærer de kun kostnadene av fleksibilisering og individualisering og får ikke ta del i de mulighetene risikosamfunnet byr på (ibid.).

3.2.5 Individuelle tilpasninger til risiko på arbeidsmarkedet

Avhengig av muligheter og begrensninger på arbeidsmarkedet, i tillegg til økonomiske og psykologiske behov for forutsigbarhet i arbeidsforholdet, vil individer søke å tilpasse graden av risikoeksponering til et nivå de kan leve med. Som omtalt kan én form for slik tilpasning være

å godta lavere lønn på en sikrere arbeidsplass. En annen strategi kan være å ha flere jobber, og dermed fordele usikkerheten over flere arbeidsforhold. De individuelle tilpasningene som gjøres må sees i forhold til de umiddelbare ønsker, langsiktige aspirasjoner og forutsetninger man har i arbeidslivet. Ikke alle vil ha mulighet til å redusere eksponeringen til et ønskelig nivå, særlig ikke arbeidstakere uten etterspurt kompetanse.

Som omtalt i kapittel 2 er det imidlertid ikke den eventuelle eksponeringen for *posisjonell* risiko som medfører individuelle tilpasninger. Eksponering for posisjonell risiko får bare konsekvenser for individers handling og tilpasninger i den grad den er inngår i arbeidstakernes *persepsjon* av sin egen situasjon. Arbeidstakere vil altså søke å komme i en posisjon på arbeidsmarkedet der deres *opplevelse* tilsier at tryggheten og forutsigbarheten er god nok i forhold til de farer og muligheter de ser for seg.

3.2.6 Geografiske variasjoner

Innledningsvis under punkt 3.2 ble det påpekt at konfigurasjon av arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer vil variere i tid og rom. Likefullt har jeg påpekt visse generelle tendenser innenfor utviklingen av økonomien og arbeidsmarkedene i vestlige byer, og omtalt noen sentrale implikasjoner ved disse vedrørende risikoeksponering av arbeidstakerne. Det er imidlertid viktig å være klar over at den omtalte restruktureringen *samspiller* med lokale forhold, og vil ha ulike uttrykk forskjellige steder. Hamnett (1994) påpeker for eksempel at polarisering i amerikanske storbyer må sees i sammenheng med den enorme tilgangen på ufaglært arbeidskraft gjennom stadig tilstrømming av immigranter. Selv om Oslo har en polarisert etterspørsel etter arbeidskraft, så følger det ikke nødvendigvis at arbeidsforhold i det “nedre” segmentet preges av slik risikoeksponering som skisseres i andre byer. Offentlige virkemidler som Arbeidsmiljøloven og ledighetstrygd, arbeidstakerorganisasjoners kulturelle og institusjonelle posisjon i arbeidslivet samt tilgjengeligheten på arbeidskraft er ulike momenter som spiller inn på forholdene i Norge. På bakgrunn av dette kan det derfor være slik at konsekvensene av teknologiske og produksjonsmessige endringer er annerledes i norsk kontekst enn andre steder. Ulike kontekstuelle forhold er *divergerende momenter* som bidrar til at prosesser forbundet med globalisering og restrukturering får ulike geografiske uttrykk. Det

er altså ikke gitt at arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting i Oslo er eksponert for risiko på bakgrunn av overgangen til en tjenestebasert urban økonomi.

3.3 Boligmarkedets mulighetsstrukturer

Boligmarkedets mulighetsstrukturer formes blant annet av foreliggende tilbud av ulike typer boliger, myndighetenes regulering av omsetningen av både eie- og leieboliger, tilgangen på finansiering for boligsøkere, samt offentlige støtte- og tilskuddsordninger til både kjøp og produksjon.

3.3.1 Boligmarked og boligforsyning

Generelt er boligmarkedet det markedet der boliger omsettes, enten som eie- eller leieobjekter. Teoretisk kan boligmarkedet defineres som et sett av institusjoner og prosedyrer for å føre sammen aktørene som tilbyr og aktørene som etterspør – det være seg kjøper og selger, utleier og leietaker eller produsent og konsument (Bourne 1981). Men boligen som vare har egenskaper som skiller den fra andre varer – den innebærer store økonomiske kostnader, den har en fast lokalisering og den er knyttet til et nærmiljø preget av mer eller mindre offentlige og private tilbud og tjenester (Ball og Harloe 1998). Lokaliseringen innebærer at boligmarkeder generelt kan sies å være lokale – tilbud og etterspørsel avgrenser seg geografisk, bestemt av blant annet forhold som reisemuligheter mellom arbeidssted og bolig. Prismessig er et boligkjøp som oftest den største investeringen et hushold gjør, inngangsprisen for å delta på eierdelen av boligmarkedet kan være svært høy – krevende for mange og umulig for andre. Hvordan boligforsyningen er organisert er et viktig trekk ved boligmarkedets mulighetsstrukturer. Selve boligforsyningen, det vil si tilsiget av boliger og organiseringen av dette, kan også assosieres med de samme aktørene som på boligmarkedet. Ball og Harloe (ibid.) lister opp boligkonsumenter, eiendomsbesittere, finansinstitusjoner og utbyggere, som på hver sin kant har ulike interesser og begrensninger å forholde seg til. I tillegg er det naturlig å se trekk ved boligforsyningen som resultat av velferdspolitikken og boligpolitikken.

3.3.2 Ulike forklaringsperspektiv

Et stadig tilbakevendende spørsmål innenfor samfunnsgeografi er hvorvidt generelle teknologiske og økonomiske endringer får like konsekvenser på forskjellige steder. Innenfor boligforskningen gjenspeiler dette seg i utkrystalliseringen av to hovedretninger – det *konvergensteoretiske* og det *divergensteoretiske* perspektiv. Det konvergensteoretiske perspektivet føyer seg inn blant teoriretninger som særlig vektlegger eksogene forhold for å forklare sosial endring og som retter søkelys mot økende likhet på boligmarked, i boligforsyning og i bosettingsmønster mellom land, regioner og byer. Innen denne retningen stilles teknologiske og økonomiske faktorer som tilstrekkelige betingelser i årsaksforklaringer (Wessel 1996).

Teoretikere som hører til den divergensteoretiske retningen kritiserer bruken av aggregert statistikk for å lete etter konvergerende tendenser i komparative analyser, og vektlegger på sin side politisk-institusjonelle forklaringsfaktorer som årsak til en divergerende utvikling, altså forskjellig utvikling ulike steder (Kemeny og Lowe 1998). Kemeny og Lowe (ibid.) hevder at boligforskningen de siste tiårene har beveget seg fra empiriske studier uten ambisjoner om å generalisere, via konvergensteoretikernes globale generaliseringer, og deretter til divergensteoretikerne som har forsøkt å klassifisere boligsystemer i ulike typologier.

Kemeny og Lowe (1998) plasserer Harloe i en mellomposisjon ved at han både ser de underliggende likheter i trender som ulike land utsettes for, og samtidig anerkjenner variasjoner og muligheter for divergerende utvikling på bakgrunn av historiske og kulturelle særtrekk. I en tekst om usikkerheten i europeiske boligmarkeder argumenterer Ball og Harloe (1998) for et forklaringsperspektiv der analyser av boligmarkeder må foretas i forhold til sin nasjonale og tidsspesifikke kontekst og innenfor sine konkrete forsyningsstrukturer. I det følgende vil jeg legge til grunn et perspektiv som trekker inn det *kontekstuelle*, men som også ivaretar oppmerksomhet mot de *generelle* strukturelle sammenhenger.

3.3.3 Individualisering av boligpolitikken

En generell tendens i vestlige samfunn er at myndighetenes rolle i boligforsyningen har blitt sterkt redusert. Ball og Harloe (1998) omtaler dette, med bakgrunn i endringer skjedd i

Storbritannia, som en overgang fra “*bricks and mortar*” til “*people in need*” i målrettingen for subsidiene som går inn i boligsektoren. I norsk sammenheng ser vi det samme – boligpolitikken har endret karakter fra en universell politikk til mer og mer å utgjøre en politikk bestående av selektive tiltak. Boligpolitikken utgjør en svært begrenset del av velferdspolitikken, og er samtidig den av de velferdspolitiske sektorer som har gått lengst i å målrette ordninger mot personer med særlige hjelpebehov (Hansen 2004). Innenfor dagens boligpolitikk brukes begreper som ‘vanskeligstilte på boligmarkedet’ og ‘bostedsløse’ for å betegne målgruppene for boligpolitikken.

I norsk sammenheng beskrives gjerne endringene i den delen av boligpolitikken som er rettet mot folk uten spesielle hjelpebehov, som overgangen “*fra kø til marked*”. Like etter annen verdenskrig led landet under en stor boligmangel og offentlige midler ble kanalisert inn i boligproduksjonen gjennom den boligkooperative sektor, og til beboere bosatt i borettslagene. Endringene mot en markedsstyrt boligproduksjon, i økende grad også innenfor den kooperative sektor, gjorde slutt på boligkooperativens tildeling etter ansiennitet, og førte til fri prissetting av borettslagsboligene og fordeling etter markedspremisses (Hansen og Guttu 1998). Mens ordet ‘kø’ kan sies å speile en noe negativ betoning av en fellesskapsbasert boligforsyning, kan overgangen i retning av individualiserte og markedsbaserte løsninger reise spørsmål om visse grupper i økende grad utsettes for risiko i sin bosituasjon.

3.3.4 Boligmarkedets disposisjonsstruktur

Innenfor samfunnsgeografien analyseres gjerne boligmarkedet i en geografisk sammenheng – i forhold til *bosettingsmønster*, *boligsegregasjon* eller i forhold til *gentrifisering* av boligområder. Denne oppgaven undersøker imidlertid risikoeksponering på det regionale boligmarkedet for en bestemt gruppe. Risikoeksponering må sees i forhold til husholdenes disposisjonsform og det er derfor nødvendig å trekke inn rettigheter ved disse og boligmarkedets struktur av ulike disposisjonsformer.

Et generelt skille går mellom boligeiere og leietakere. Boligeiere eier boligen gjennom å være andelseier i et borettslag, aksjeeier i et boligaksjeselskap eller direkte gjennom selveie. Disposisjonsformen innebærer gjerne et stort kapitalinnskudd, men når boligen er kjøpt har

husholdet tidsubegrenset og trygg disposisjonsrett til boligen. Kapitalinnskuddet finansieres gjerne med lån siden få har nok oppsparte midler når de skal etablere seg på eiemarkedet. Leietakere, derimot, betaler et vederlag for å disponere en bolig for en viss tid. Retten til å bli boende i boligen reguleres av den enkelte leieavtalen og Husleieloven. Størrelsen på vederlaget er i utgangspunktet markedsregulert, men adgangen til å endre den underveis i leieforholdet reguleres av Husleieloven. De som leier i Norge i dag utgjør i hovedsak tre grupper: unge enslige, middelaldrende med dårlig økonomi, og eldre. De to første gruppene har i større grad aspirasjoner om å komme inn på eiemarkedet enn den siste gruppen, som stort sett består av personer som har vært på leiemarkedet hele livet (Langsether og Medby 2004).

Den sittende regjering mener at “den gode bolig” eies av beboerne selv (St.m. 23 2003/2004). Dette er i tråd med boligpolitikken gjennom hele etterkrigstiden, der eieformen har stått svært sterkt i forståelsen av hva som er den tryggeste og sikreste disposisjonsformen. Mens andre lands boligpolitikk har satset på *både* eie- og leieboliger, har norske myndigheter fremmet eieformen som virkemiddel for å gi gode boforhold. Regjeringens siste boligmelding (ibid.) går så langt som å omtale leieformen som en mulig “fattigdomsfelle”, og vektlegger derfor ordninger som styrker husholds mulighet for inntreden på eierdelen av boligmarkedet.

3.3.5 Posisjon på boligmarkedet og risiko

På den ene siden kan husholds posisjon på boligmarkedet og risikoeksponering settes i sammenheng med den omtalte overgangen fra en kollektiv til en mer individualistisk tilnærming i boligpolitikken. På den andre siden er ikke boligmarkedet upåvirket av økonomiske konjunkturer, og det relative boligkonsumet for det enkelte hushold betinges av dets posisjon på arbeidsmarkedet (se blant annet Allen og Hamnett 1991, Crofft 2001, Ball og Harloe 1998, Ford mfl. 2001). De fleste av både boligeiere og leieboere er i en slik posisjon at muligheten til å beholde hjemmet avtegner seg innenfor ett sett av økonomiske muligheter den enkelte innehar – vanligvis arbeidsinntekt eller trygd (Crofft 2001). Folks muligheter til å betjene sine boliglån og betale sine husleier avhenger av inntekter som er uforutsigbare, og som mange ikke har den fulle kontroll over. Samtidig vil posisjon på boligmarkedet også være sammenfallende med husholdets såkalte boligkarriere.

Boligkarriere er et begrep som kan benyttes for å se samspill mellom boligvalg og livsfase (Berg 2002). Boligbehov, både i forhold til fysiske trekk ved boligen og disposisjonsform, kan sees i forhold til ulike livsfaser husholdet og husholdsmedlemmene befinner seg i, men behov for og aspirasjon mot ulike disposisjonsformer avhenger også av tryggheten og forutsigbarheten knyttet til de ulike disposisjonsformer i det lokale boligmarkedet.

Jeg vil argumentere for at det finnes risikoeksponerte posisjoner innenfor både eie- og leiemarkedet. Til tross for en sterk tro på eie som den sikreste posisjon på boligmarkedet, viser eksempler fra de siste to tiårene at boligeierne også kan befinne seg i risikoutsatte posisjoner. Ford mfl. (2001) trekker frem eksempler fra Storbritannia på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, der boligeiere ble ofre for kombinasjonen av økonomiske nedgangstider og ivrige utlånsinstitusjoner. I Norge skjedde det samme og tallet på hushold med gjeldsproblemer steg uforholdsmessig mye. Dette var overraskende for mange, siden jevn inflasjon og prisstigning hadde hjulpet låntakere gjennom hele etterkrigstiden. I Norge hadde subsidierte Husbanklån med lav rente og lang nedbetalingstid vært en god beskyttelse mot denne typen risiko for boligeiere. At også boligeiere kunne være en utsatt gruppe ble sett som en ny manifestasjon av risiko knyttet til bolig.

Utover 1990-tallet ble rentenivået igjen lavere og boligprisene steg (Røed Larsen og Sommervoll 2004). Rolf Barlindhaug (1996) har påpekt at fire av ti som flyttet inn i eierbolig mellom 1992 og 1995, lånte hele kjøpesummen. Prisstigning og rentenedgang medførte imidlertid at i 1996 hadde 98 prosent av disse positiv egenkapital i boligen. Barlindhaug uttrykker imidlertid bekymring for at endringer i boligprisene, kombinert med utstrakt forekomst av at boligkjøp fullfinansieres av banklån, skal føre til gjeldskrise for mange hushold.

Når det gjelder leietakere, kan det særlig i byene gjøres et skille mellom to hovedtyper leietakere (Wessel 1998a). Den første gruppen er godt beskyttet mot oppsigelse, har friheter i forhold til disposisjon, og mulighet til kontraktsforlengelse. Dette er leietakere som kjenner sine rettigheter og har gode leieavtaler. Den andre gruppen har korte og ofte ulovlige leieavtaler, og langt færre rettigheter til boligen. Disse leietakerne er priggitt hell og lykke og kontingente forhold som sosiale nettverk, rimelige utleiere og markedsutviklingen, for å

oppretholde boforholdene. Som påpekt av Marcuse (1994 i Wessel 1998a) bør leietakerne grupperes etter tilgjengelige rettigheter, makt, privilegier og immunitet. Wessel (1998b) påpeker at stadig flere leietakere synes å bo i de delene av utleiemarkedet hvor rettsvernet for leietakerne er dårligst.

3.3.6 Sosio-strukturelle ressurser i boligmarkedet

Søholt mfl. (2003) identifiserer en rekke sosio-strukturelle ressurser av betydning for en god posisjon på boligmarkedet. For det første har *inntekt* stor betydning både for kjøp og leie. Utsikter til *fremtidige inntekter* vil også være helt avgjørende for hvorvidt husholdet kan ta opp boliglån og hvor stort dette kan være. Inntektens betydning for husholds valgmuligheter med hensyn til bolig, illustreres med pil C i modellen på side 18. For det andre kan *formue, arv og gaver* være viktige for å få en god posisjon på eiermarkedet. For det tredje er spørsmålet hvorvidt man har familie eller bekjente som kan *kausjonere* for et boliglån avgjørende for at mange unge skal kunne ta opp boliglån. For det fjerde kan *medlemskap i boligbyggelag* gjøre boligsøkere i stand til å kjøpe bolig på forkjøpsrett, eller leie trygt og forholdsvis rimelig av boligbyggelagene. Under prisreguleringen av boligbyggelagenes boliger var medlemskap og tilhørende ansiennitet helt avgjørende for mange boligsøkere. Innvandrerne som kom til Oslo på 1970-tallet opplevde å være helt utestengt fra denne delen av boligmarkedet, siden de ikke hadde medlemskap. Til sist nevnes *virkemidler fra stat og kommune*. Et av disse virkemidlene er etableringslån som kan gis til vanskeligstilte, forutsatt at de har betjeningsevne. Oslo kommune har også kommunale boliger, men disse leies i prinsippet ut til markedspris. For hushold som ikke klarer å betjene leien i disse boligene, er det mulig å søke om kommunal bostøtte for å dekke løpende bostøtte. Husbanken tilbyr ellers behovsprøvd bostøtte til hushold som ikke klarer de løpende utgiftene til bolig.

3.3.7 Individuelle tilpasninger til risiko på boligmarkedet

På samme måte som enkeltindivider vil søke å tilpasse graden av risikoeksponering i arbeidssituasjonen til et akseptabelt nivå, vil hushold søke å tilpasse sin bosituasjon til et risikonivå som (de tror) de kan leve med. I hvilken grad de må tilpasse seg avhenger av husholdsmedlemmenes sosio-strukturelle ressurser i boligmarkedet, deres opplevelse av

muligheter og farer i boligmarkedet, og personlige behov og preferanser. Slike tilpasninger kan bety å leie bolig fremfor å eie, eller å kjøpe en mindre bolig eller en bolig som på en annen måte er mindre tilpasset husholdets ønsker og behov for standard og lokalisering. På den annen side kan en slik bolig i større grad være tilpasset husholdets inntektsnivå og grad av forutsigbarhet i inntekten. For noen vil *ikke* slike individuelle tilpasninger være mulig. Hushold kan ha absolutte krav til størrelse, standard og lokalisering på bolig som ikke kan lempes på, særlig dersom husholdet består av mange barn. Imidlertid kan det også være at noen hushold *ikke vet* hvordan de kan tilpasse sin boform slik at de får en bosituasjon med en risikoeksponering som de lettere kan leve med. Således er *kjennskap til boligmarkedet og de offentlige virkemidlene* svært viktig for å kunne gjennomføre individuelle strategier for å redusere risiko i boligmarkedet. Det er for eksempel ikke usannsynlig at muligheten til å få etableringslån er like godt kjent i alle grupper av boligsøkende i befolkningen.

Som på arbeidsmarkedet er det individers *persepsjon* av farer og muligheter som fører til handling i boligmarkedet. Risikoeksponering i en *posisjonell* forstand vil i seg selv ikke være nok for at et hushold skal handle for å redusere graden av risiko. Det er først når individer i husholdet *opplever* å være eksponert for risiko, eller å kunne bli det, at de individuelle tilpasningene vil finne sted. Hvorvidt den perseptuelle risikoen stemmer overens med forekomsten av posisjonell risiko er følgelig ikke relevant for individenes handlinger og tilpasninger.

Sammenhengen mellom posisjon i arbeidssituasjonen og i bosituasjonen som omtales i del 3.3.6 kan også ha implikasjoner for individuelle tilpasninger, i den grad det forekommer at individene selv *opplever* sin posisjon i arbeidsmarkedet som risikoeksponert. Således kan individer, med bakgrunn i perseptuell risiko i arbeidssituasjonen, gjøre tilpasninger av bosituasjonen for å redusere risiko.

3.4 Permanent og midlertidig risikoeksponering

Vi kan skille mellom grupper som har permanent posisjonell risikoeksponering, og grupper som har midlertidig eksponering. Noen grupper vil kun midlertidig befinne seg i risikoutsatte posisjoner. Det er naturlig å tenke seg at unge på arbeidsmarkedet i mindre grad enn eldre

arbeidstakere opplever at de kan kreve fast ansettelse. Det er også rimelig å anta at slik risikoeksponering oppleves i mindre grad som en belastning for unge arbeidstakere enn det vil gjøre for eldre arbeidstakere. De unge arbeidstakerne har stort sett utsikter til en bedre posisjon på arbeidsmarkedet i fremtiden. Økt trygghet i arbeidslivet er en del av arbeidstakernes jobbkarriere.

Tilsvarende vil unge og nyetablerte i større grad befinne seg i risikoutsatte posisjoner i boligmarkedet. Lån til første bolig utgjør gjerne en stor andel av kjøpesummen siden de unge som oftest ikke har rukket å spare opp egen formue. Tilsvarende er det vanligere for unge å leie bolig, enn det er for eldre aldersgrupper. Botryggheten kan være lav for de unge uten at det er til særlig belastning, så lenge de har utsikter til en tryggere situasjon i fremtiden. På samme måte som i arbeidslivet er *økt trygghet* i bosituasjonen en viktig del av husholdenes boligkarriere.

Belastningen forbundet med utsatte posisjoner på arbeids- og boligmarkedet kan regnes å være større når opplevelsen av fremtidige muligheter er begrenset. Det er grupper som permanent eksponeres for risiko, og som ikke har samme muligheter til økt trygghet og forutsigbarhet i jobb- og boligkarriere, som bærer den største belastningen ved utrygge rammevilkår på arbeids- og boligmarkedet. Deler av innvandrerbefolkningen kan befinne seg i slike låste posisjoner dersom de ikke er integrert i arbeids- og boligmarkedet på linje med den øvrige befolkningen.

3.5 Oppsummering

Som omtalt i kapittel 1 er koblingene mellom arbeid og bolig både relevante på systemnivå i arbeids- og boligmarkedsregioner, og i det enkelte hushold. I dette kapittelet har jeg skissert en modell som omhandler hvordan mulighetsstrukturer i det urbane arbeids- og boligmarked gir individer og hushold ulike handlingsalternativer. De ulike handlingsalternativene gjør at individer og hushold i ulik grad har mulighet til å unngå å bli eksponert for risiko.

Valgmuligheter i boligmarkedet avgjøres i stor grad av husholdsmedlemmenes posisjon på arbeidsmarkedet, og risikoeksponering i arbeidssituasjonen kan tenkes å medføre risiko også i bosituasjonen. Ball og Harloe (1998) hevder i tråd med dette perspektivet at store økonomiske

og sosiale endringer medfører at flere og flere hushold får en sårbar posisjon på boligmarkedet i Europa. Usikkerhet er ikke lenger bare et problem for de fattige, men også for middelklassen (ibid.). Tilbudet av “fleksible” jobber som ikke gir arbeidstakerne trygghet og forutsigbar inntekt, svekker husholdenes evne til å kunne planlegge og betjene boliglån (Ford mfl. 2001). Mens jobbsikkerheten blir svekket for en økende andel av den europeiske befolkningen ser Ball og Harloe (ibid.) kun begrensede politiske tiltak for å handskes med problemene som tidligere stabile hushold får som følge av dette.

Restruktureringsprosesser får ulike uttrykk ulike steder (Hamnett 1996). Selv om fleksibilisering av produksjon, pluralisering av ansettelsesforhold, reduksjon av myndighetenes rolle på boligmarkedets tilbudsside, og markedsregulert boligomsetting er *generelle tendenser* i vestlige økonomier, så skjer disse endringene i *ulike kontekster* med ulike institusjonelle og politiske konfigurasjoner. Det er viktig å være bevisst slike *divergerende* muligheter når virkningene av endringene skal studeres.

4 Metode

Her gjør jeg rede for og diskuterer de metodiske valg som er gjort i oppgaven. Først beskriver jeg forskningsdesignet og begrunner de valg som er gjort her. Deretter viser jeg hvilke grep som er gjort for å måle henholdsvis posisjonell og perseptuell risiko og diskuterer validitetsspørsmål knyttet til disse valgene. Videre avklarer jeg noen andre operasjonaliseringsvalg, før jeg beskriver måten datainnsamlingen ble gjort på.

4.1 Forskningsdesign

Forskningsdesign refererer til dataenes struktur (de Vaus 2002) og valg av forskningsdesign avhenger av hva slags type undersøkelse som skal gjennomføres. Jeg avklarer her hvilke valg som er gjort i forhold til forskningsdesignet til oppgaven. Jeg forklarer også bakgrunnen for disse valgene.

4.1.1 *Forskningsdesign for beskrivende forskning*

De Vaus (2002) skiller mellom design for forklarende og beskrivende forskning. Forklarende forskning dreier seg om å finne frem til kausale sammenhenger, mens beskrivende forskning gjerne går ut på å kartlegge utbredelse eller forekomst av et fenomen. Forklarende og beskrivende forskning fordrer ulike typer forskningsdesign. Forklarende forskning søker mot å avdekke kausalitet og årsaksprosesser. Slik forskning fordrer altså en struktur på dataene som

gjør det mulig å fange opp et stort spekter av mulige forklaringsfaktorer. Jeg søker imidlertid i denne oppgaven primært å *kartlegge forekomsten* av risiko for en populasjon. Likevel innebærer analysen til dels å vise betydningen av ulike egenskaper for hvorvidt individene og husholdene eksponeres for risiko. Resultatene som foreligger *forklarer* ikke forekomsten av risiko inngående, og undersøkelsen kan derfor klassifiseres som hovedsaklig beskrivende.

Undersøkelsens datagrunnlag begrenser seg i tid og rom. Dette er et viktig moment i dataenes struktur og analyseresultatene må tolkes deretter. Datainnsamlingen ble foretatt september til november 2003 og begrenset seg til yrkesutøvere av enkle tjenesteaktiviteter i Oslo. Designet gir ikke grunnlag for sammenligning over tid, mellom steder, eller mellom ulike grupper yrkesutøvere (annet enn de vi kan skille mellom innen utvalget). Andre former for forskningsdesign ville vært mer egnet til å besvare problemstillinger som er rettet mot slike sammenligninger. Det mest nærliggende alternativet i forhold til problemstillingene som er stilt her, ville vært å ha et forskningsdesign med en kontrollgruppe. Et slikt design ville gitt mulighet til å beskrive *forskjeller* mellom yrkesutøvere av enkle tjenesteaktiviteter og andre yrkesgrupper i Oslo. Dette har imidlertid ikke vært mulig på grunn av ressursmessige begrensninger. Derfor stiller heller ikke problemstillingene krav til et slikt forskningsdesign.

4.1.2 *Generelle, men delvise beskrivelser*

Basert på problemstillingene og typen enheter som skal undersøkes, bestemmer forskeren seg for å gjennomføre en datainnsamling av enten mer intensiv eller mer ekstensiv karakter. Intensiv datainnsamling kan for eksempel foregå gjennom ustrukturerte intervjuer der informanten får utdype om ulike aspekter ved temaet som intervjueren spør om. Denne form for datainnsamling kan gi større innsikt i saksområdets kompleksitet og situasjonen til den enkelte informant. En svakhet ved slik datainnsamling er en variasjon i blant informantene i hvilke variabler vi får informasjon om. Det vil resultere i et ustrukturert datasett som i liten grad åpner for sammenligning mellom enheter, og heller ikke gir grunnlag for generaliseringer.

En ekstensiv datainnsamling er i mindre grad åpen for å finne nye innfallsvinkler til temaet underveis, og datasettet vil bli begrenset til verdier på de variablene som ble bestemt *før* datainnsamlingen startet. Til gjengjeld vil forskeren med en ekstensiv undersøkelse kunne

frembringe et strukturert datasett som gir mulighet for å gi generelle beskrivelser, om enn delvise (de Vaus 2002). Jeg har i undersøkelsen valgt å samle inn data gjennom en slik ekstensiv undersøkelse. Dette valget er gjort med bakgrunn i et ønske om å kunne trekke konklusjoner som også er gyldige for hele populasjonen.

4.1.3 Informasjonsbærende enheter

De informasjonsbærende enheter i undersøkelsen er individuelle arbeidstakere. I tillegg analyseres husholdenes kjennetegn, som egenskaper som kan ha sammenheng med arbeidstakerenes posisjonelle og perseptuelle risiko i bosituasjonen.

4.2 Måling av risiko

I denne delen viser jeg valg som er gjort for å kunne måle risiko. Jeg gjør først rede for hensikten ved å operasjonalisere, før jeg oppgir hvilke operasjonaliseringsvalg som er gjort. Mot slutten av denne delen diskuterer jeg noen validitetsaspekter ved operasjonaliseringen som er gjort i oppgaven.

4.2.1 Operasjonalisering og valg av indikatorer

Å måle forekomsten av risiko i en undersøkelse, fordret en operasjonalisering av begrepet. Risiko er et abstrakt begrep og operasjonaliseringen går ut på å konkretisere innholdet i begrepet til noe som kan måles. Dette omtales som å stige nedover på abstraksjonsstigen (de Vaus 2002). Utfordringen blir så å velge og konstruere indikatorer som gir en gyldig og meningsfull konkretisering av det teoretiske begrepet. En indikator vil vanligvis beskrive et enkeltaspekt, men kan også tenkes å være sammensatt av flere enkeltaspekter (NOU 1978:52). I denne oppgaven benytter jeg begge typer. Hovedindikatorene (som omtales under punkt 4.2.6) er indekser som er konstruert på bakgrunn av flere enkeltindikatorer.

I og med at indikatorene skal beskrive forekomst av risiko, forutsettes det at de har et normativt innhold, det vil si at når en størrelse forandrer seg i den ene eller annen retning, blir resultatet *mer* eller *mindre* risiko. Forhold som er nøytrale i risikosammenheng, er derfor ikke egnet som

indikatorer. Indikatorene bør heller ikke være kontroversielle, det vil si at det bør være relativt bred enighet om hvorvidt en gitt endring representerer en økning eller reduksjon av risiko (NOU 1978:52). Som omtalt i kapittel 2 tar jeg for meg to teoretiske aspekter av risiko. Disse er operasjonalisert til to ulike grupper indikatorer, henholdsvis indikatorer for *posisjonell* og *perseptuell* risiko. Siden oppgaven også har to saksfelt, nemlig risiko i arbeidsmarkedet og risiko i boligmarkedet, kan indikatorene som er benyttet i hovedsak deles i fire (se Figur 4.1). Indikatorer for posisjonell og perseptuell risiko har ulike fordeler og ulemper.

	Arbeidssituasjonen	Bosituasjonen
Posisjonell risiko	I	III
Perseptuell risiko	II	IV

Figur 4.1 Fire typer indikatorer i studien

Første skritt nedover abstraksjonsstigen er å operasjonalisere “risiko i arbeidssituasjonen” til å omhandle uforutsigbarhet knyttet til fremtidig arbeidsinntekt. “Risiko i bosituasjonen” er operasjonalisert til å omhandle uforutsigbarhet knyttet til muligheten for å opprettholde bosituasjonen.

Indikatorene for posisjonell risiko dreier seg om konkrete beskrivelser av forhold som kan ha betydning for muligheten til å forbli i arbeid, mulighet til å bli boende i boligen sin, og den finansielle bufferen for boligeiere. Disse indikatorene gir en beskrivelse av de juridiske rammevilkårene for fremtidig arbeid på arbeidsplassen og de juridiske og finansielle rammevilkårene for fremtidig disposisjon av boligen.

Mens indikatorene for posisjonell risiko baserer seg på et “ovenfra-perspektiv” der jeg på forhånd har definert noen kriterier for hva som indikerer utrygghet og risiko, så bidrar indikatorene for perseptuell risiko med å gi et “nedenfra-perspektiv” der respondentenes egne vurderinger kommer frem.

4.2.2 I: indikatorer for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen

Indikatorer for posisjonell risiko i arbeidsmarkedet tar utgangspunkt i arbeidsavtalen. Arbeidsavtalen er et viktig enkeltmoment som regulerer arbeidsforholdets varighet, lønn, arbeidstid og oppsigelsesmuligheter. Arbeidsmiljøloven fastsetter at det skal foreligge arbeidsavtale for alle arbeidsforhold. Fraværet av en slik avtale eller en ufullstendig arbeidsavtale antas å medføre økt risiko for å miste arbeidsinntekt. På bakgrunn av dette er disse enkeltindikatorerne valgt for å måle forekomst av posisjonell risiko i arbeidssituasjonen:

- Respondenten er midlertidig ansatt, men ønsker fast ansettelse
- Respondenten ikke skriftlig arbeidsavtale med hovedarbeidsgiver
- Arbeidsavtalen fastsetter ikke hvor mye respondenten skal arbeide

4.2.3 II: indikatorer for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen

Den første enkeltindikatoren som er valgt for å måle perseptuell risiko i arbeidssituasjonen undersøker respondentens forståelse av sannsynlighet for nok arbeid i fremtiden. Hva som legges i “nok arbeid” tar også utgangspunkt i respondentens egen vurdering. I tillegg er respondentens uttrykk for emosjonell belastning i forbindelse med uforutsigbarhet knyttet til fremtidig arbeidsinntekt, og respondentens vurdering av arbeidslivets trygghet, valgt som indikatorer for perseptuell risiko. De valgte indikatorene er:

- Respondenten er *svært usikker* på om arbeidsgiver kan tilby nok arbeid om seks måneder
- Usikkerhet knyttet til egen fremtidig arbeidsinntekt er en belastning i *stor grad*
- Respondenten er *helt enig* i at arbeidslivet er utrygt

4.2.4 III: indikatorer for posisjonell risiko i bosituasjonen

Belåningsgrad er en størrelse som viser hvor stort boliglånet er i forhold til boligens markedsverdi. Etter hvert som lånet blir nedbetalt, blir også belåningsgraden lavere. Belåningsgraden blir også lavere dersom markedsprisen på boligen stiger, og motsatt, dersom markedsprisen synker, så blir belåningsgraden større. Siden boligprisene de siste årene har steget til dels kraftig i Oslo så har antakelig slike mekanismer liten betydning for byens boligeiere i dag. Selv om ingen tendenser tyder på at boligprisene vil synke, så utgjør høy belåningsgrad en mulig *sårbarhet* i forhold til pris- og renteendringer (Barlindhaug 1996). Belåningsgrad er et relativt mål og sier i seg selv ikke noe om den absolutte belastningen med renter og avdrag. Bolig er imidlertid stort sett en kostbar investering og det er rimelig å anta at høy belåningsgrad vil samvariere med sårbarhet for renteøkning. Kredittilsynet opererer med en belåningsgrad på 80 prosent som grense for sårbarhet (se for eksempel Kredittilsynet 2004). Jeg har i denne oppgaven brukt belåningsgrad på 90 prosent som indikator for sårbarhet og posisjonell risikoeksponering for boligeiere.

Indikatorene som er ment å måle posisjonell risiko for leietakere, tar utgangspunkt i leieavtalen. Leieavtalen fastsetter varigheten av leieforholdet, leieprisen, oppsigelsesfrist, og utleiers og leietakers plikter og rettigheter. Elementer i en leieavtale som gir leietaker mindre rettigheter enn Husleieloven er i følge loven ikke gyldige. Det er imidlertid tvilsomt at denne bestemmelsen er særlig godt kjent. Husleieloven stiller kun krav om at en skriftlig avtale skal foreligge når en av partene ønsker det. Likevel antas det her at leietakere som ikke har en skriftlig avtale i liten grad er klar over husleielovens beskyttelse av leietaker i forbindelse med varighet av leieforholdet og leieprisregulering.

Husleieloven fastsetter at tidsbegrensede leieforhold ikke skal være begrenset til mindre enn tre år. Det gis imidlertid noen unntak fra denne bestemmelsen, for eksempel når utleier leier ut sin egen bolig. Det er dessuten grunn til å anta at ikke alle leieforhold følger husleieloven med henhold til varighet. Det er vanlig å omtale leieavtale kortere enn tre år som indikator for svak disposisjonsrett (se for eksempel Wessel 1998b og Langseter mfl. 2002). Husleieloven fastsetter at utleier må gi en skriftlig oppsigelse også for tidsbegrensede leieavtaler. Dersom en slik oppsigelse ikke foreligger innen tre måneder etter avtalens utløpsdato, blir leieforholdet

tidsubegrenset, noe som gir leietaker noen flere rettigheter. Det er imidlertid igjen ikke sannsynlig at denne bestemmelsen er særlig godt kjent.

På bakgrunn av disse vurderingene er følgende indikatorer valgt for å måle forekomst av posisjonell risiko i bosituasjonen:

- Husholdets boliglån tilsvarer mer enn 90 prosent av boligens markedsverdi
- Husholdet leier uten kontrakt
- Husholdets leieavtale var kortere enn 3 år ved avtaleinngåelse

4.2.5 IV: indikatorer for perseptuell risiko i bosituasjonen

Indikatorene som skal måle perseptuell risiko i bosituasjonen dreier seg på den ene side om emosjonelle belastninger som følge av egenvurdert usikkerhet i tilknytting til husholdsøkonomien, og på den annen side om egenvurdert usikkerhet i forbindelse med varighet av leieforhold. Indikatorene er:

- Usikkerhet knyttet til fremtidig husholdsinntekt er en belastning i *stor grad*
- Usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader er en belastning i *stor grad*
- Varigheten av leieforholdet er en belastning i *stor grad*
- Respondenten tror ikke utleier vil forlenge leieforholdet så lenge som ønskelig

4.2.6 Fire indekser er hovedindikatorer

De fire gruppene med indikatorer har ulik funksjon i forhold til å måle to ulike dimensjoner av risiko på to ulike saksfelt (se Figur 4.1). Jeg har konstruert fire indekser som fungerer som hovedindikatorer i analysen. Det er én hovedindikator til hver dimensjon av risiko på hvert saksfelt, altså fire stykker. Verdiene på hovedindikatorene er dikotome. Utslag på en

hovedindikator vil ha bakgrunn i risikoutslag på én eller flere av delindikatorerne innenfor den aktuelle gruppen av delindikatorer. Jeg har valgt at utslaget på delindikatorerne må være helt klart for at det skal få konsekvenser for indeksen. En slik “streng” konstruksjon av indikatoren styrker gyldigheten til hovedindikatoren for de som får utslag, men vil samtidig føre til at verdier på delindikatorerne som ikke “når helt opp” gir “ikke risiko” som verdi på hovedindikatoren, uansett hvor mange delindikatorer dette gjelder. Siden indekser er ment å skulle være mål på generelle begreper, så må beslutningen om hva som inngår og ikke inngår i indeksene, først og fremst begrunnes teoretisk (Skog 1998). Selv om delindikatorerne innenfor samme gruppe kan omhandle svært forskjellige forhold, så vektlegges her *likhetene* mellom de konsekvenser de kan innebære. Validitetsspørsmål ved at det ikke fremgår av indeksverdiene (og altså utslagene på hovedindikatorerne) hvilken enkeltindikator som eventuelt har ført til utslag, omtales mot slutten av punkt 4.2.7.

Hovedindikatorerne har en mulig svakhet ved at indeksene de baserer seg på ikke tar hensyn til mangelfull besvaring av spørreskjemaet. Således vil respondenter som har latt være å svare på en av delindikatorerne kunne få verdien “ikke risiko” på hovedindikatoren selv om jeg gjennom undersøkelsen ikke har kartlagt alle former for risikoeksponering som jeg ønsker å kartlegge. Ulempen ved å kategorisere respondenter som “missing”, på bakgrunn av manglende utfylling av verdi på én delindikator, vil imidlertid være at risikoeksponering som eventuelt blir avdekket i andre delindikatorer, da ikke ville blitt tatt hensyn til. Følgen av dette valget er imidlertid at noen av de som får “ikke risiko” på hovedindikatorerne *kan* ha havnet der på bakgrunn av mangelfull utfylling av skjemaet. Således er konsekvensen altså en viss fare for at hovedindikatorerne *underrapporterer* risikoeksponering.

4.2.7 Problemet med å måle risiko – operasjonalisering og validitetsspørsmål

Det er flere utfordringer når en skal undersøke forekomst av risiko. Som nevnt tidligere (4.2.1) må meningen i begrepet ‘risiko’ konkretiseres til noe målbart. I tillegg til denne konkretiseringen av et abstrakt begrep, så er nettopp dette begrepet ekstra vanskelig å gjøre målbart fordi det omtaler usikkerhet knyttet til *fremtiden*. Risiko omhandler imidlertid *ikke* fremtiden, men heller de mulige utfall som kan komme ut ifra *foreliggende* rammevilkår, enten slik de faktisk foreligger eller slik de *oppleves* av aktørene. Ut i fra disse begrensninger ser jeg

derfor på kjennetegn ved arbeids- og boforhold som kan indikere at det er en viss sannsynlighet for at individene står i fare for å miste henholdsvis arbeidsinntekten og boligen sin. Det kan imidlertid være et problem at indikatorene jeg har valgt for posisjonell risiko ikke nødvendigvis har sammenheng med økt sannsynlighet for tap av arbeidsinntekt eller bolig i de enkelte tilfeller som fanges opp av undersøkelsen. For eksempel kan en arbeidstaker uten skriftlig arbeidsavtale være ansatt av en god venn eller slektning som sørger for forutsigbarhet i arbeidsforholdet, eller en leietaker med kortvarig leieavtale kan nylig ha arvet en eiebolig som vedkommende skal flytte inn i. Begrensningen ligger i at beskrivelsene av respondentenes arbeids- og boforhold er *delvise*. Det finnes flere slike tenkte scenarier som vil stille spørsmål ved gyldigheten av indikatorene som er valgt, eller i det hele tatt ved å benytte indikatorer som metode. Tross disse begrensningene mener jeg indikatorene som er valgt på en god måte måler hvilke forutsetninger og rammevilkår som ligger til grunn for stabilitet og forutsigbarhet i respondentenes arbeids- og boforhold, gitt forskningsdesignet som benyttes.

Indikatorer som er ment å måle forekomst av *perseptuell* risiko må analyseres ut fra nettopp de *subjektive egenvurderinger* som ligger til grunn for dataene. Som omtalt i kapittel 2 så vil vurderinger av både “farer” og sannsynligheten for at de skal inntreffe avhenge av personlige egenskaper, erfaringer, livssituasjon og forventninger. Med disse forutsetningene i mente, mener jeg indikatorene for perseptuell risiko i henholdsvis arbeids- og bosituasjonen er operasjonaliseringer med god validitet. De måler egne vurderinger angående forutsigbarhet i arbeidssituasjonen og opprettholdelse av bosituasjonen.

Det er også noen validitetsspørsmål i forbindelse med hovedindikatorene som er basert på indekser. Hvilken eller hvilke enkeltindikatorer som fører til utslag på hovedindikatoren (indeksen) vil variere. For eksempel vil det være ulike enkeltindikatorer som fører til at henholdsvis en eier og en leier får utslag på hovedindikatoren for posisjonell risiko i bosituasjonen. Eiere kan kun få risikoutslag på hovedindikatoren ved å ha en høy belåningsgrad på boligen, mens leiere kun kan få utslag ved manglende eller kortvarig leiekontrakt. Det kan altså argumenteres at enkeltindikatorene som brukes, og konsekvensene de medfører, er ulike for henholdsvis eiere og leiere. Jeg vil imidlertid her vektlegge likhetene ved situasjonen til beboerne, nemlig at det knytter seg risiko til opprettholdelsen av deres bosituasjon. Tilsvarende vil jeg vektlegge likheten i situasjonen for de som får utslag på

indeksen for posisjonell risiko i arbeidsmarkedet – det er kjennetegn ved deres arbeidssituasjon som tilsier at det knytter seg usikkerhet til fremtidig arbeidsinntekt.

4.3 Andre operasjonaliseringer

I analysen undersøker jeg samvariasjon mellom indikatorene for risiko og kjennetegn ved respondentene. Disse kjennetegnsvariablene er alder, kjønn, landbakgrunn, utdanningsnivå, husholdstype, yrkesklasse og fagforeningsmedlemskap. Her skal jeg først avklare hvilken operasjonalisering som er brukt av populasjonen (arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting) og deretter avklare operasjonalisering av variabelen 'landbakgrunn'.

4.3.1 Arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting

Arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting er operasjonalisert til arbeidstakere med utvalgte yrkeskoder i henhold til SSBs yrkeskatalog (SSB 1998) og med arbeidsgivere med visse virksomhetsområder i henhold til SSBs standard for næringsgruppering (SSB 2002).

Yrkesklassene er konstruert ut fra likheter i arbeidsoppgaver. Yrkesklassene dannes vanligvis uten hensyn til yrkesutøverens utdanning, den formelle tilknytting til arbeidsplassen og bransje. Operasjonaliseringen av disse arbeidstakerne og deres arbeidsgivere er gjort for å få et størst mulig samsvar mellom teoriens søkelys og undersøkelsens utvalg.

Innenfor de utvalgte yrkene skiller jeg i analysen mellom arbeidstakere med yrker innen 'personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid' (PTS-yrker), og 'hjelpearbeid innen tjenesteyting' (HIT-yrker). Hvilke yrker som inngår i de to yrkene fremgår av Tabell 4.1.

Tabell 4.1 Operasjonalisering av yrke og virksomhet for enkel tjenesteyting

Yrker <i>Numrene referer til yrkeskode i SSB (1998)</i>	Arbeidsgivers virksomhet <i>Numrene referer til næringsgrupper i SSB (2002)</i>
<p>Personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid (PTS-yrker)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hovmestre, servitører og barkeepere (5123) - Vektene og lignende (5164) - Annet sikkerhetspersonale (5169) <p>Hjelparbeid innen tjenesteyting (HIT-yrker)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Forefallende arbeid for privatpersoner- og husholdninger (9120) - Rengjøringspersonale i privathusholdninger (9131) - Rengjøringspersonale i bedrifter og lignende (9132) - Kjøkken- og anretningsassistenter (9133) - Vinduspussere (9141) - Vakter og dørvakter (9152) 	<ul style="list-style-type: none"> - Hotellvirksomhet (55.1) - Restaurantvirksomhet (55.3) - Drift av barer (55.4) - Kantine- og cateringvirksomhet (55.5) - Etterforskning og vaktjeneste (74.6) - Rengjøringsvirksomhet (74.7) - Lønnet arbeid i private husholdninger (95)

4.3.2 Landbakgrunn

Landbakgrunn har i stor grad sammenheng med strukturell integrasjon på arbeids- og boligmarkedet. Derfor er det hensiktsmessig å undersøke samvariasjonen mellom innvandrerstatus og risikoeksponering. Basert på fødselshistorien til utvalget og teori om

integrasjon, skiller jeg mellom respondenter med henholdsvis vestlig og ikke-vestlig landbakgrunn. Som ikke-vestlige land regnes land i Asia (med Tyrkia), Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Øst-Europa. For ikke-vestlige stilles krav om at både respondenten og begge foreldrene er født i ikke-vestlige land. For vestlige stilles krav til at de enten selv født i et vestlig land, eller at minst én av foreldrene født i et vestlig land.

Vestlige som verken selv er født i Norge eller har foreldre fra Norge utgjør en svært liten andel av utvalget. På bakgrunn av dette og at jeg ikke har noen spesiell teoretisk utgangspunkt for å fokusere på forskjellen mellom nordmenn og vestlige innvandrere, har jeg ikke ytterligere differensiert kategorien 'vestlig'.

De som er født i et vestlig land av to ikke-vestlige foreldre er altså ansett som vestlige i oppgaven. Det finnes gode argumenter både for og mot dette valget. På den ene side kan vi gå ut fra at slike respondenter har vokst opp med vestlig kultur og har relativt gode evner til å orientere seg på arbeids- og boligmarkedet. På den annen side kan det forventes at deres familiebakgrunn og familiens nettverk har begrenset integrasjonen med storsamfunnet og at de kan møte fremmedfiendtlighet på arbeids- og boligmarkedet. Gruppen utgjør kun cirka én prosent av utvalget og valget om hvordan de skal klassifiseres vil ikke ha stor betydning for analyseresultatene.

Å samle alle ikke-vestlige i samme kategori kan være problematisk. Det er en svært differensiert gruppe. Likevel er det rimelig å anta at det er en del fellestrekk ved deres muligheter i møte med arbeids- og boligmarkedet.

4.4 Utvalg

Jeg ønsket å kartlegge risikoeksponering for de individer som utfører enkle tjenester, og som er ansatt av bedrifter som yter enkle tjenester i Oslo. Hensikten var å få et utvalg der arbeidsoppgavene som blir utført er i overensstemmelse med arbeidsgivers hovedvirksomhet og som passet med den teoretiske interessen for undersøkelsen. Utvalget ble trukket av Ole Villund ved seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk i SSB med utgangspunkt i arbeidsgiver-arbeidstakerregisteret (AA-registeret).

Kriteriene for utvelgelse var:

1. Arbeidstakeren har et yrke i samsvar med operasjonaliseringen i Tabell 4.1
2. Arbeidsgiveren har virksomhet i samsvar med operasjonaliseringen i Tabell 4.1
3. Arbeidsstedet er i Oslo kommune
4. Arbeidstakeren jobber mer enn 20 timer per uke
5. Arbeidstakeren er i alderen 18-60 år

Alle fem kriterier måtte være oppfylt for at et individ kunne trekkes til utvalget. Hensikten med å avgrense til arbeidsgivere i Oslo var at jeg ønsket å avgrense utvalget til arbeidstakere i det urbane arbeidsmarkedet. Jeg unnlot å ta med arbeidstakere som arbeider mindre enn 20 timer per uke av den grunn at jeg heller ønsket en bedre datamateriale for de som har arbeidet som sin hovedgeskjeft. Personer under 18 år er utelatt fordi de med stor sannsynlighet bor med sine foreldre og kun i begrenset grad vil være involvert i husholdsøkonomien. Arbeidstakere over 60 år er utelatt fordi mange i denne gruppen er på vei ut av arbeidslivet og nok arbeider mindre enn sine yngre kolleger. Alle individer som tilfredsstilte kravene skulle ha hatt like stor sannsynlighet for å trekkes til utvalget.

Det må her tas forbehold om at AA-registeret nok ikke fanger opp samtlige arbeidstakere i denne gruppen. I tillegg til visse feilkilder knyttet til registreringen (se SSB 2004c) er det sannsynlig at endel arbeidstakere jobber “svart”, og at arbeidsforholdene aldri blir registrert. I en “skatterazzia” nylig gjennomført av kemneren mot 160 serveringssteder i Oslo, ble det avslørt at minst 35 prosent av arbeidsforholdene ikke var registrert (Aftenposten 2003). Arbeidstakere i slike uregistrerte arbeidsforhold vil ikke være med i utvalget. Dette innebærer sannsynligvis en *underrapportering* av risiko i datamaterialet som oppgaven baserer seg på. Arbeidstakere som arbeider “svart” i uregistrerte arbeidsforhold har sannsynligvis mindre forutsigbarhet i arbeidsforholdet sitt og svake rettigheter i arbeidslivet.

4.4.1 Frafall

Deltakelse i undersøkelsen var selvfølgelig frivillig. 480 av de 1000 personene i bruttoutvalget er *ikke* med i nettoutvalget. En problemstilling i tilknytning til frafall er hvorvidt frafallet er *systematisk*. Har personer med visse egenskaper større eller mindre tilbøyelighet til å bli med i undersøkelsen? I så tilfelle vil respondenter med visse egenskaper bli over- eller underrepresentert og nettoutvalget vil ikke gjenspeile populasjonen. Det er ikke mulig å kontrollere for alle egenskaper med henhold til over- og underrepresentasjon. Det kan være systematisk frafall med bakgrunn i egenskaper som jeg ikke har forestilt meg. Jeg har ikke fått tilgang til registerdata som knytter seg til bruttoutvalget. SSB har imidlertid laget en dokumentasjonsrapport (SSB 2004) der de viser sammenligninger av brutto- og nettoutvalgets egenskaper med hensyn til yrkesklassifisering, kjønn, aldersgrupper og utdanningsnivå. Med hensyn til disse egenskapene er det lite som tyder på at det har vært særlig sterk systematikk i frafallet. Dokumentasjonsrapporten undersøker imidlertid ikke eventuell systematikk i frafallet knyttet til landbakgrunn.

Et nettoutvalg på 520 av 1000 personer må sees på som et godt utgangspunkt på bakgrunn av at undersøkelsen var frivillig og at utdanningsnivået i bruttoutvalget var relativt lavt.

4.5 Datainnsamling

Hovedsaklig ble data samlet inn ved hjelp av en postal spørreundersøkelse. Imidlertid stammer også noe informasjon fra registerdata. SSB administrerte utvelgelsen og utsendelsen av spørreskjemaene. Registrering av skjemaene i datamatriken ble gjort av de to som er tilknyttet prosjektet, prosjektansvarlig Terje Wessel og medarbeider Lars Ove Gidske. Da skjemaene var lagt inn i datamatriken, fikk SSB matriken tilbake og koblet datasettet med registerdata for respondentene.

4.5.1 Registerdata

Som omtalt under punkt 4.4 er utvalget trukket på bakgrunn av registrert arbeidsforhold i AA-registeret. Videre har datasettet blitt koblet med informasjon om fødselshistorie fra Folkeregisteret og med utdanningsbakgrunn fra Utdanningsregisteret.

Selv om utvelgelsen fra AA-registeret forutsatte yrkes- og virksomhetsklassifisering på det mest detaljerte nivå, har jeg kun hatt informasjon om yrke på tosiffernivå i datasettet som analyseres i denne oppgaven. Det gjør det kun mulig å skille mellom to samle kategorier for ulike klasser i analysen (PTS- og HIT-yrker: se Tabell 4.1). Datasettet har ikke informasjon om arbeidsgivers virksomhet. Årsaken til dette er at SSB valgte å utelate denne informasjonen i datasettet jeg fikk etter undersøkelsen. Informasjon om respondentenes alder og kjønn er med i datasettet.

4.5.2 Utforming av spørreskjemaet

Innsamling av data til oppgaven ble hovedsaklig gjort ved hjelp av en spørreundersøkelse. Respondentene har i hovedsak selv svart på et spørreskjema. Spørreskjemaet (se vedlegg 1) besto av spørsmål som hadde til hensikt å avklare hvorvidt respondentene er utsatt for risiko i henhold til de valgte indikatorene (se punkt 4.2).

Spørreskjemaene ble sendt ut per post og besvaringen ble således selvadministrert. Jeg søkte med formuleringen av spørsmålene å være mest mulig presis. Det er imidlertid svært viktig å være bevisst skjema mottakerens forutsetninger for å skjønne spørsmålene. Siden jeg antok at utvalget ville bestå av en del fremmedspråklige og personer uten særlig utdanning, forsøkte jeg å ha mest mulig enkle formuleringer. Enkelhet og klarhet er særlig viktig for selvadministrerte besvarelser siden det ikke er mulighet for oppklaringer og tilbakemelding fra en intervjuer. Min egen vurdering er at spørsmålene var presise nok til at svarene faktisk måler det jeg ville undersøke, samtidig som språket ikke ble for komplisert.

Spørsmålene er stort sett lukkede, det vil si at svaralternativene er gitt i skjemaet. Alternativet hadde vært å ha åpne spørsmål. Dette er spørsmål der det ikke foreligger alternativer, men respondenten oppfordres til å formulere et svar selv. En svakhet ved å ha lukkede spørsmål er

at man kan oppnå at respondenten krysser av for svar som de egentlig ikke er så bevisst på, særlig gjelder dette i forhold til meninger og vurderinger. Fordelen er at dersom svaralternativene er gode, det vil si uttømmende og gjensidig utelukkende, så gjør forhåndsgitte alternativer utfyllingen av skjemaet enklere for respondenten, og denne blir da mer motivert for å fullføre besvaringen. Lukkede spørsmål gjør heller ikke forskjell på svar gitt av de med henholdsvis god og dårlig formuleringsevne (de Vaus 2002).

En annen begrunnelse for å velge lukkede spørsmål fremfor åpne, er at også svar på åpne spørsmål må kategoriseres før analyse. Når forskeren kategoriserer respondentens svar kan tvilstilfeller føre til dårlig eller feil kategorisering av svaret. Når respondenten selv har valgt svaralternativ, så unngår man denne feilkilden (de Vaus 2002).

Som nevnt er gode svaralternativer gjensidig utelukkende og uttømmende, i den forstand at alle mulige svar kan fanges opp. Fordelingen av alternativene for spørsmål som omhandler holdninger og meninger bør ikke være ubalansert. Et balansert svarsett gir like mange alternativer på hver side av det alternativet som oppfattes som "nøytralt" (de Vaus 2002). Dette hensynet lå til grunn for utformingen av svaralternativene til spørsmålene som skulle måle respondentenes egenvurderinger.

Det spørres om både arbeids- og husholdsinntekt i spørreskjemaet. Denne informasjonen var sammen med andre variabler om arbeidsforholdet og husholdet tenkt å kunne gi en mer detaljert beskrivelse av arbeidsforholdet og husholdsøkonomien. Når arbeids- og husholdsinntekt ikke er tatt med i analysen, er dette fordi SSB valgte å omgjøre verdiene fra forholdstallsnivå til ordinalnivå da den endelige datamatriksen ble utlevert. Dette vanskeliggjorde de planlagte beregningene og førte til at de ikke ble inkludert i analysen.

4.5.3 Besvaring av spørreskjemaet

Jeg registrerte selv de fleste skjemaene i datamatriksen, og mitt inntrykk er at spørsmålene ble oppfattet som utvetydige og at svaralternativene var gode – i den forstand at de var gjensidig utelukkende og var dekkende for et uttømmende spekter av muligheter. Det var for eksempel få besvarelser med flere avkryssinger der det kun skulle vært ett. Noen hadde imidlertid ikke fått

med seg strukturen på skjemaet og hadde fylt ut svar på spørsmål som det var ment at de skulle hoppe over. For eksempel oppga noen respondenter at de ikke var i arbeid, men likefullt beskrev kjennetegn ved arbeidsforholdet. I spørreskjemaet var disse bedt om å hoppe over spørsmålene som gikk på egenskaper ved arbeidsforholdet. I de tilfeller der respondentene ikke har fulgt instruksjonene, har jeg “silt ut” overflødige opplysninger i analysen.

Årsaken til slik feilutfylling er nok delvis at respondentene ikke har svart på spørsmålene i den angitte rekkefølgen, men også at spørreskjemaet har en noe komplisert struktur for de respondenter som ble bedt om å “hoppe over” spørsmål.

Ubesvarte spørsmål forekommer i datamaterialet, men kun i begrenset grad.

SSB valgte å gjennomføre puring både ved påminnelsesbrev og ved telefonoppringing. Respondentene som ble oppringt ble tilbudt å få tilsendt nytt skjema eller å bli intervjuet over telefon fremfor å fylle ut skjemaet selv. 167 av respondentene lot seg intervjuet over telefon. Det kan knytte seg visse problemer til å benytte seg av ulike *modus* i datainnsamlingen. Selvadministrert skjemautfylling og telefonintervju innebærer at respondentene befinner seg i ulike sosiale situasjoner når spørsmålene besvares. Dette *kan* påvirke svarene, særlig når spørsmålene omhandler holdninger og oppfatninger. SSB (2004b) mener imidlertid at bruk av ulike *modus* ikke har hatt særlig betydning for resultatene i denne undersøkelsen.

4.5.4 Verdienes reliabilitet

Verdienes reliabilitet omhandler hvorvidt vi kan stole på de verdiene som er blitt frembragt av undersøkelsen. Reliabilitet bestemmes av hvordan målingene er gjort og hvor nøyaktig man er i den videre behandlingen av dataene. Det er flere momenter som kan føre til problemer med reliabilitet. Det mest åpenbare spørsmålet er hvorvidt det er sannsynlig at respondentene har løyet eller vært uærlige ved besvarelsen av spørsmålene. Det er vanlig å være spesielt bevisst reliabilitetsspørsmål i tilknytning til selvoppgitte opplysninger om inntekt. Som nevnt under punkt 4.5.2 benyttes ikke inntektsopplysninger i analysen, men det kan tenkes at også opplysninger som gis i forhold til boligens belåningsgrad er kilder til bevisst feilrapportering. Det er også viktig å være klar over at respondentene kanskje svarer på forhold som denne ikke

har helt oversikt over. Et potensielt tilfelle av slik ikke-intendert feilrapportering er der respondentene har angitt markedspris på boligen sin i denne undersøkelsen. Selv ærlige respondenter kan ha bommet grovt her. Uklare spørsmål kan også føre til lav reliabilitet siden respondenten kanskje svarer på noe annet enn hva det spørres om. Som nevnt i vurderer jeg spørsmålsformuleringene til å være klare.

Det knytter seg noen reliabilitetsspørsmål til målingen av respondentenes egne vurderinger. Sammenligninger av “objektive” og “subjektive” indikatorer i levekårsforskning har vist at “subjektive” opplysninger i liten grad avdekker de “objektive” forskjellene mellom individer og regioner. De ressurssterke toner ned sine ressurser og de ressursvake toner ned sine problemer (Dale 1987). På bakgrunn av dette kan jeg forvente at det er reliabilitetsproblemer i forbindelse med indikatorene for perseptuell risiko. Problemet vil antakelig være at eksponering for risiko og belastninger knyttet til usikkerhet er blitt tonet ned av respondentene. Konsekvensen av dette kan være at datasettet har en underrapportering av perseptuell risiko.

I neste trinn er reliabiliteten til datasettet avhengig av en konsistent og korrekt etterbehandling av informasjonen fra spørreskjemaene. I først omgang er det viktig at verdiene blir riktig registrert. I neste omgang er det viktig å være nøyaktig i den statistiske analysen av datamatriksen. Jeg ser ingen grunn til å tro at det er slike reliabilitetsproblemer i forbindelse med denne oppgaven.

Det er også noen reliabilitetsspørsmål i forbindelse med variabelverdiene fra registrene. Som omtalt i del 4.4 er det grunn til å tro at en del arbeidsforhold ikke er registrert. Særlig gjelder dette “svart” arbeid. Også feilrapportering av yrke i registeret forekommer (SSB 2004c). En analyse av nettoutvalget i denne undersøkelsen viser at respondentenes egenrapporterte opplysninger om arbeidsoppgaver stemmer overens med oppført yrke for 86 prosent av respondentene (SSB 2004b). Det knytter seg således en viss usikkerhet til om alle i utvalget arbeider innenfor enkel tjenesteyting.

Informasjonen som ble koblet på fra utdanningsregisteret har noen mangler. 73 av respondentene enten manglet oppføring i registeret, eller var oppført med ingen utdanning. Begge disse gruppene er blitt behandlet som “missing” i de delene av analysen som tar hensyn til utdanningsvariabelen. Årsaken til at de individer som er oppført med ingen utdanning blir

behandlet som “missing”, er at vi kan regne med at det er mye feilrapportering i denne gruppen.

4.5.5 Alternativ datainnsamling

En del av dataene ville vært mulig å samle inn ved hjelp av kobling mellom registerdata fra AA-registeret, Folke- og bolig tellingen og Likningsregisteret, men en svakhet ved et slikt datamateriale ville kunne være at registerdataene er fra ulike tidspunkt og ikke gi et riktig situasjonsbilde for respondentene. Ved å gjennomføre en spørreundersøkelse fikk jeg et datamateriale som ga grunnlag for analyse av en mer helhetlig situasjonsbeskrivelse for respondentene, inkludert deres perseptuelle beskrivelser av trygghet, forutsigbarhet og risiko.

4.6 Signifikansmåling av samvariasjoner

Jeg benytter kjikvadrattest for å måle signifikans av bivariate samvariasjoner i analysen (se Hellevik 1994). Kjikvadrattesten gir et mål på hvorvidt en statistisk samvariasjon mellom to variabler er sterk nok til at man kan si at den ikke er et resultat av tilfeldigheter. Når en statistisk samvariasjon mellom to variabler i et representativt utvalg er signifikant, kan det trekkes konklusjon om bivariat samvariasjon også i populasjonen. Dersom man formulerer en nullhypotese om at det ikke er sammenheng mellom de to variablene og en alternativ hypotese om at det er en sammenheng mellom variablene, kan man med kjikvadrattesten angi hvor stor sannsynlighet det er for at man gjør en feil dersom man forkaster nullhypotesen og stoler på den alternative hypotesen. Forskeren velger hvor stor sannsynligheten må være for at nullhypotesen er feil før den kan forkastes. Ulempen ved å stille et høyt krav til en slik sannsynlighet er at det kan være vanskelig å finne tilstrekkelig sikre samvariasjoner, særlig når utvalget er lite. Jeg har i denne oppgaven valgt et signifikansnivå på 0,05. Det vil si at jeg i utgangspunktet kun forkaster en nullhypotese dersom det er minst 95 prosent sannsynlig at den er feil. Da kan det fremdeles være (opptil) 5 prosent sannsynlig at nullhypotesen er *riktig*, og at den statistiske samvariasjonen i utvalget er et resultat av tilfeldigheter. Følgelig kan det argumenteres for at det i hvert tjuende tilfelle av påvist samvariasjon med signifikansnivå på 0,05, likevel kan være en samvariasjon i utvalget som er resultat av tilfeldigheter. Dette er

likevel en kilde til feilslutninger som må godtas for å i det hele tatt kunne beskrive bivariat samvariasjon med bakgrunn i et utvalg.

Signifikant samvariasjon mellom to variabler betyr ikke nødvendigvis at *tallene* som presenteres i tabellene er helt nøyaktige. Følgelig vil det knytte seg usikkerhet til relevansen av små forskjeller mellom ulike grupper – tallene, og forskjellene mellom tall i tabellene, må sees på som *indikerende* for de forskjeller som finnes i populasjonen.

5 Kjennetegn ved utvalget

Hvem er så arbeidstakerne innenfor enkel tjenesteyting i Oslo? Hvor gamle er de? Hvor kommer de fra? I hvilken livsfase er de og hvordan disponerer de boligen sin? Er det interne likheter eller forskjeller i gruppen? Dette er spørsmål som må stilles før jeg kan gå videre med analysen av risikoeksponering.

I dette kapittelet viser jeg at det utmerker seg et skille mellom arbeidstakere med henholdsvis PTS- og HIT-yrker (se Tabell 4.1). De to gruppene er forskjellige hva gjelder aldersfordeling, innslag av ikke-vestlige og organiseringsgrad. Hva gjelder husholdene så er det et klart skille mellom ikke-vestlige, som i stor grad forsørger barn, og de vestlige, som i større grad bor alene eller i par uten barn.

5.1 Hvem er de?

Individuelle egenskaper kan sees på som faktorer som har betydning for muligheter, atferd og preferanser i arbeidsmarkedet. Tilsvarende vil kjennetegn ved hele husholdet, som størrelse og sammensetting av voksne og barn, og sosio-strukturelle ressurser, ha konsekvenser for husholdets valgmuligheter, ønsker og handlinger i boligmarkedet.

Utvalget fordeler seg på to hovedkategorier av yrker. Innenfor personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid (PTS-yrker) finner vi blant annet servitører, hovmestere, barkeepere, kokker

og vektere. Innenfor kategorien hjelpearbeid innen tjenesteyting (HIT-yrker) finner vi blant annet rengjøringsarbeidere og kjøkken- og anretningsassistenter (se Tabell 4.1). Yrkesklassene PTS og HIT representert med cirka halvparten hver i undersøkelsens utvalg (se Vedleggstabell 2). Yrker innen enkel tjenesteyting har endel fellestrekk og vi kan derfor forvente å finne store forekomster av visse egenskaper og mindre av andre. For eksempel kan vi forvente at finne få med høy utdanning siden disse vil kunne få bedre betalte og mindre fysisk krevende jobber. Og nettopp siden mange av arbeidsoppgavene er fysisk krevende kan vi også forvente å finne en relativt stor andel unge arbeidstakere i disse yrkene.

Tabell 5.1 Aldersfordeling. Etter yrkesklasse, landbakgrunn og i hele utvalget. Prosent (N)

	PTS-yrke	HIT-yrke	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
18-25 år	27	14	25	13	21
26-30 år	23	13	23	10	19
31-35 år	10	22	12	24	16
36-40 år	14	16	13	19	15
41-50 år	15	19	14	22	17
51-60 år	12	15	15	12	14
Totalt	101 (267)	99 (253)	102 (345)	100 (175)	102 (520)

Signifikant samvariasjon med yrkesklasse (0,000)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,000)

I tråd med antakelsen ovenfor finner vi en stor andel unge i utvalget. Tabell 5.1 viser at 56 prosent av respondentene er i alderen 18-35 år. Aldersfordelingen er imidlertid forskjellig innen de to yrkesklassene. Gruppen innen HIT-yrker preges av eldre personer enn PTS-gruppen. Ser vi på aldersfordeling i forhold til landbakgrunn blir det klart at den vestlige gruppen i større grad består av yngre mennesker enn den ikke-vestlige gruppen. 48 prosent av de vestlige er i alderen 18-30 mot 23 prosent av de ikke-vestlige. Dette kan tyde på at yrker innen enkel tjenesteyting i stor grad er en *midlertidig* beskjeftigelse for vestlige, som har sammenheng med etablering på arbeidsmarkedet. Den ikke-vestlige gruppen har derimot en mye jevnere aldersfordeling noe som kan tyde på mindre mobilitet til andre deler av arbeidsmarkedet (se også Vedleggstabell 1).

Tabell 5.2 Kjønnfordeling innenfor yrkeskategoriene og i hele utvalget. Prosent (N)

	<i>PTS-yrker</i>	<i>HIT-yrker</i>	<i>Hele utvalget</i>
Mann	63	51	57
Kvinne	37	49	43
	100(267)	100 (253)	100 (520)

Signifikant samvariasjon (0,006)

Tabell 5.2 viser at andelen menn er noe større enn andelen kvinner i utvalget. Når vi ser kjønnfordelingen i forhold yrkeskategori blir det tydelig at menn er overrepresentert innenfor PTS-yrkene. Det vil være rimelig å anta at overrepresentasjonen av menn gjør seg sterkest gjeldende innen for vekteryket, og at den er svakere eller fraværende innenfor serveringsyrker. Innenfor HIT-yrkene er kjønnfordelingen så å si helt jevn.

Tabell 5.3 Fordeling av ulike landbakgrunn innenfor yrkesklassene, i hele utvalget, og for alle sysselsatte bosatt i Oslo. Prosent (N)

	<i>PTS-yrke</i>	<i>HIT-yrke</i>	<i>Hele utvalget</i>	<i>Alle sysselsatte bosatt i Oslo*</i>
Vestlig	91	41	66	89
Ikke-vestlig	9	59	34	11
	100 (267)	100 (253)	100 (520)	100 (268 694)

Signifikant samvariasjon mellom yrke og landbakgrunn (0,000)

*4. kvartal 2003, kilde: SSB 2004 (Statistikkbanken)

Ikke-vestlige er overrepresentert innenfor enkel tjenesteyting. Mens ikke-vestlige utgjør 11 prosent av alle sysselsatte bosatt i Oslo, viser Tabell 5.3 at andelen er tre ganger så stor i utvalget. Arbeidssøkeres landbakgrunn har ofte sammenheng med muligheter på arbeidsmarkedet (se blant annet Rogstad 2000) og dette er nok mye av forklaringen på at vi finner så stor andel ikke-vestlige i disse yrkene.

Ser vi på landbakgrunn i forhold til yrkesklasse, blir det klart at det ikke er tilfeldig hvilke yrker ikke-vestlige arbeidstakerne rekrutteres til innenfor enkel tjenesteyting. HIT-yrkene har en andel ikke-vestlige på 59 prosent. I PTS-yrkene finner vi kun 9 prosent med ikke-vestlig bakgrunn. Det er altså en sterk overrepresentasjon og en svak underrepresentasjon av

ikke-vestlige innenfor henholdsvis HIT- og PTS-yrkene. Jeg vil anta at innvandrere lettere kan rekrutteres til å utføre de “usynlige” tjenesteoppgavene som renhold, yrker med arbeidsoppgaver som har lav status i norsk samtid og som i tillegg er svært fysisk krevende. Dersom de søker seg til yrker innen PTS vil dessuten språk og kulturell bakgrunn kunne være en hindring (Rogstad 2000). Det er også rimelig å anta at bedrifter som yter personlige tjenester og sikkerhetstjenester kvier seg for å ansette ikke-vestlige arbeidere. Bortsett fra arbeidsgivernes egne fordommer kan årsaken til dette være at de er redde for at kjøperne av tjenestene vil reagere negativt på ikke-vestlige arbeidere. Beherskelse av norsk er kanskje mindre viktig i noen av de “usynlige” yrkene siden mange arbeidsoppgaver utføres alene. Det er imidlertid også mulig at ikke-vestlige har preferanser for HIT-yrkene, eller at de rekrutteres gjennom sosiale nettverk og bekjente som allerede har slike yrker. Rogstad (2000) påpeker at mange innvandreres muligheter til å slippe til i det nedre segmentet av arbeidsmarkedet i stor grad avhenger av at det *ikke* er tilgjengelig “norsk” arbeidskraft, siden innvandrere er “andrevalg” for mange arbeidsgivere. 86 prosent av de ikke-vestlige i utvalget har yrke innen HIT-klassen (se Vedleggstabell 2).

Tabell 5.4 Utdanningsnivå etter yrkesklasse, landbakgrunn, for hele utvalget og for sysselsatte (16-74 år) med bosted i Oslo. Prosent (N)

	PTS-yrke	HIT-yrke	Vestlig	Ikke-vestlig	I hele utvalget	Syssel-satte med bosted i Oslo*
Grunnskolenivå	11	28	13	34	18	9
Videregående-skolenivå	74	61	74	51	68	46
Univ. og høysk.-nivå, kort	14	10	12	13	12	31
Univ. og høysk.-nivå, lang	2	1	2	2	2	14
Totalt	101 (250)	100 (197)	101 (328)	100 (119)	100 (447)	100 (263 636)

Signifikant samvariasjon med yrke (0,000)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,000)

*Folke- og Boligtellingen 2001

Som forventet ser vi i Tabell 5.4 at utdanningsnivået er relativt lavt. Majoriteten har utdanning fra videregående skole som høyeste nivå. Det er interessant å merke seg at blant de ikke-vestlige har en stor andel kun grunnskoleutdanning. Dette er nok en viktig årsak til at også HIT-klassen utmerker seg med en stor andel som kun har grunnskole (jamfør den høye representasjonen av ikke-vestlige i denne yrkesklassen).

Husholdstype sier noe om hva slags livsfase respondenten er i. I henhold til teori om boligkarriere kan vi forvente at livsfase vil ha sammenheng med prioriteringer i forhold til trygghet i bosituasjonen (se kapittel 3). Likeledes vil husholdstype være en indikator på hvorvidt respondenten har et økonomisk ansvar overfor familie.

Tabell 5.5 Husholdstype etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	<i>Vestlige</i>	<i>Ikke-vestlige</i>	<i>Alle</i>
Én voksen uten barn	26	5	19
Én voksen med barn	4	5	4
To eller flere voksne uten barn	47	30	41
To eller flere voksne med barn	23	60	35
Totalt	100 (334)	100 (171)	99 (505)

Signifikant samvariasjon (0,000)

På bakgrunn av aldersfordelingen innen den vestlige og den ikke-vestlige gruppen (se Tabell 5.1) er det ikke overraskende at vi også finner en sterk sammenheng mellom landbakgrunn og husholdstype. Tabell 5.5 viser at énpersonshushold først og fremst er en boform for de vestlige i utvalget. Hver fjerde vestlig bor alene, mot bare hver tjuende ikke-vestlig. 65 prosent av de ikke-vestlige har barn i husholdet, mot 27 prosent av de vestlige. Dette kan igjen tyde på at arbeid innenfor enkel tjenesteyting for vestlige i større grad har sammenheng med etablering i arbeidslivet og har mer midlertidig karakter, enn det har for ikke-vestlige. Man kan forestille seg at vestlige i større grad får andre typer jobber når de etablerer seg og får barn. Således kan det argumenteres for at eventuell posisjonell risiko som knyttes til dette segmentet av arbeidsmarkedet har størst relevans for ikke-vestlige siden de ikke får andre typer arbeid når de etablerer seg.

Den mest vanlige husholdsformen for de unge respondentene er med to eller flere voksne og ingen barn. For respondenter i alderen 31-50 år er det mest typiske husholdet to eller flere voksne *med* barn, mens vi i den eldste aldersgruppen finner størst andel som tilhører flerpersongshushold *uten* barn (se Vedleggstabell 3). For sistnevnte aldersgruppe er det antakelig mange som har hatt barn i husholdet tidligere.

5.2 Respondentenes deltakelse i arbeidslivet

Utvalget er trukket på bakgrunn av registrert arbeidsforhold i AA-registeret. Metodiske implikasjoner ved bruk av dette registeret ble diskutert i kapittel 4 (punkt 4.4 og 4.5.4).

Tabell 5.6 I inntektsgivende arbeid på undersøkelsestidspunktet, etter yrke, landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	<i>PTS-yrker</i>	<i>HIT-yrker</i>	<i>Vestlig</i>	<i>Ikke-vestlig</i>	<i>Alle</i>
I arbeid	93	86	92	85	90
Ikke i arbeid	7	14	8	15	11
Totalt	100 (266)	100 (247)	100 (344)	100 (169)	101 (513)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,027)

Signifikant samvariasjon med yrkeskode (0,010)

Noen av respondentene var ikke sysselsatt da undersøkelsen ble gjennomført. Tabell 5.6 viser at blant de som *ikke* var sysselsatt, var ikke-vestlige overrepresentert. Langt større andel av de som var registrert med HIT-yrker enn de som var registrert med PTS-yrker var ikke i arbeid da undersøkelsen ble gjennomført. Dette kan tyde på at arbeidsforhold innen HIT-yrker er mer temporære og at det er vanskeligere å finne stabile og forutsigbare jobber innen slike yrker. Tilsvarende er det en større andel ikke-vestlige som ikke er i arbeid. Dette kan tyde på at ikke-vestlige i større grad har temporære arbeidsforhold innenfor enkel tjenesteyting i Oslo. En mulig årsak til dette kan være at de opplever diskriminering, eller at de på grunn av manglende kompetanse og ikke får varige arbeidsforhold. Som Rogstad (2000) påpeker kan det være slik at innvandrernes jobbmuligheter i større grad påvirkes av svingninger i økonomien.

I undersøkelsen har 90 prosent (459 av 520) oppgitt at de for tiden er i arbeid. Det er disse respondentene som utgjør utvalget med hensyn til spørsmål angående tilknytning til

arbeidsplassen og arbeidsmarkedet i oppgaven. I delen som tar for seg boligsituasjon er alle, også de som ikke var i arbeid på undersøkelsestidspunktet, med i utvalget.

Det var et mål for undersøkelsen å få med arbeidstakere som jobber *en del*, altså som har arbeidet som sin hovedeskjeft. Det var ikke et mål for undersøkelsen å kartlegge arbeids- og boforhold for studenter og andre som har en jobb som bigeskjeft. Nesten 80 prosent av utvalget jobbet 30-59 timer per uke. Bare 6 prosent jobber under 20 timer per uke (se Vedleggstabell 6).

Fagforeningsmedlemskap kan hjelpe arbeidstakerne med å fremforhandle gode arbeidsvilkår med hensyn til lønn, arbeidstid og forutsigbarhet i arbeidsforhold. Selv om arbeidsmiljøloven gjelder for alle arbeidsforhold så er det rimelig å anta at ikke-organiserte i mindre grad kjenner til hvilke rettigheter og hvilken beskyttelse loven gir. De ikke-organiserte vil således mangle både kjennskap til sine rettigheter og en organisasjon til å hjelpe dem med å hevde sine rettigheter.

Tabell 5.7 Medlemskap i fagforbund eller arbeidstakerorganisasjon innenfor yrkeskategoriene, i hele utvalget, og for sysselsatte i Norge. Prosent (N)

	PTS-yrke	HIT-yrke	I hele utvalget	Privat tjenesteyting i Norge*	I hele Norges arbeidsliv*
Medlem	45	36	41	32	53
Ikke-medlem	55	64	59		
Totalt	100 (246)	100 (210)	100 (456)		

Signifikant samvariasjon (0,042)

*Stokke mfl. (2003)

Andelen som er fagorganisert er lavere enn for hele det norske arbeidslivet, men den er høyere enn andelen som rapporteres for privat tjenesteyting i Norge. Det *kan* skyldes at utvalget i denne undersøkelsen er trukket med bakgrunn i arbeidsforhold med over 20 arbeidstimer per uke. Det er rimelig å anta at mange som arbeider under 20 timer i privat tjenesteyting ikke vil være fagorganisert.

Det er en forskjell på organiseringsgraden mellom PTS- og HIT-yrkene. Førstnevnte har en medlemsandel på 45 prosent, mens kun 36 prosent av respondentene i HIT-yrker er medlem.

Det er nærliggende å anta at den store andelen ikke-vestlige i HIT-yrkene kan ha sammenheng med den lave graden av fagorganisering her. Disse har muligens ikke samme forståelse for og kultur knyttet til arbeidstakers rettigheter som vestlige arbeidstakere har. Men det kan også tenkes at arbeidsgivernes holdning til fagorganisering gjør at vestlige arbeidere ikke tar disse jobbene og at disse jobbene er det eneste tilgjengelige for mange ikke-vestlige arbeidssøkere (jamfør Brox' kommentar gjengitt i kapittel 1 (punkt 1.2)). I utvalget er en større andel vestlige medlem av fagforeninger enn blant de ikke-vestlige, men samvariasjonen mellom landbakgrunn og medlemskap er ikke signifikant på 0,05-nivå (se Vedleggstabell 4). Det knytter seg derfor usikkerhet til spørsmålet om denne tendensen er like sterk i populasjonen.

Dersom fagorganisering er mindre akseptert i HIT-segmentet av arbeidsmarkedet, eller at det er andre forhold som gjør at det er lite tilrettelagt for fagforeningsmedlemskap, så kan den lave forekomsten av fagforeningsmedlemskap muligvis knyttes til *kollektive* trekk ved dette segmentet heller enn trekk ved de individuelle arbeidstakerne.

Tabell 5.8 Fagforeningsmedlemskap etter alder og i hele utvalget. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Medlem	31	35	38	44	52	49	41
Ikke medlem	69	65	62	56	48	51	59
Totalt	100 (91)	100 (86)	100 (73)	100 (68)	100 (77)	100 (61)	100 (456)

Signifikant samvariasjon (0,046)

I Tabell 5.7 ser vi en tydelig sammenheng mellom alder og fagforeningsmedlemskap. I den yngste gruppen er kun 31 prosent medlem, mens eldre grupper har større andel fagorganiserte. Årsaker til dette er antakelig at en stor andel av de unge ser arbeidet som temporært. Det er også større sannsynlighet for at de eldre i løpet av sin yrkeskarriere har vært vitne til eller har fått erfaringer med arbeidskonflikter, og derfor er medlemmer. Det kan også være at de eldre har fått arbeid på arbeidsplasser der fagorganisering i større grad er akseptert.

Som omtalt i kapittel 3 (punkt 3.2.5) så kan én strategi for å redusere risiko for å miste arbeidsinntekt være å ha flere arbeidsgivere. Det kan i tillegg være nødvendig med flere jobber dersom arbeidstakeren ikke får tilstrekkelig arbeid på én enkelt arbeidsplass.

Tabell 5.9 Sysselsetting i flere arbeidsforhold etter landbakgrunn og i hele utvalget. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Hele utvalget
Flere arbeidsforhold	16	25	19
Kun ett arbeidsforhold	84	76	81
Totalt	100 (312)	101 (139)	100 (451)

Signifikant samvariasjon (0,042)

Tabell 5.9 viser at nesten hver femte i utvalget har hatt inntektsgivende arbeid utover hovedarbeidsforholdet i løpet av den siste tiden. Hva som er motivasjonen bak tilleggssysselsettingen avdekkes ikke i undersøkelsen, men funn jeg viser senere (i kapittel 6, punkt 6.4) viser at bakgrunnen for å ha ekstrajobb *kan* være at arbeidstakerne allerede er eksponert for risiko i arbeidssituasjonen.

Sammenligner vi vestlige og ikke-vestlige, så blir det klart at ikke-vestlige arbeidstakere i større grad har arbeidsinntekt fra flere arbeidsforhold. Det ser ikke ut til at tilbøyeligheten til å ha flere jobber er forskjellig for de ulike yrkesgruppene (se Vedleggstabell 8).

5.3 Respondentenes disposisjonsform

I norsk sammenheng avspeiler disposisjonsform langt på vei livsfase og alder (Langseth og Medby 2004). Leieformen forbindes stort sett med etableringsfasen før de unge får en forutsigbar tilknytning til arbeidslivet. Når man blir eldre og får barn blir ønsket om en forutsigbar bosituasjon sterkere, noe som i Norge har betydning å komme seg inn på eiemarkedet. Dette gjenspeiler seg også i dette utvalget.

Tabell 5.10 Disposisjonsform for utvalget og for Oslo. Prosent (N)

	Utvalget	Oslo*
Selveier	34	36
Andelseier i borettslag/aksjeeier i boligselskap	27	35
Leier eller disponerer boligen på annen måte	38	30
Totalt	99 (520)	101 (266 856)

*Folke- og Boligtellingen 2001

Tabell 5.10 viser at en større andel leier bolig i utvalget enn blant Oslos hushold totalt. Dette skyldes nok at utvalget ikke gjenspeiler Oslos befolkning med henhold til livsfase og alder. Sammenligner vi kun andelen utleierye blant *barneforsørgere* i utvalget med tilsvarende andel i Oslo, så blir det klart at forskjellen likevel ikke er så stor (se Vedleggstabell 9). Den relativt store andelen leietakere i utvalget må altså sees i sammenheng med at det er mange unge uten barn.

Jeg vil ikke skille mellom andelseiere i borettslag, aksjeeiere i boligaksjeselskap og selveiere videre i oppgaven. De har alle disposisjonsformer som, for det første, gir dem stor disposisjonsfrihet til boligen, og for det andre, gjerne innebærer at de har betalt et stort innskudd. Innskudd til bolig finansieres som oftest ved lån. I utvalget har 83 prosent av husholdene som eier boligen boliglån (se Vedleggstabell 11).

Tabell 5.11 Disposisjonsform etter alder. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Eier	34	54	71	65	74	86	62
Leier	66	46	29	35	26	14	38
Totalt	100 (107)	100 (96)	100 (82)	100 (77)	100 (87)	100 (71)	100 (520)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Som vi ser i Tabell 5.11 er det en klar sammenheng mellom alder og disposisjonsform. Den relative andelen eiere blir større når vi beveger oss fra de yngre gruppene mot de eldre. Hele 70 prosent av leietakerene i utvalget er i alderen 18-35 år. 73 prosent av eierne er *over* 30 år (Vedleggstabell 5).

Tabell 5.12 Disposisjonsform etter husholdstype. Prosent (N)

	<i>Én voksen uten barn</i>	<i>Én voksen med barn</i>	<i>To eller flere voksne uten barn</i>	<i>To eller flere voksne med barn</i>	<i>Alle husholdstyper</i>
Eier	45	59	57	78	62
Leier	55	41	44	23	38
Totalt	100 (96)	100 (22)	101 (209)	101 (178)	100 (505)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Tabell 5.12 viser at blant de som bor alene er størst andel leietakere, mens blandt de som tilhører hushold med barn og flere voksne, er kun 23 prosent leietakere. Selv om aleneforsørgere er en liten gruppe i mitt datagrunnlag (N=22), så tyder resultatene på at aleneforsørgere er mer tilbøyelige til å leie enn foreldre som bor sammen. Det er rimlig å anta at *ønsket* om å eie bolig likevel ikke er svakere for aleneforsørgere, men heller at ressursene ikke strekker til.

Det ser i utgangspunktet ikke ut til å være forskjell i tilbøyeligheten til ulike disposisjonsformer mellom vestlige og ikke-vestlige (se Vedleggstabell 10), men når vi kun ser på hushold med barn blir det derimot klart et skille mellom respondenter med henholdsvis vestlig og ikke-vestlig bakgrunn.

Tabell 5.13 Disposisjonsform for barneforsørgere etter landbakgrunn. Prosent (N).

	<i>Vestlig barneforsørger</i>	<i>Ikke-vestlig barneforsørger</i>	<i>Alle hushold med barn</i>
Eier	83	69	76
Leier	17	31	25
Totalt	100 (89)	100 (111)	101 (200)

Signifikant samvariasjon (0,024)

Tabell 5.13 viser at ikke-vestlige barnefamilier i større grad er tilbøyelige til å leie enn vestlige er. Det ser altså ut som om boligkarriere med hensyn til disposisjonsform og overgang fra leie til eiemarkedet, ikke er *like* fremtredende blant ikke-vestlige som blant vestlige. Også når man

ser på hele Oslos befolkning er det tydelig at ikke-vestlige barnefamilier har større tilbøyelighet til å leie enn det vestlige har (Nordvik 2003).

Over halvparten av leieboerne leier av en privatperson som eier boligen. Den andelen er så vidt høyere enn for hele leiemarkedet i Oslo. Siden utvalget stort sett består av sysselsatte personer er det ikke overraskende at andelen som leier av det offentlige er lavere enn i Oslo som helhet (se Vedleggstabell 12).

5.4 Oppsummering

Dette kapittelet har vist blant annet aldersfordeling, landbakgrunn og utdanningsnivå i gruppen av arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting i Oslo. Noen særtrekk har kommet spesielt tydelig frem når jeg har sammenlignet yrkesklassene PTS og HIT. Respondentene tilhører ulike typer hushold og disponerer bolig på ulik måte. Dessuten har det vist seg å være sterk sammenheng mellom landbakgrunn og tilbøyelighet til å tilhøre ulike husholdstyper.

En stor andel av arbeidstakerne er unge. PTS- og HIT-klassene har imidlertid svært ulik aldersfordeling. PTS domineres i større grad av unge arbeidstakere enn HIT. HIT har en jevnere aldersfordeling, men utmerker seg med å ha et stort innslag av ikke-vestlige arbeidstakere. Ikke-vestlige utgjør faktisk majoriteten av arbeidstakere innenfor HIT, mens de utgjør en representativ andel av PTS-gruppen. Selv om jeg ikke har studert innvandrere i andre segmenter av arbeidsmarkedet, går det an å spekulere i hvordan så mange innvandrere har endt opp i HIT-yrker. Er HIT-yrker eneste mulighet på arbeidsmarkedet for mange innvandrere, eller foretrekker de disse jobbene? Og dersom det er deres eneste mulighet – er det fordi de mangler kompetanse for andre arbeidsoppgaver, eller blir de diskriminert når de søker jobber? Dette er spørsmål som jeg ikke får gitt noe uttømmende svar på her, men informasjon om utdanningsnivå viser at en stor andel av de ikke-vestlige kun har grunnskole. Ingen av gruppene har særlig innslag av høyere utdanning, men den vestlige delen av utvalget utmerker seg med en veldig liten andel som kun har grunnskole. Det kan altså være en viss forskjell i kompetansenivå mellom vestlige og ikke-vestlige.

Eldre er mest tilbøyelige til å være fagorganisert. Selv om PTS-klassen har de yngste arbeidstakerne er det likevel her fagorganiseringsgraden er høyest. Det *kan* bety at arbeidstakeres rettigheter står svakt på arbeidsplassene til de i HIT-klassen.

Også når det gjelder husholdstype skiller de vestlige og ikke-vestlige seg fra hverandre. Ikke-vestlige bor i større grad i hushold med barn, enn det de vestlige gjør. Vestlige er oftere yngre og barnløse. Dette indikerer at mange av de vestlige er i en tidligere livsfase. Det er rimelig å anta at de vestlige i stor grad ser for seg en yrkeskarriere som involverer mobilitet, og at de kommer seg over i andre typer jobber før de etablerer seg og får barn. Innvandrerne i utvalget skal i stor grad forsørge barn med inntekten de får fra arbeid innen enkel tjenesteyting.

Ellers har jeg vist at ikke-vestlige barnefamilier har mindre tilbøyelighet til å eie boligen sin enn det vestlige barnefamilier har. Det ser altså ut til at ikke-vestlige i mindre grad har en boligkarriere som innebærer å komme seg inn på eiermarkedet når de får barn.

Hva slags implikasjoner får denne beskrivelsen for den videre analysen? For det første må det rettes søkelys mot hvorvidt arbeidssituasjonen er forskjellige for PTS- og HIT-arbeidstakere, særlig på grunn av forholdet at arbeidstakerne har ulik landbakgrunn. Siden ikke-vestlige utgjør en så stor andel av HIT-gruppen, kan det bli noen vanskeligheter med å skille mellom hva som skal sees i sammenheng med landbakgrunn, og hva som skal sees i sammenheng med yrkesklasse. For det andre må de forskjellige livsfaser som arbeidstakerne er i, tas med i betraktning. Arbeidstakere i ulike aldre og med ulikt ansvar vil ha forskjellige behov for trygghet og forutsigbarhet i så vel arbeids- som bosituasjonen.

6 Risiko i arbeidssituasjonen

Som omtalt tar oppgaven utgangspunkt i to aspekter knyttet til risikoeksponering. Disse aspektene er henholdsvis ‘posisjonell’ og ‘perseptuell’ risiko. I metodekapittelet (kapittel 4) viser jeg en måte å måle disse risikoaspektene i arbeidssituasjonen gjennom bruk av to sett delindikatorer. Delindikatorerne danner så grunnlag for å konstruere én *hovedindikator* for hvert aspekt – hovedindikator for posisjonell risiko og hovedindikator for perseptuell risiko.

I dette kapittelet går jeg gjennom alle delindikatorerne og begge hovedindikatorerne som skal måle risikoeksponering knyttet til arbeidssituasjonen. Mot slutten av kapittelet analyserer jeg sammenhengen mellom posisjonell og perseptuell risiko.

6.1 Posisjonell risiko i arbeidssituasjonen

Som Allen og Henry (1997) har påpekt innebærer ‘fleksibilitet’ innenfor enkel tjenesteyting i stor grad at arbeidsgiverene knytter til seg arbeidskraften på mer kortsiktige og uforpliktende måter. Denne formen for ‘fleksibilitet’ må imidlertid sees i sammenheng med den *uforutsigbarhet* som arbeidstakeren eksponeres for. Løs tilnytning til arbeidsplassen gir således posisjonell risiko i arbeidssituasjonen.

6.1.1 Delindikatorer for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen

Indikatorer valgt for å måle posisjonell risiko tar utgangspunkt i arbeidstakerens tilknytning til arbeidsplassen. Med tilknytning menes *type* ansettelse, eksistens av *arbeidsavtale* og forekomst av “*nulltimeskontrakter*”.

Hele 92 prosent av respondentene oppgir at de er fast ansatt (se Vedleggstabell 18). Denne andelen er noe høyere enn blant alle sysselsatte i Norge. Målinger gjort av SSB 3. kvartal 2003 viser at 10 prosent av sysselsatte i Norge var midlertidig ansatt (SSB 2003). Men selv om en så stor andel i utvalget oppgir at de er fast ansatt, tyder respondentenes svar likevel på at ikke alle har de ordnede forhold og forutsigbarhet som gjerne forbindes med det å være fast ansatt.

Det kan tenkes at fast ansettelse ikke er et mål for alle. Midlertidig ansettelse kan by på fleksibilitet i forhold til andre prosjekter i arbeidstakernes liv (familie, fritid, utdanning, med mer). Hele 25 prosent av de 28 respondentene med midlertidig ansettelse svarer at de ikke vet eller ikke ønsker fast ansettelse. Det kan være fordi de ikke er avhengige av den forutsigbarheten som fast ansettelse representerer, men det kan også være fordi de har andre fremtidsplaner og ikke ønsker å bli værende på arbeidsplassen. De resterende 75 prosent oppgir at de ønsker fast ansettelse (se Vedleggstabell 19).

Skriftlig arbeidsavtale sørger for ryddighet og formalisering av arbeidsforholdet. Dette gir arbeidstakeren en viss forutsigbarhet og en trygghet på hva arbeidsforholdet innebærer og hvilke rettigheter og plikter han eller hun har i arbeidsforholdet. Arbeidsmiljøloven fastsetter at det skal inngås skriftlig avtale for alle arbeidsforhold. Avtalen skal blant annet fastsette normal daglig eller ukentlig arbeidstid, varighet dersom arbeidsforholdet er midlertidig, og avtalt lønn. I de tilfeller en slik skriftlig avtale ikke foreligger er arbeidstakeren mer sårbar for arbeidsgivers endrede behov for arbeidskraft og således eksponert for risiko.

Hele 90 prosent oppgir å ha en skriftlig arbeidsavtale (se Vedleggstabell 20). De resterende 10 prosent har ikke en slik avtale, og står derfor svakere i arbeidsgiver-arbeidstakerrelasjonen. Det er også rimelig å anta at disse heller ikke kjenner til sine rettigheter og den beskyttelsen Arbeidsmiljøloven kan gi dem mot oppsigelse og endret arbeidsinntekt. Når det gjelder de med skriftlig arbeidsavtale viser det seg at langt fra alle har en *gyldig* sådan.

Tabell 6.1 Forekomst av nulltimeskontrakter og avtaler som fastsetter en avtalt arbeidstid. Etter fagforeningsmedlemskap og for alle. Prosent (N)

	Medlem	Ikke medlem	Alle
Avtalen fastsetter fast arbeidstid	86	73	79
Nulltimeskontrakt	14	27	21
Totalt	100 (183)	100 (231)	100 (407)

Signifikant samvariasjon med medlemskap (0,001)

Tabell 6.1 viser at hver femte arbeidsavtale ikke oppfyller Arbeidsmiljølovens krav til fastsetting av avtalt arbeidstid. Dette er et usikkerhetsmoment for arbeidstakeren siden han eller hun da ikke får inntekt i fremtiden dersom arbeidsgiver ikke fører opp vedkommende på vaktlisten. Det kan også være et usikkerhetsmoment med henhold til sykefravær siden det er godt mulig at disse ikke mottar lønn ved slikt fravær. Når vi ser på arbeidstakernes innfagforeningsmedlemskap, blir det klart at medlemmer i mindre grad har avtaler uten avtalt arbeidstid. Hele 27 prosent av de ikke-organiserte med skriftlig avtale mangler avtalt arbeidstid, mens for de organiserte er andelen kun 14 prosent.

6.1.2 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen

Hovedindikatoren for posisjonell risiko i bosituasjonen er en indeks konstruert på grunnlag av delindikatorne vist under punkt 6.1.1. Utslag på hovedindikatoren innebærer én av følgende verdier:

- Respondenten er midlertidig ansatt, men ønsker fast ansettelse: 21 personer
- Respondenten har ikke skriftlig arbeidsavtale: 43 personer
- Arbeidsavtalen fastsetter ikke hvor mye respondenten skal arbeide: 87 personer

Tabell 6.2 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen. Etter fagforeningsmedlemskap og for alle. Prosent (N)

	<i>Medlem</i>	<i>Ikke medlem</i>	<i>Alle</i>
Ikke risiko	81	62	69
Risiko	19	38	31
Totalt	100 (186)	100 (270)	100 (459)

Signifikant samvariasjon med medlemskap (0,000)

Tabell 6.2 viser at 31 prosent får utslag på hovedindikatoren for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen. Ser vi utslag på hovedindikatoren i sammenheng med fagforeningsmedlemskap, blir det klart at det er *dobbelt så stor sjanse* for at ikke-organiserte får utslag på indeksen. Er det så medlemskap som er utslagsgivende i forhold til om arbeidstakerne er eksponert for posisjonell risiko eller ikke? Jeg vil anta at vi her står overfor en todeling mellom bransjer, arbeidsplasser og yrker hvor fagforeningsmedlemskap er henholdsvis akseptert og ikke akseptert. De bransjer, arbeidsplasser og yrker hvor fagforeningsmedlemskap er akseptert og tolerert av så vel arbeidsgivere som arbeidstakere, vil vi trolig finne færre tilfeller av svak tilknytting og posisjonell risikoeksponering for arbeidstakerne. Tilsvarende vil bransjer, arbeidsplasser og yrker hvor medlemskap ikke er akseptert nok ha større forekomst av svak tilknytting og svake rettigheter for arbeidstakerne. Dette kan tyde på at vi står overfor en todeling av virksomheter med ulike arbeidsforhold også *innenfor* enkel tjenesteyting.

Tabell 6.3 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen. Etter kjønn for henholdsvis PTS og HIT. Prosent (N)

	<i>Mann PTS-yrke</i>	<i>Kvinne PTS-yrke</i>	<i>Mann HIT-yrke</i>	<i>Kvinne HIT-yrke</i>
Ikke risiko	74	62	64	76
Risiko	26	39	36	25
Totalt	100 (156)	101 (91)	100 (110)	101 (102)

Signifikant samvariasjon med kjønn innenfor PTS (0,041)

Ikke signifikant samvariasjon med kjønn innenfor HIT (0,061)

I utgangspunktet ser det ikke ut som om kjønn har noen betydning for utslag på hovedindikatoren for posisjonell risiko (se Vedleggstabell 15), men innad i yrkesklassene viser

det seg å være forskjeller mellom kvinner og menn. Tabell 6.3 viser at kvinner innenfor PTS har større sannsynlighet for å være eksponert for posisjonell risiko, enn det menn har. Samvariasjonen med kjønn innenfor HIT-klassen er ikke signifikant på 0,05-nivå og det knytter seg dermed større usikkerhet til muligheten for å generalisere. Det er likevel interessant å se at trenden er *motsatt* her. I utvalget er menn mer eksponert for posisjonell risiko enn kvinner innenfor HIT-klassen.

Det ser ikke ut til å være noen sammenheng mellom landbakgrunn og posisjonell risiko i arbeidssituasjonen. Dermed er det altså ikke grunnlag for å si at arbeidsgivere innen enkel tjenesteyting i Oslo gir arbeidstakere med ulik landbakgrunn forskjellige ansettelsesforhold med hensyn til forutsigbarhet. Avgrensing til arbeidstakere over 30 år førte heller ikke til at noen sammenhenger med landbakgrunn eller yrkesklasse kom frem. Hvorvidt man har PTS- eller HIT-yrker ser heller ikke ut til å ha noen sammenheng med hovedindikatoren for posisjonell risiko i utgangspunktet (se Vedleggstabell 21). Det ser heller ikke ut til å være noen entydig sammenheng mellom alder og posisjonell risiko (se Vedleggstabell 14 og Vedleggstabell 13).

6.2 Perseptuell risiko i arbeidssituasjonen

Individens egenvurdering av hvilke forhold som gir trygghet og hvilke som medfører risiko i arbeidssituasjonen kan variere mellom ulike aldersgrupper, yrkesgrupper, utdanningsgrupper og mellom individer i ulike livsfaser eller med ulik landbakgrunn. Som omtalt i kapittel 2 (punkt 2.2.3) vil også en rekke psykologiske og biografiske momenter spille viktige roller for hvorvidt individer rapporterer at de føler seg eksponert for risiko. Grad av tilfredshet med den foreliggende tilværelse kan variere med individuelle ambisjoner og hvilke sammenligningsgrunnlag respondentene benytter (NOU 1978:52). Resultatene må tolkes ut fra disse forutsetningene. Forekomst av perseptuell risiko kan likevel vitne om faktiske strukturelle hindringer for trygghet.

6.2.1 Delindikatorer for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen

Indikatorene som er valgt til å måle forekomst av perseptuell risiko i arbeidssituasjonen søker å kartlegge hvorvidt respondenten tror at arbeidsgiver kan tilby nok arbeid i fremtiden, hvorvidt usikkerhet knyttet til fremtidig arbeidsinntekt er en belastning, og hvorvidt arbeidslivet oppleves som “utrygt”.

Hvorvidt respondentene tror arbeidsgiver kan tilby nok arbeid i fremtiden avhenger delvis av de faktiske fremtidsutsikter på de enkelte arbeidsplassene, men påvirkes også av respondentens innstilling og optimisme.

Tabell 6.4 – Er du sikker på at hovedarbeidsgiver kan tilby deg tilstrekkelig arbeid om et halvt år? Etter yrkesklasse, etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	<i>PTS-yrke</i>	<i>HIT-yrke</i>	<i>Vestlig</i>	<i>Ikke-vestlig</i>	<i>Alle</i>
Ja, svært sikker	66	46	63	44	57
Ja, nokså sikker	21	31	24	29	26
Nei, nokså usikker	9	16	9	20	12
Nei, svært usikker	4	7	4	7	5
Totalt	100 (244)	100 (205)	100 (309)	100 (140)	100 (449)

Signifikant samvariasjon med yrke (0,000)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,000)

Tabell 6.4 viser at den store majoriteten (83 prosent) er nokså eller svært sikre på at arbeidsgiver kan tilby nok arbeid om et halvt år. Hver sjettede i utvalget er imidlertid nokså eller svært usikker. Dersom vi skiller mellom yrkesklassene, blir det klart at respondentene med HIT-yrker er mer usikre enn de med PTS-yrker. Dette kan ha sammenheng med egenskaper ved arbeidsgivere i de bransjene de ulike yrkesgruppene hovedsaklig forholder seg til, men kan også sees i sammenheng med landbakgrunn i gruppene. Dersom vi ser vestlige og ikke-vestlige hver for seg blir det klart at ikke-vestlige er langt mer usikre på at de får nok arbeid. Selv om vestlige og ikke-vestlige tilsynelatende hadde lik eksponering for posisjonell risiko, kan dette være tegn som tyder på at de *fremtidige mulighetene* i arbeidslivet er ulike.

Uforutsigbarhet i arbeidsforhold trenger ikke være en belastning for arbeidstakeren. Det avhenger av forventninger man har til forutsigbarhet, økonomiske forpliktelser og eventuelle andre planer og muligheter i arbeidslivet.

Tabell 6.5 – Er usikkerhet knyttet til din fremtidige arbeidsinntekt en belastning for deg? Etter yrke, etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	PTS-yrke	HIT-yrke	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
Ja, i stor grad	7	15	6	21	11
Ja, i noen grad	20	25	19	32	23
Nei, i liten grad	33	30	35	24	32
Nei, ikke i det hele tatt	39	29	40	24	35
Totalt	99 (246)	99 (201)	100 (311)	101 (136)	101 (447)

Signifikant samvariasjon med yrke (0,014)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,000)

Tabell 6.5 viser at hver tredje i hele uvalget opplever usikkerhet knyttet til fremtidig arbeidsinntekt som en belastning i noen eller i stor grad. Også her blir det tydelig en forskjell mellom yrkesklassene. Blant respondenter med HIT-yrke oppgir hele 40 prosent at slik usikkerhet er en belastning. Tilsvarende andel for arbeidstakere innen PTS er 27 prosent, altså endel lavere.

Bekymringen knyttet til fremtidig arbeidsinntekt ser ut til å kunne knyttes til kollektive trekk ved ulike segmenter i arbeidsmarkedet. Det ser ut til at arbeidstakere innenfor HIT-yrker må forholde seg til bransjer hvor tilknyttingen til arbeidsplassen *oppleves* som svak og hvor arbeidstakerne i større grad føler at de eksponeres for risiko.

Som ved andre indikatorer så kan vi finne “felles” mønster på bakgrunn av både yrkesklasse og landbakgrunn i Tabell 6.5. Hver fjerde vestlig arbeidstaker oppgir bekymring i forbindelse med fremtidig arbeidsinntekt. Til sammenligning oppgir over halvparten av de ikke-vestlige at de opplever slik belastning i noen eller stor grad. Det kan her stilles spørsmål om hvorvidt den store forekomsten av bekymring for ikke-vestlige er et resultat av at de har større økonomiske forpliktelser overfor sine hushold enn de vestlige arbeidstakerne. Som allerede påpekt kan det

også være tilfellet at de ikke-vestlige opplever hindringer for mobilitet i arbeidsmarkedet, og følgelig er mer bekymret for å miste det arbeidet de har. Vestlige i samme situasjon ser kanskje flere muligheter for å få en ny jobb.

Tabell 6.6 – Er usikkerhet knyttet til din fremtidige arbeidsinntekt en belastning for deg? Etter husholdstype og for alle. Prosent (N)

	<i>Uten barn</i>	<i>Med barn</i>	<i>Alle husholdstyper</i>
Ja, i stor grad	9	15	11
Ja, i noen grad	20	27	22
Nei, i liten grad	33	31	32
Nei, ikke i det hele tatt	39	28	35
Totalt	101 (270)	101 (165)	100 (435)

Signifikant samvariasjon (0,022)

Det er rimelig å anta at typen hushold som respondentene tilhører får betydning for i hvilken grad de er bekymret for fremtidig arbeidsinntekt. Tabell 6.6 viser nettopp at arbeidstakere som tilhører hushold med barn ser ut til å være mest bekymret for fremtidig arbeidsinntekt. Dette er antakelig fordi de har behov knyttet til boligkonsum som skiller seg fra hushold uten barn. Ønsket om forutsigbar økonomi er nok sterkere for hushold med barn enn for hushold uten barn. Her ser det altså ut som om mange ikke har klart å tilpasse risikoeksponeringen i forhold til egne preferanser og behov.

Arbeidstakernes generelle vurderinger av arbeidslivet kan knyttes til deres egne erfaringer, deres opplevelse av egen posisjon, samt deres utsikter til fremtidige muligheter.

Tabell 6.7 Vurdering av hvorvidt arbeidslivet er “utrygt”. Etter yrkesklasse, landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	<i>PTS-yrke</i>	<i>HIT-yrke</i>	<i>Vestlig</i>	<i>Ikke-vestlig</i>	<i>Alle</i>
Helt enig	6	13	7	15	9
Delvis enig	19	19	19	19	19
Verken enig eller uenig	11	18	12	19	14
Delvis uenig	25	22	27	16	24
Helt uenig	39	28	35	32	34
Totalt	100 (241)	100 (195)	100 (307)	101 (129)	100 (436)

Signifikant samvariasjon med yrke (0,007)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,007)

Tabell 6.7 viser at 28 prosent av hele utvalget er delvis eller helt enig i at arbeidslivet er “utrygt”. Vi ser samme mønster med henhold til yrke og landbakgrunn som på de andre indikatorene for perseptuell risiko. Det er større andel innenfor gruppen med HIT-yrker enn innenfor PTS som opplever arbeidslivet som utrygt. Som nevnt tidligere kan slik variasjon muligens knyttes til kollektive trekk ved de to gruppene, men det kan også ha sammenheng med den ujevne fordelingen av henholdsvis vestlige og ikke-vestlige i disse yrkene. Ikke-vestlige opplever hyppigere arbeidslivet som utrygt. Igjen kan dette skyldes at ikke-vestlige opplever færre muligheter og flere begrensninger i arbeidslivet enn vestlige – uavhengig av yrke, men det kan også skyldes at bransjene som ansetter folk i HIT-yrker – der vi finner 86 prosent av de ikke-vestlige – i liten grad byr på trygghet og forutsigbarhet for arbeidstakerne.

6.2.2 Hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjon

Utslag på hovedindikatoren for perseptuell risiko i bosituasjonen har bakgrunn i utslag på én eller flere av følgende delindikatorer:

- Respondenten er *svært usikker* på om arbeidsgiver kan tilby nok arbeid om seks måneder: 23 personer

- Usikkerhet knyttet til egen fremtidig arbeidsinntekt er en belastning *i stor grad*: 48 personer
- Respondenten er *helt enig* i at arbeidslivet er “utrygt”: 40 personer

Tabell 6.8 Hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Etter yrke, landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	<i>PTS-yrker</i>	<i>HIT-yrker</i>	<i>Vestlig</i>	<i>Ikke-vestlig</i>	<i>Alle</i>
Ikke risiko	88	78	88	74	83
Risiko	12	22	12	26	17
Totalt	100 (247)	100 (212)	100 (315)	100 (144)	100 (459)

Signifikant samvariasjon med yrke (0,004)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,000)

Mens indikatorene for *posisjonell* risiko verken hadde samvariasjon med yrkesklasse eller landbakgrunn, så viser indikatorene for *perseptuell* risiko nettopp slik samvariasjon. Tabell 6.8 viser at en stor andel ikke-vestlige har perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Andelen er mer enn dobbelt så stor som for de vestlige arbeidstakerne. Likeledes er andelen med perseptuell risiko innenfor HIT-yrkene nesten dobbelt så stor som for arbeidstakere innenfor PTS. Samvariasjonen mellom hovedindikatoren og henholdsvis yrkesklasse og landbakgrunn må sees i sammenheng med den skjeve fordelingen av vestlige og ikke-vestlige i de to forskjellige yrkesgruppene.

Den store forekomsten av perseptuell risiko for arbeidstakere med HIT-yrker kan tyde på at de har slike yrker i mangel på mulighet for å få andre jobber. Dersom de opplever store begrensninger i arbeidsmarkedet og kun kan få jobber innen HIT, så er det forståelig at de er bekymret for sin fremtidige stilling på arbeidsmarkedet. Det kan altså være en mulig forklaring at mange arbeidstakere innenfor HIT-yrker opplever at de har “dead-end”-jobber – deres valgmuligheter i arbeidsmarkedet er begrenset til slike jobber. Derfor oppleves risikoen for å miste arbeidet som mye sterkere og mer belastende enn for arbeidstakere innen PTS.

En mulig forklaring på at det er nettopp de ikke-vestlige arbeidstakerne som føler seg “fanget” og risikoeksponert, kan være individuelle årsaker som manglende kompetanse, eller det kan

være fordommer i andre deler av arbeidsmarkedet som virker mulighetsbegrensende for de ikke-vestlige som søker arbeid.

Den relativt lave forekomsten av perseptuell risiko blant vestlige arbeidstakere kan skyldes at de vestlige i mindre grad føler seg fanget i et utrygt segment av arbeidsmarkedet, og at de opplever flere valgmuligheter. En stor andel av de vestlige er unge. Den relativt lave andelen av eldre vestlige arbeidstakere skyldes antakelig at mange av de vestlige får andre jobber i mer stabile deler av byens arbeidsmarked når de blir eldre. Arbeidsmarkedets mulighetsstrukturer gir dem mulighet til mobilitet. Dersom dette ligger til grunn, så er det rimelig at de ikke lar seg bekymre så mye av usikkerhet knyttet til sin nåværende arbeidssituasjon.

Tabell 6.9 Hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen etter forsørging av barn og landbakgrunn. Prosent (N)

		Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
Barneforsørger	Ikke risiko	91	74	82
	Risiko	9	26	18
	Totalt	100 (81)	100 (91)	100 (172)
Ikke barneforsørger	Ikke risiko	86	71	84
	Risiko	14	29	16
	Totalt	100 (225)	100 (49)	100 (274)

Signifikant samvariasjon for barneforsørgere (0,003)

Signifikant samvariasjon for hushold uten barn (0,011)

Det kunne tenkes at den hyppige forekomsten av perseptuell risiko i arbeidssituasjonen blant ikke-vestlige skyldtes at det er flere barneforsørgere blant de ikke-vestlige. Tabell 6.9 viser imidlertid at ikke-vestlige har høyere andel med perseptuell risiko *uavhengig* av slikt ansvar. Det er altså intet som tyder på at det er økonomiske forpliktelser som gjør ikke-vestlige mer utrygge. Hvorvidt dette faktisk gjenspeiler mer usikre utsikter i arbeidslivet for ikke-vestlige kan ikke slås fast. Som omtalt under punkt 6.1.2 har jeg ikke avdekket noe som tyder på at ikke-vestlige har dårligere ansettelsesvilkår enn vestlige, men årsaken til høy forekomst av perseptuell risiko for ikke-vestlige kan være at deres *erfaring* tilsier at deres posisjon, som Rogstad (2000) antyder, er mer sårbar for svingninger i arbeidsmarkedet.

6.3 Overlappende risikoeksponering i arbeidssituasjonen

Som omtalt i kapittel 2 (punkt 2.2) så utfyller indikatorer for posisjonell og perseptuell risiko hverandre ved at analysen kan ta hensyn til eksponering både slik den defineres av forskeren og slik det oppleves av respondenten. Risikoindikatorene basert på “objektive” kriterier har høy reliabilitet, men det kan hevdes at indikatorene basert på respondentenes “subjektive” vurderinger har bedre *validitet*, og derfor er best egnet til å måle problemeksponering (Dale 1987). Man må altså være bevisst spørsmålet om hvordan man skal vektlegge indikatorene for henholdsvis posisjonell og perseptuell risiko – de måler tildels ulike fenomener, men som antas å ha bakgrunn i samme årsak, nemlig arbeidstakeres “fleksible” bruk av arbeidskraft.

Det blir særlig interessant å undersøke hvorvidt risikoeksponering, både slik den defineres av forskeren, og slik den defineres av respondentene, overlapper. Har arbeidstakere med risikoeksponert posisjon i arbeidssituasjonen (slik jeg har definert det) også en *persepsjon* av at de er utsatt for risiko? Og likeledes – hvorvidt er de med perseptuell risiko også eksponert for posisjonell risiko, slik det er definert i denne oppgaven?

Tabell 6.10 Hovedindikator for posisjonell og hovedindikator for perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Prosent (N)

		Posisjonell		Totalt
		<i>Ikke risiko</i>	<i>Risiko</i>	
Perseptuell	<i>Ikke risiko</i>	59	24	83
	<i>Risiko</i>	11	6	17
Totalt		69	31	100 (459)

Tabell 6.10 viser at kun hver femte som har posisjonell risiko også har perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Det er altså en ganske liten andel som lar seg bekymre av sin posisjon. Den store andelen som ikke lar seg bekymre kan ikke bare skyldes at de er unge uten særlige forpliktelser og krav til forutsigbarhet. 53 prosent av arbeidstakerne med posisjonell risiko er nemlig 31-60 år (se Vedleggstabell 14). En plausibel antakelse er at arbeidstakere med posisjonell risiko likevel er optimister. Delvis kan det være at de unngår kognitiv dissonans ved

å ikke anerkjenne den risiko som de faktisk er eksponert for. Men det er selvsagt også mulig at de opplever at de har andre muligheter i arbeidsmarkedet.

Nesten to tredjedeler av arbeidstakerne som har perseptuell risiko har *ikke* fått utslag på indikatoren for posisjonell risiko. Denne gruppen har tilsynelatende ikke noen utsatt posisjon i arbeidssituasjonen ut fra nåværende arbeidsforhold, men bekymringene kan tenkes å ha sammenheng med at de opplever sin posisjon som truet og at de opplever å ha få muligheter for mobilitet i arbeidsmarkedet.

6.4 Individuelle tilpasninger til risiko i arbeidssituasjonen

Undersøkelsen i oppgaven måler kun i begrenset grad individuelle tilpasninger som gjøres for å oppnå et risikonivå som er til å leve med. Tilpasning ved å godta lav lønn for å prioritere forutsigbarhet blir for eksempel ikke målt. Én type handling der motivasjonen kan tenkes å være risikoredusering blir imidlertid fanget opp, nemlig arbeidstakernes involvering i flere arbeidsforhold.

Tabell 6.11 Ekstraarbeid etter utslag på hovedindikatorerne for henholdsvis posisjonell og perseptuell risikoeksponering, og for alle. Prosent (N)

	<i>Ikke posisjonell risiko</i>	<i>Posisjonell risiko</i>	<i>Ikke perseptuell risiko</i>	<i>Perseptuell risiko</i>	<i>Alle</i>
Flere arbeidsforhold	16	26	17	27	19
Kun ett arbeidsforhold	84	74	83	73	81
	100 (311)	100 (140)	100 (374)	100 (77)	100 (451)

Signifikant samvariasjon med hovedindikator for posisjonell risiko (0,012)

Signifikant samvariasjon med hovedindikator for perseptuell risiko (0,038)

Tabell 6.11 viser at forekomst av så vel posisjonell som perseptuell risiko ser ut til å øke sannsynligheten for at arbeidstakere har flere arbeidsforhold. Å ha flere arbeidsforhold kan på den ene side være en nødvendighet for å få nok forutsigbar inntekt dersom arbeidstakeren ikke

kan oppnå full stilling i ett og samme arbeidsforhold. På den annen side kan det være en individuell strategi for å redusere faren for å miste hele arbeidsinntekten. Ved å ha flere arbeidsforhold kan arbeidstakere oppnå at de står på flere ben i sin privatøkonomi og dermed føle større trygghet. Følgelig må man spørre seg om forekomst av flere arbeidsforhold er *uttrykk* for individers risiko i arbeidslivet, eller om det er en *strategi* som reduserer individets risiko i arbeidssituasjonen til et nivå som aksepteres. Undersøkelsens målinger av perseptuell risiko begrenser seg ikke bare til hovedarbeidsforhold, men måler individenes mer generelle utrygghetsfølelse i arbeidssituasjonen. Når vi ser at arbeidstakere med perseptuell risiko i større grad har flere arbeidsforhold enn det gruppen uten perseptuell risiko har, så tyder det på at det å ha flere arbeidsforhold ikke alltid er en tilstrekkelig strategi for å oppleve mindre risiko i arbeidssituasjonen. Derimot kan det tenkes at det å ha flere jobber delvis er et *uttrykk* for en bekymret vurdering av arbeidslivets muligheter.

Tabell 5.9 viste at det også er samvariasjon mellom landbakgrunn og det å ha flere arbeidsforhold. Ikke-vestlige er mer tilbøyelige til å ha flere jobber, enn det vestlige er. Det ser ikke ut til å være sammenheng mellom tilbøyelighet til å ha flere arbeidsforhold og verken alder eller yrkesklasse (se Vedleggstabell 8 og Vedleggstabell 17).

6.5 Opplevelse av muligheter i arbeidslivet

I likhet med indikatorene for perseptuell risiko, må respondentenes egne subjektive vurderinger av *muligheter* sees i lys av hva slike egenvurderinger forteller oss. Slike vurderinger har en begrensning i at de ikke kan anses som uavhengige av respondentens livsfase, kulturelle bakgrunn, forventninger og optimistiske eller pessimistiske innstilling. Likefullt må man være åpen for at subjektive vurderinger gjenspeiler muligheter og hindringer som faktisk foreligger.

Tabell 6.12 – Jeg opplever arbeidslivet som rikt på muligheter. Etter landbakgrunn og yrkesklasse. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	PTS-yrke	HIT-yrke	Alle
Helt enig	33	26	35	25	31
Delvis enig	37	25	34	32	33
Verken enig eller uenig	14	17	15	15	15
Delvis uenig	12	18	11	17	14
Helt uenig	5	14	5	12	8
Totalt	101 (304)	100 (128)	100 (240)	101 (192)	101 (432)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,002)

Signifikant samvariasjon med yrkesklasse (0,009)

Tabell 6.12 viser at ikke-vestlige er mer tilbøyelige til å være *uenige* i utsagnet om at arbeidslivet er rikt på muligheter, enn det de vestlige er. Dette kan være fordi de mangler den kompetanse som etterspørres i arbeidsmarkedet, eller så opplever de å bli diskriminert når de søker seg over i andre deler av arbeidsmarkedet. Likeledes er det mer “pessimisme” innenfor HIT enn innenfor PTS. Dette har trolig sammenheng med at de med begrensede forutsetninger i arbeidsmarkedet har “endt opp” i HIT-yrker, og for dem oppleves muligheten for mobilitet som å være svært begrenset.

6.6 Oppsummerende kommentarer

Dette kapittelet har vist at risikoeksponering i arbeidssituasjonen *er* utbredt blant arbeidstakere innen enkel tjenesteyting i Oslo. Indikatoren for posisjonell risiko har vist at hele 31 prosent har svak og usikker tilknytning til arbeidsplassen. Dette bekrefter til stor grad antakelsen om at arbeidsgivere innenfor enkel tjenesteyting knytter til seg arbeidstakerne på “fleksible” måter – måter som gjør det lettere å unngå arbeidsgiveransvar og i større grad oppnå numerisk fleksibilitet i virksomheten.

Medlemskap i fagforening ser ut til å ha en sterk sammenheng med posisjonell risiko. Her er det nærliggende å anta at arbeidsgivere som har en negativ innstilling til fagforeninger også er

de samme arbeidsgiverne som gir arbeidstakerne dårlige ansettelsesvilkår. En mulig mekanisme er at fagorganiserte ikke får arbeid eller ikke er interessert i å arbeide på slike arbeidsplasser. Det er også mulig at fagorganiserte får hjelp av fagforeningen til å forhandle frem trygge ansettelsesvilkår.

Indikatoren for *perseptuell* risiko viste at totalt 17 prosent vurderte sin fremtid i arbeidslivet som usikker. Det er interessant å se at 2/3 av disse *ikke* hadde utslag på indikatoren for posisjonell risiko. Den posisjonelle og den perseptuelle indikatoren har altså i stor grad fanget opp ulike arbeidstakers risikoeksponering. Perseptuell risiko trenger ikke være mindre reell enn posisjonell, det kan til og med hevdes at den er *mer* relevant siden den til dels fanger opp de menneskelige kostnadene forbundet med uforutsigbarhet. Indikatoren for perseptuell risiko kan også tenkes å fange opp faktiske usikkerhetsmomenter i arbeidstakernes arbeidssituasjon, som for eksempel forestående konkurserklæring av arbeidsgiver.

Landbakgrunn ser ikke ut til å ha betydning for den posisjonelle indikatoren, men det er langt større andel ikke-vestlige som får utslag på den perseptuelle indikatoren for risikoeksponering. Ikke-vestlige er altså i mindre grad tilfreds med tryggheten som arbeidslivet kan by på. Dette gjenspeiler seg i syn på muligheter i arbeidslivet. Vestlige ser i større grad muligheter i arbeidslivet og er i mindre grad bekymret for sin situasjon. Delvis kan nok de hyppige utslagene på den perseptuelle indikatoren for ikke-vestlige skyldes at de i større grad *er* i situasjoner med risikoeksponering, men det har nok like mye sammenheng med at vestlige i større grad ser *muligheter* for avansement i arbeidslivet. Mange ikke-vestlige mangler de ressurser og egenskaper som etterspørres og premieres på arbeidsmarkedet. Delvis mangler de kompetanse, delvis kjenner de ikke til arbeidsmarkedets muligheter og delvis blir de diskriminert når de søker seg til sikrere deler av arbeidsmarkedet. Hvorvidt det er tilgangen på ikke-vestlig arbeidskraft som *fører til* at arbeidsgiverne kan tilby jobber med dårlige utsikter eller om de ikke-vestlige har begrensede utsikter i arbeidslivet *som følge av* lite kompetanse og andre begrensninger, er et åpent spørsmål.

HIT-arbeidstakere har nesten dobbelt så stor andel med perseptuell risiko som gruppen med PTS-yrker. Dette har nok sammenheng med at hele 86 prosent av de ikke-vestlige i utvalget har HIT-yrker og utgjør en andel på 59 prosent av HIT-gruppen. Det er nærliggende å anta at

årsaken til HIT-gruppens store forekomst av perseptuell risiko er at de som har slike jobber har havnet her som følge av manglende muligheter til å få andre jobber. Sysselsatte innen PTS-yrker opplever at de har flere valg og muligheter i arbeidslivet. De fleste innen PTS er vestlige og mange har kanskje derfor, som omtalt ovenfor, gode forutsetninger for å lykkes med avansement til bedre jobber. Forekomsten av perseptuell risiko for HIT-gruppen tyder på at mange som har slike yrker opplever at de har havnet i en låst posisjon på arbeidsmarkedet, og at denne posisjonen ikke kan tilby dem den forutsigbarheten og tryggheten de ønsker seg.

7 Risiko i bosituasjonen

I likhet med analysen av risiko i arbeidssituasjon (kapittel 6) tar analysen av risiko i bosituasjon også utgangspunkt i henholdsvis posisjonelle og perseptuelle indikatorer. I metodekapittelet (kapittel 4) er valg av indikatorer begrunnet.

I dette kapittelet ser jeg først på utslag på delindikatorene og hovedindikatoren for posisjonell risiko i bosituasjonen. Videre går jeg på samme måte gjennom indikatorerne for perseptuell risiko, og til slutt ser jeg på posisjonell og perseptuell risikoeksponering i sammenheng.

7.1 Posisjonell risiko i bosituasjonen

Mens det i norsk sammenheng har vært vanlig å skille mellom en trygg eieform og en utrygg leieform (se for eksempel St.m. 23 2003/2004), søker jeg heller å avdekke risikoeksponerte posisjoner uavhengig av disposisjonsform. Utgangspunktene for analysen er for det første at det *innenfor* leiesektoren finnes både trygge og risikoeksponerte posisjoner (Wessel 1998a), og for det andre at det markedsregulerte eiemarkedet har vist seg å kunne by på uforutsigbarhet som potensielt kan sette også *boligeieres* mulighet til å opprettholde sin bosituasjonen under sterkt press (Barlindhaug 1996, Ford mfl. 2001) og at utrygghet derfor også er relevant i eiesektoren.

7.1.1 Delindikatorer for posisjonell risiko i bosituasjonen

Delindikatorerne for posisjonell risiko i bosituasjonen tar utgangspunkt i henholdsvis belåningsgrad for boligeiere og forekomst av svake rettigheter for leietakere.

Som omtalt i kapittel 4 (punkt 4.2.4) er høy belåningsgrad gjort til indikator for posisjonell risiko siden hushold med høy belåningsgrad med stor sannsynlighet er mer sårbare for renteoppgang og prisnedgang i boligmarkedet. Når belåningsgraden er høy vil en eventuell renteoppgang slå kraftigere ut i absolutt kostnad. Høy belåningsgrad innebærer også en risiko i forbindelse med et eventuelt salg av boligen. Husholdet kan ende opp med negativ formue dersom omstendigheter skulle føre til at boligen må selges etter en nedgang i boligprisene.

Tabell 7.1 Andel eiere med høy belåningsgrad (90 prosent eller mer). Etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Under 90 prosent	75	71	90	98	97	97	89
90 prosent eller mer	25	29	10	2	3	3	11
Totalt	100 (36)	100 (52)	100 (58)	100 (50)	100 (64)	100 (61)	100 (321)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Tabell 7.1 viser at det blant de unge boligeierne (18-30 år) er det en stor andel som har boliglån som tilsvarer 90 prosent eller mer av boligens markedsverdi. Andelen med så høy belåningsgrad synker så mot 2-3 prosent for de eldste gruppene. Dette er ikke uventet med tanke på at de unge etablerer seg uten særlige oppsparte midler. De eldre har antakelig i større grad betalt ned på sine boliglån og har ikke så høy låneandel. Dessuten har de antakelig nytt godt av prisstigningen på 1990-tallet siden de har vært inne på boligmarkedet en stund (Barlindhaug 1996, Røed Larsen og Sommervoll 2004). Man kan også undres om de unge har mer "overmot" siden de ikke har opplevd svingninger i lånerente og boligpriser i like stor grad som de eldre har. Det blir advart om at rente- og prisendringer *kan* føre til at mange blir "fanget" i situasjoner med høye renteutgifter og uten mulighet til å innfri boliglånet fordi boligens markedsverdi har sunket (se blant annet Barlindhaug 1996 og Aftenposten 2004)

Når det gjelder leietakerne kan vi, som omtalt i kapittel 3 (punkt 3.3.5), skille mellom leietakere som har henholdsvis sterk og svak disposisjonsrett til leieboligen. Hensikten med delindikatorne her er å avdekke forekomst av svak disposisjonsrett for leietakere. Her legges egenskaper ved leieavtalen til grunn.

Undersøkelsen viser at hver sjette leietaker ikke har skriftlig leieavtale (Vedleggstabell 23) og står derfor svakt mot utleier dersom denne ønsker å si opp leieforholdet eller øke leieprisen. De fleste har altså skriftlig leieavtale, men avtalens varighet begrenser likevel muligheten til å bli boende siden leietaker i utgangspunktet må flytte den dagen avtalen utløper. Husleieloven fastsetter i utgangspunktet at tidsbegrensede leieavtaler ikke skal være kortere enn tre år. Det gis i imidlertid dispensasjon av hensyn til utleier i noen situasjoner. Det er likevel kjent at en del utleiere kun tilbyr korte leieavtaler som ikke har de begrunnelser som Husleieloven krever. Det er imidlertid rimelig å anta at mange leietakere ikke kjenner til loven i den grad at de kan påpeke dette.

Tabell 7.2 Varighet av leieavtale ved inngåelse. Prosent (N)

1 år eller kortere	24
2 år	6
3 år	30
4-6 år	8
Tidsubegrenset	29
Vet ikke	3
Totalt	100 (146)

Det er vanlig å omtale leieavtaler som er kortere enn tre år som indikator på svak disposisjonsrett (se f.eks. Wessel 1998b og Langsether mfl. 2003). Tabell 7.2 viser at 30 prosent av leietakerne med skriftlig leieavtale har slik kortvarig leieavtale. Kortvarige leieavtaler er altså utbredt, noe som undergraver beboernes muligheter til å opprettholde en stabil bosituasjon.

7.1.2 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen

Hovedindikatoren for posisjonell risiko i bosituasjonen er en indeks konstruert på grunnlag av delindikatorne vist i del 7.1.1. Utslag på hovedindikatoren innebærer én av følgende verdier:

- Husholdets boliglån tilsvarer mer enn 90 prosent av boligens markedsverdi: 35 personer
- Husholdet leier uten kontrakt: 32 personer
- Husholdets leieavtale var kortere enn 3 år ved avtaleinngåelse: 43 personer

Tabell 7.3 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter disposisjonsform og for alle. Prosent (N)

	<i>Eier</i>	<i>Leier</i>	<i>Alle</i>
Ikke risiko	89	62	79
Risiko	11	38	21
Totalt	100 (321)	100 (199)	100(520)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Gitt disse definisjonene, viser Tabell 7.3 at leietakere en hyppig forekomst av posisjonell risiko. Forekomsten av posisjonell risiko i bosituasjonen er mer enn tre ganger så stor for leietakere som for boligeiere. Her er det viktig å være bevisst at grensen for høy belåningsgrad kan være diskutabel. Den kunne vært satt både høyere og lavere. Dessuten blir ikke betjeningsevnen vurdert. For eksempel vil ikke hushold som har boliglån tilsvarende mange årsinntekter få utslag på hovedindikatoren så lenge lånet holder seg innenfor 90 prosent av boligens markedsverdi.

Det er også viktig å huske på at gruppene med eiere og leiere er forskjellig sammensatt i forhold til individenes alder og hva slags hushold de tilhører. Hele 58 prosent av leietakerne er i alderen 18-30 år (se Vedleggstabell 5) og kun 26 prosent av leietakerne har barn i husholdet (se Vedleggstabell 16). Som påpekt av Langsether og Medby (2003) er leieformen vanlig for unge og enslige, noe som gjenspeiler seg i dette utvalget.

Tabell 7.4 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Ikke risiko	65	63	84	87	90	93	79
Risiko	36	38	16	13	10	7	21
Totalt	101 (107)	101 (96)	100 (82)	100 (77)	100 (87)	100 (71)	100 (520)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Det er en tydelig sammenheng mellom alder og posisjonell risiko i bosituasjonen. Som vi ser av Tabell 7.4 så har en større andel av de yngre utslag enn av de eldre aldersgruppene. Dette er utslag av en kombinasjon av at en større andel av de unge boligeierne har høy belåningsgrad (se Tabell 7.1) og, tydeligvis, at det er mange unge leitakere som mangler leieavtale eller har leieavtale med kort varighet.

Tabell 7.5 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
Ikke risiko	76	85	79
Risiko	24	15	21
Totalt	100 (345)	100 (175)	100 (520)

Signifikant samvariasjon (0,019)

Tabell 7.5 viser at vestlige i større grad enn ikke-vestlige får utslag på hovedindikatoren for posisjonell risiko. Undersøkelser basert på folke- og boligtellingerne i 1990 og 2001 har vist at innvandrere har noe dårligere boforhold enn nordmenn (se Hansen 1994 og SSB 2002). Dette ser ikke ut til å gjenspeile seg i indikatorene for posisjonell risiko for arbeidstakerne i denne studien. Her må det imidlertid påpekes at verken de vestlige eller de ikke-vestlige i utvalget er representative for befolkningen i det norske samfunnet hva gjelder alder og yrkesdeltaking. Siden utvalget er avgrenset på bakgrunn av arbeidsforhold må ikke disse resultatene tolkes som å avspeile forskjeller mellom vestlige og ikke-vestlige i hele befolkningen.

Det er bare 15 prosent av de ikke-vestlige som får utslag på hovedindikatoren, mot 24 prosent av de vestlige. Dette har nok sammenheng med at det er relativt få ikke-vestlige i aldersgruppene 18-25 og 26-30 i utvalget (se Tabell 5.1). Disse aldersgruppene har høyest andel som får utslag på hovedindikatoren for posisjonell risiko i bosituasjonen (se Tabell 7.4). Likeledes tilhører en stor andel av de ikke-vestlige hushold med barn, og det kan derfor tenkes at de har gjort en del tilpasninger for å få en tryggere bosituasjon som følge av dette. 65 prosent av de ikke-vestlige har barn i husholdet mens bare 27 prosent av de vestlige har slikt forsørgeransvar (se Tabell 5.5). Hushold som har barn har så og si lik andel med posisjonell risiko uavhengig av respondentens landbakgrunn (Vedleggstabell 22). Dette tyder på at det er alder og livsfase som viser den viktige sammenheng for posisjonell risiko, og ikke landbakgrunn. Dette tyder altså på at barnefamilier gjør tilpasninger i forhold til risikoeksponering og at en *boligkarriere* knyttet til trygghet er reell. Resultatene viser at innvandreneres bosituasjon trolig er bedre enn man kunne frykte.

Tabell 7.6 Hovedindikator for posisjonell risiko i bosituasjonen. Etter husholdstype og for alle. Prosent (N)

	<i>Én voksen uten barn</i>	<i>Én voksen med barn</i>	<i>To eller flere voksne uten barn</i>	<i>To eller flere voksne med barn</i>	<i>Alle husholdstyper</i>
Ikke risiko	72	77	74	88	79
Risiko	28	23	26	12	21
Totalt	100 (96)	100 (22)	100 (209)	100 (178)	100 (505)

Signifikant samvariasjon (0,002)

Tabell 7.6 viser at gruppen som bor alene har den høyeste andelen med utslag på hovedindikatoren for posisjonell risiko. Husholdene med flere voksne uten barn har også relativt hyppig utslag. Dette er to grupper som antakelig ikke setter trygghet og forutsigbarhet høyest. Husholdene med to voksne og barn har nok sterkere aspirasjonene mot trygghet og har derfor antakelig tilpasset bosituasjonen til dette siden vi her finner at kun en liten andel er eksponert. Aleneforsørgerne søker nok også trygghet, men hele 23 prosent av disse får likevel utslag på hovedindikatoren. Delvis vil sammenhengen mellom husholdstype og posisjonell risiko i bosituasjon ha sammenheng med at familiehushold kan bestå av eldre personer som har rukket å betale ned en del av boliglånet, men aspirasjonen mot en trygg bosituasjon og de

individuelle tilpasningene som gjøres vil nok ha stor sammenheng med hva slags type hushold som individene tilhører. Hushold med barn kan for eksempel ha valgt å bo mindre sentralt for å få en tryggere posisjon i bosituasjonen.

7.2 Perseptuell risiko i bosituasjonen

Som omtalt i kapittel 2 og vist i kapittel 6 vil en rekke forhold spille inn når respondenter oppgir sine egne vurderinger av situasjon de er i. På den ene side kan det stilles spørsmål ved nytten av denne typen indikatorer – individer i situasjoner som i utgangspunktet er helt like kan ha helt forskjellige vurderinger hva situasjon innebærer, med hensyn til risiko. Men på den annen side kan vi gjennom et slikt “nedenifra-perspektiv” få innsikt i de faktiske belastninger som individer opplever å ha. Perseptuelle indikatorer kan også i større grad kartlegge individenes *egne utsikter*, slik mulighetsstrukturene oppleves for dem.

7.2.1 Delindikatorer for perseptuell risiko i bosituasjonen

Delindikatorene dreier seg om respondentenes egne vurderinger av husholdsøkonomi og varighet av leieforhold. Husholdsøkonomi i denne sammenheng dreier seg om å balansere inntekter og utgifter. Husholdsinntekten består av husholdsmedlemmenes arbeidsinntekter eventuelt supplert med andre inntekter og overføringer. Med utgangspunkt i antakelsen at en stor andel av husholdsinntekten går til å dekke boligkostnader, og at endringer i husholdsinntekt i negativ retning eller økning i boligkostnadene med stor sannsynlighet vil få konsekvenser for muligheten til å bli i boligen, har jeg i undersøkelsen kartlagt respondentenes egnevurderte usikkerhet knyttet til fremtidig husholdsinntekt.

I denne oppgaven skilles det mellom usikkerhet knyttet til egen arbeidsinntekt (se del 6.2) og husholdningsinntekt. Dette skillet er særlig relevant der arbeidstakeren tilhører et hushold med flere arbeidstakere og dermed også flere som bidrar til husholdsøkonomien. For mange vil imidlertid vurderinger av egen arbeidsinntekt, husholdningsinntekt og husholdsøkonomi nok *oppleves* som et sammenfiltret problemområde, jamfør pil D i modellen på side 18.

Tabell 7.7 – Er usikkerhet knyttet til fremtidig husholdsinntekt en belastning for deg? Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	Vestlige	Ikke-vestlige	Alle
Ja, i stor grad	9	14	11
Ja, i noen grad	21	34	25
Nei, i liten grad	38	25	34
Nei, ikke i det hele tatt	32	26	30
Totalt	100 (336)	99 (167)	100 (503)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Tabell 7.7 viser at ikke-vestlige er mest bekymret for fremtidig husholdsinntekt. Dette er i utgangspunktet ikke overraskende, siden vi har sett at ikke-vestlige i større grad tilhører hushold der det forsørgeres barn. Forskjellen vedvarer imidlertid også dersom vi bare ser på individer tilknyttet hushold med barn (se Tabell 7.8).

Tabell 7.8 – Er usikkerhet knyttet til fremtidig husholdssinntekt en belastning for deg? For individer i hushold med barn. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	Vestlig barneforsørger	Ikke-vestlig barneforsørger	Alle barneforsørgere
Ja, i stor grad	6	15	11
Ja, i noen grad	20	37	30
Nei, i liten grad	42	26	33
Nei, ikke i det hele tatt	32	22	26
Totalt	100 (85)	100 (107)	100 (192)

Signifikant samvariasjon (0,003)

Forekomsten av individer som er bekymret for den fremtidige husholdsinntekten er mer enn dobbelt så stor blant de ikke-vestlige som den er blant de vestlige barneforsørgere. Denne usikkerheten kan altså ikke kun sees på som et resultat av forsørgeransvar. Som nevnt ovenfor så oppleves nok usikkerhet knyttet til husholdsinntekt og arbeidsinntekt som en sammenfiltret problematikk. Tabell 6.5 viste at også når det gjaldt fremtidig arbeidsinntekt så var de ikke-vestlige mest bekymret.

Så skal vi rette oppmerksomheten mot usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader. Slik usikkerhet kan hovedsaklig knytte seg til endringer i rentenivået for boligeiere eller endringer i leieprisen. For leietakere som er forespeilet å måtte flytte så kan leiemarkedets generelle prisnivå og muligheten til å finne en rimelig leieforhold være en belastning. Usikkerhet knyttet til rentenivået kan også være en belastning for leietakere som ser for seg mobilitet over i eiemarkedet.

Tabell 7.9 – Er usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader en belastning for deg? Etter landbakgrunn, disposisjonsform og for alle. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Eier	Leier	Alle
Ja, i stor grad	14	26	14	23	18
Ja, i noen grad	28	32	27	33	29
Nei, i liten grad	33	22	33	24	30
Nei, ikke i det hele tatt	26	21	26	20	24
Totalt	101 (341)	101 (166)	100 (314)	100 (193)	101 (507)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,001)

Signifikant samvariasjon med disposisjonsform (0,012)

Tabell 7.9 viser at en større andel av leiere enn eiere er bekymret for fremtidig økning av boligkostnader. For eiere har gjerne hoveddelen av slik usikkerhet som nevnt hovedsaklig utspring i uvisshet om fremtidig rentesats på boliglånet. 14 prosent av eierne opplever en belastning i stor grad i forbindelse med usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader. Litt overraskende er det å se at hele 23 prosent av leietakerne oppgir å ha belastning i stor grad som følge av slik usikkerhet. Leietakere har i utgangspunktet relativ forutsigbarhet med hensyn til pris dersom leieforholdet ikke opphører. Den store andelen bekymrede leietakere kan skyldes at leieforholdet opphører og at de følgelig må finne en ny bolig. Da frykter de kanskje å måtte ta opp stort lån til kjøp av bolig. Det er også mulig at prisfastsettelsen i leieforholdet ikke følger reglene i husleieloven og at de således blir eksponert for usikkerhet knyttet til fremtidig leiepris.

I likhet med bekymring for fremtidige husholdsinntekter så markerer ikke-vestlige seg med å også være mest bekymret for fremtidige boligkostnader (se Tabell 7.9). Igjen ser vi at dette *ikke* kan forklares med at de tilhører andre typer hushold (se Tabell 7.10).

Tabell 7.10 – Er usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader en belastning for deg? For barneforsørgerne. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	<i>Vestlig barneforsørger</i>	<i>Ikke-vestlige barneforsørger</i>	<i>Alle barneforsørger</i>
Ja, i stor grad	12	31	22
Ja, i noen grad	24	33	29
Nei, i liten grad	39	21	29
Nei, ikke i det hele tatt	25	15	20
Totalt	100 (87)	100 (104)	100 (191)

Signifikant samvariasjon (0,001)

En markant større andel av de ikke-vestlige enn de vestlige barneforsørgerne er bekymret for fremtidige boligkostnader. Igjen må dette sees i sammenheng med at indikatorene for perseptuell risiko i arbeidsmarkedet viste at ikke-vestlige i større grad var bekymret for sin fremtid i arbeidssituasjonen. Det er imidlertid mulig at ikke-vestlige i større grad faktisk står overfor usikkerheter knyttet til fremtidige boligkostnader. Som nevnt ovenfor så kan forespeilet bevegelse fra leiemarkedet til eiemarkedet føre til bekymringer knyttet til å måtte ta opp stort lån. Dette kan tenkes å gjelde for en del av de ikke-vestlige som har barn og som kanskje ikke finner tilfredsstillende tilbud i leiemarkedet.

Tabell 7.11 – Er usikkerhet knyttet til varigheten av leieforholdet en belastning for deg? Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
Ja, i stor grad	6	3	5
Ja, i noen grad	10	25	14
Nei, i liten grad	24	28	25
Nei, ikke i det hele tatt	61	43	55
Totalt	101 (135)	99 (60)	99 (195)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,019)

12 prosent av leietakerne tror ikke de kan fortsette leieforholdet så lenge som de ønsker (se Vedleggstabell 26). Tabell 7.11 viser at usikkerhet med hensyn til varighet av leieforhold er belastning *i noen grad* for en stor andel ikke-vestlige. En forklaring kan være at vestlige leietakere i større grad ser på leieformen som temporær, mens ikke-vestlige leietakere i mindre grad har muligheter til å komme inn på eiemarkedet.

Tabell 7.12 – Er usikkerhet knyttet til varigheten av leieforholdet en belastning for deg? Etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-60 år	Alle
Ja, i stor grad	3	2	0	0	22	5
Ja, i noen grad	14	14	4	26	13	14
Nei, i liten grad	29	28	30	15	19	25
Nei, ikke i det hele tatt	54	56	65	59	47	55
Totalt	100 (70)	100 (43)	99 (23)	100 (27)	101 (32)	99 (195)

Signifikant samvariasjon med alder (0,004)

De eldre leietakerne belastes i større grad av usikkerhet knyttet til varighet av leieforhold. Det kan være fordi de har større risiko for å miste leiligheten, men kan også være et resultat av ulikhet i behov for og forventninger til trygghet for de ulike aldersgruppene. Yngre leietaker vil

ha mindre belastninger knyttet til å måtte flytte. Dessuten ser nok unge leietakere for seg en boligkarriere som involverer å komme inn på eiemarkedet (Langsether og Medby 2004). Eldre leietakere har nok i mindre grad planer som involverer å kjøpe bolig. Derfor oppleves usikkerhet knyttet til varighet av leieforhold som en belastning.

7.2.2 Hovedindikator for perseptuell risiko i bosituasjonen

Utslag på hovedindikatoren for perseptuell risiko i bosituasjonen har bakgrunn i utslag på én eller flere av følgende delindikatorer:

- Usikkerhet knyttet til fremtidig husholdsinntekt er en belastning *i stor grad*: 53 personer
- Usikkerhet knyttet til fremtidige boligkostnader er en belastning *i stor grad*: 89 personer
- Varigheten av leieforholdet er en belastning *i stor grad*: 10 personer
- Respondenten tror ikke utleier vil forlenge leieforholdet så lenge som ønskelig: 24 personer

Tabell 7.13 Hovedindikator for perseptuell risiko i bosituasjonen. Etter landbakgrunn, disposisjonsform og for alle. Prosent (N)

	<i>Vestlig</i>	<i>Ikke-vestlig</i>	<i>Eier</i>	<i>Leier</i>	<i>Alle</i>
Ikke perseptuell risiko	82	73	85	68	79
Perseptuell risiko	18	27	15	32	21
Totalt	100 (345)	100 (175)	100 (321)	100 (199)	100 (520)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,016)

Signifikant samvariasjon med disposisjonsform(0,000)

Tabell 7.14 viser at hver femte får utslag på hovedindikatoren for perseptuell risiko i bosituasjonen. En så stor andel er oppsiktsvekkende på bakgrunn av at levkårsproblemer gjerne tones ned når individer gir sine egne vurderinger (Dale 1987). Ikke-vestlige og leietakere er grupper som har høye andeler som opplever å være eksponert for risiko i bosituasjonen.

Tendensen til forskjell mellom vestlige og ikke-vestlige blir ytterligere noe forsterket når vi utelukkende sammenligner barneforsørgere (se under).

Tabell 7.14 Hovedindikator for perseptuell risiko i bosituasjonen for barneforsørgere. Etter landbakgrunn og for alle barneforsørgere. Prosent (N)

	Vestlig barneforsørger	Ikke-vestlig barneforsørger	Alle barneforsørgere
Ikke perseptuell risiko	88	69	77
Perseptuell risiko	12	32	23
Totalt	100 (89)	101 (111)	100 (200)

Signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,001)

Den store forekomsten av perseptuell risiko som Tabell 7.14 viser i den ikke-vestlige gruppen kan skyldes at disse opplever at de har få muligheter til å trygge bosituasjonen sin ytterligere. De opplever større bekymringer både med hensyn til fremtidige boligkostnader og fremtidig husholdsinntekt. Dette kan igjen skyldes at de strukturelle ressursene gir få muligheter til avansement i boligmarkedet, samtidig som de har et ønske om bedre og tryggere bolig.

Ikke-vestliges utslag på hovedindikatoren for perseptuell risiko i bosituasjonen må også sees i sammenheng med perseptuell risiko i *arbeidssituasjonen*. Også her var det en relativt stor andel ikke-vestlige som fikk utslag. Pil D i modellen på side 18 viser denne sammenhengen. Sammenhengen mellom perseptuell risiko i henholdsvis arbeids- og bosituasjonen kommer jeg tilbake til i del 8.2.

7.3 Overlappende risikoeksponering i bosituasjonen

Som i kapittel 6 (punkt 6.3) hvor jeg undersøkte overlapping mellom utslag på indikatorene for henholdsvis posisjonell og perseptuell risiko i arbeidssituasjonen, skal jeg her se på overlapping mellom risikoindikatorene i bosituasjonen.

Tabell 7.15 Hovedindikator for posisjonell og for perseptuell risiko i bosituasjonen. Prosent (N)

		Posisjonell		Totalt
		<i>Ikke risiko</i>	<i>Risiko</i>	
Perseptuell	<i>Ikke risiko</i>	63	16	79
	<i>Risiko</i>	16	6	21
Totalt		79	21	100 (520)

Forekomsten av utslag på hovedindeksene for både posisjonell og perseptuell risiko er begge på 21 prosent, men som Tabell 7.15 viser så er det i stor grad forskjellige respondenter som har fått utslag på de to forskjellige indikatorene. 32 prosent har risiko i henhold til kun ett aspekt, mens 6 prosent har risiko i henhold til begge aspektene.

Årsaken til at de færreste med posisjonell risiko får utslag på perseptuell risiko er antakelig at det er mange unge uten forsørgeransvar som opplever sin posisjon i boligmarkedet som rik på muligheter. Mange boligeiere med høy belåningsgrad føler nok at de likevel står på trygg grunn. Boligprisene hadde steget jevnt i omtrent ti år og lånerenta var relativt lav da undersøkelsen ble gjennomført. For mange av leietakerne er det slik at bosituasjonen oppleves som midlertidig.

En stor del av gruppen som får utslag på perseptuell risiko, men ikke på posisjonell, kan ha havnet her fordi de har boliglån som de har vanskeligheter med å betjene, men som ikke fanges opp av indikatorene for høy belåningsgrad. Det kan også være en del leietakere som har leieavtaler som utløper snart, eller som er bekymret for prisøkning.

7.4 Opplevelse av muligheter i boligmarkedet

Som omtalt i innledningen er et av målene med norsk boligpolitikk at alle skal kunne eie sin egen bolig. Dette målet begrunnes med at disposisjonsretten for leietakere er svak og en belastning for de som bor i slike forhold. En boligkarriere i norsk sammenheng vil følgelig blant annet innebære en bevegelse fra leiemarkedet til eiermarkedet. Å gå fra eiermarkedet til leiemarkedet vil sees på som en degradering i norsk sammenheng.

Tabell 7.16 – Vil du trolig eie eller leie bolig om tre år? Etter nåværende disposisjonsform. Prosent (N)

	<i>Eier nå</i>	<i>Leier nå</i>	<i>Alle</i>
Eie om tre år	95	44	75
Leie om tre år	3	49	21
Fremleie om tre år	0	1	0
Annet om tre år	2	7	4
Totalt	100 (315)	101 (197)	100 (512)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Tabell 7.16 viser at 95 prosent av de som eier sin bolig tror de også vil eie sin bolig om tre år. Det kan tyde på at de føler seg relativt trygge på sin evne til å opprettholde sitt eierskap. Myndighetenes uttalte satsning på eieformen og trenden med stigende priser og lavt rentenivå, bidrar nok til deres optimisme. Halvparten av leietakerne i utvalget tror de fortsatt vil leie om tre år. I forhold til disposisjonsform så regner altså halvparten av leierne med at de ikke vil avansere i sin boligkarriere. Dette er i overensstemmelse med nasjonale undersøkelser om leiboeres forventede disposisjonsform (se Langseter mfl. 2003).

Det er på sin plass å undersøke om den høye andelen som tror de vil forbli leietakere de nærmeste årene, skyldes at de er unge i etableringsfasen, altså en gruppe som er leieboere som en konsekvens av sin livsfase (Langsether og Medby 2004).

Tabell 7.17 – Vil du trolig eie eller leie bolig om tre år? Etter nåværende disposisjonsform. Personer over 30 år. Prosent (N)

	<i>Eier nå</i>	<i>Leier nå</i>	<i>Alle</i>
Eie om tre år	97	29	79
Leie om tre år	1	60	17
Fremleie om tre år	0	1	1
Annet om tre år	2	10	4
Totalt	100 (228)	100 (83)	101(311)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Tabell 7.17 viser at når vi utelukker respondenter i aldersgruppen 18-30 så fremkommer det faktisk som en sterkere tendens at leietakere ikke tror de vil avansere med hensyn til disposisjonsform. Bare 29 prosent av leietakerne i utvalget over 30 år tror de vil eie bolig om tre år. Dette ser ut til å være en lavere andel enn for leieboere i Norge generelt (se Langsether mfl. 2003). Med det normative utgangspunkt at alle aspirerer mot å eie sin egen bolig, kan dette fraværet av tro på avansering i boligmarkedet, fra leiemarkedet til eiemarkedet, tolkes i retning av at disse leietakerne opplever at deres arbeids- og boligkarriere er “dead end”-prosjekter og at avansement ikke er mulig. Dette viser relevansen av kobling mellom posisjon på arbeidsmarkedet på den ene side, og posisjon og utsikter på boligmarkedet, på den andre.

7.5 Oppsummerende kommentarer

Dette kapittelet har vist at risikoeksponering også er et problem i boligsektoren. Forekomsten av utslag på hovedindikatoren for *posisjonell* risiko i bosituasjonen viste at de unge i alderen 18-30 er hyppigst eksponert. I denne aldersgruppen er det mange som har fullfinansiert boligkjøp med lån eller mange som leier med svake rettigheter. Det er mye større forekomst av posisjonell risiko i den vestlige gruppen enn i den ikke-vestlige, men hovedindikatoren for *perseptuell* risiko viser helt motsatt fordeling. De ikke-vestlige er mest bekymret for husholdets økonomi og mulighet til å opprettholde bosituasjonen. Trenden er enda sterkere når vi bare sammenligner personer som forsørger barn. Hver tredje ikke-vestlig barneforsørger har perseptuell risiko i bosituasjonen, mot bare hver åttende vestlig. Dette tyder på at ikke-vestlige opplever færre muligheter for å kunne trygge bosituasjonen sin, eller å ha en boligkarriere som

vil gjøre dem i stand til å få en trygg bosituasjon. Vestlige som har risikoeksponert posisjon opplever nok i større grad at eksponeringen er *midlertidig*, og de har i større grad en opplevelse av muligheter for boligkarriere som vil medføre tryggere bosituasjonen.

Som pil C og pil D i modellen på side 18 indikerer vil valgmuligheter i arbeidsmarkedet og risikoeksponering i arbeidssituasjonen få konsekvenser for henholdsvis valgmuligheter i boligmarkedet og risiko i bosituasjonen. Ikke-vestlige har i mindre grad de forutsetninger som gir valgmuligheter på arbeidsmarkedet og, som vist i kapittel 6, større andel med perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Det er derfor ikke overraskende at ikke-vestlige i større grad også opplever å ha en utrygg bosituasjon.

Hushold med barn og flere voksne ser ut til å ha tilpasset seg og ha minst forekomst av *posisjonell* risiko. Aleneforsørgere har nok samme ønsker, men har færre muligheter med begrensede økonomiske ressurser.

Leietakere er mer eksponert for *både* posisjonell og perseptuell risiko enn det boligeiere er, gitt definisjonene og avgrensningene i undersøkelsen. Men som vist under punkt 7.3 er det i liten grad overlapping mellom de ulike formene for risikoeksponering på individnivå. Analysen tyder på at mange av de med posisjonell risiko i bosituasjonen ikke lar seg bekymre av dette. De har utsikter til bedre posisjon på boligmarkedet, antakelig som følge av deres muligheter for avansement i arbeidsmarkedet. Tilsvarende er det mange som ikke får utslag på indikatoren for posisjonell risiko, men som er sterkt bekymret for muligheten til å opprettholde bosituasjonen.

8 Dobbel risikoeksponering

Som omtalt i kapittel 1 så er arbeid og bolig to grunnleggende elementer i våre liv. Arbeid og bolig er nøkkelgoder som ligger til grunn for å kunne ivareta gode levekår. Eksponering for risiko i *både* arbeids- og bosituasjonen er således en stor belastning. I et markedsbasert boligmarked vil posisjon og trygghet i arbeidssituasjonen ha stor betydning for posisjon og trygghet i bosituasjonen, siden opprettholdelse av en trygg bosituasjonen gjerne avhenger av stabil inntekt. Tilgang på en god bolig er således mer avhengig av arbeidssituasjon, enn det for eksempel tilgang på helsetjenester er.

I del 8.1 ser jeg på samvariasjonen mellom utslag på hovedindikatorene for *posisjonell* risikoeksponering, mens i del 8.2 ser jeg på samvariasjon mellom *perseptuell* risikoeksponering.

8.1 Posisjonell risikoeksponering i både arbeids- og bosituasjonen

Indikatorene for posisjonell risikoeksponering målte forekomst av foreliggende momenter i arbeids- og bosituasjonen som kunne tilsi at det knyttet seg usikkerhet til opprettholdelse av henholdsvis arbeidsinntekten og boligen.

Tabell 8.1 Overlapping mellom posisjonell risiko henholdsvis i arbeids- og bosituasjonen. Prosent (N)

		Posisjonell risiko i arbeidssituasjonen		Totalt
		Ikke risiko	Risiko	
Posisjonell risiko i bosituasjonen	Ikke risiko	53	24	77
	Risiko	17	6	23
Totalt		69	31	100 (459)

Tabell 8.1 viser at halvparten av arbeidstakerne unnslipper utslag på posisjonell risiko overhodet. Av den resterende halvpart er det kun en liten andel som er eksponert for risiko i både arbeids- og bosituasjonen – det er mye større forekomst av posisjonell risiko på bare ett område. Det kan se ut som om eksponering for risiko på én front “kompenseres” i stor grad ved at arbeidstakerne ikke blir utsatt for risiko på den andre fronten.

Her bør det imidlertid minnes om at det er begrensninger i hvilke forhold som fanges opp av boligeieres posisjonelle risikoeksponering. Det er kun høy belåningsgrad som blir fanget opp for disse. Evne til å betjene boliglån er som nevnt ikke med i beregningen. Siden boligprisene har steget kontinuerlig de siste ti år er det mange som er på trygg grunn med hensyn til belåningsgrad. Boliger som ble fullfinansiert med lån for noen år tilbake vil i dag ha redusert belåningsgrad som følge av bare prisstigningen.

Tabell 8.2 Forekomst av posisjonell risiko på begge arenaer, etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Ikke dobbel	88	88	97	96	99	97	94
Dobbel	12	12	3	4	1	3	6
Totalt	100 (91)	100 (86)	100 (74)	100 (68)	100 (77)	100 (63)	100 (459)

Signifikant samvariasjon (0,008)

Når vi ser nærmere på hvilke grupper som er dobbelt eksponert blir det klart at en større andel i de unge aldersgruppene er utsatt (se Tabell 8.2). Dette kan tolkes som å være i

overensstemmelse med antakelsen om at folk har en karriere i både arbeids- og boligmarkedet som går mot mindre posisjonell risiko etter hvert som de blir eldre. De eldre har i større grad fått verdistigning på sine boliger, eller de har gjort individuelle tilpasninger for å redusere risiko i bosituasjonen til et nivå som de aksepterer. Særlig har nok barnefamilier gjort tilpasninger som kan ha andre typer kostnader, eksempelvis lengre reisevei til jobb og tjenestetilbud.

Tabell 8.3 Forekomst av posisjonell risiko på begge arenaer, etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
Ikke dobbel	92	97	94
Dobbel	8	3	6
Totalt	100 (315)	100 (144)	100 (459)

Signifikant samvariasjon (0,035)

Tabell 8.3 viser at større andel vestlige enn ikke-vestlige er dobbelt utsatt for posisjonell risiko. Det er ikke så overraskende siden de fleste unge i utvalget er vestlige. Det er de unge som blir eksponert, eller lar seg eksponere for risiko på begge arenaer (jamfør Tabell 8.2). De eldre og særlig barneforsørgere ser ut til å tilpasse bosituasjonen sin til et lavere risikonivå.

8.2 Perseptuell risikoeksponering i både arbeids- og bosituasjonen

Utslag på indikatorene for perseptuell risiko vitner om belastninger knyttet til uforutsigbarhet og utrygghet i arbeids- og bosituasjonen, men de kan også delvis avspeile *posisjonell* risikoeksponering som ikke nødvendigvis fanges opp av indikatorene som er benyttet her. Siden indikatoren for posisjonell risiko i bosituasjonen i begrenset grad fikk avdekket de økonomiske forutsetningene knyttet til opprettholdelse av bosituasjonen, er det viktig å vektlegge relevansen av indikatorer for perseptuell risiko.

Tabell 8.4 Overlapping mellom perseptuell risiko henholdsvis i arbeids- og bosituasjonen.
Prosent (N)

		Perseptuell risiko i arbeidssituasjonen		Totalt
		<i>Ikke risiko</i>	<i>Risiko</i>	
Perseptuell risiko i bosituasjonen	<i>Ikke risiko</i>	72	9	80
	<i>Risiko</i>	11	8	20
Totalt		83	17	100 (459)

Tabell 8.4 viser at gruppen som ikke er eksponert for risiko på verken arbeids- eller bosituasjonen er mye større når vi ser på de *perseptuelle* indikatorene enn da vi så på de *posisjonelle*. Til gjengjeld er det større sammenheng mellom risikoeksponering på de ulike arenaene. Dette er i overensstemmelse med antakelsen om at risiko i arbeids- og bosituasjonen for mange oppleves som en sammenvevd problematikk på individnivå. Den perseptuelle koblingen mellom risiko på én front og risiko på en annen, er relativt sterk – halvparten av de som har perseptuell risiko i arbeidssituasjonen har *i tillegg* perseptuell risiko i bosituasjonen (jamfør pil D i modellen på side 18).

Halvparten av de som har perseptuell risiko i arbeidssituasjonen har derimot *ikke* perseptuell risiko i bosituasjonen. For dem er altså ikke koblingen mellom risiko for å miste arbeidsinntekt og risiko for å miste bolig særlig fremtredende. Dette har nok delvis sammenheng med at denne gruppen i stor grad bor sammen med andre som sørger for å støtte opp under husholdsøkonomien. Delvis har nok mange eldre arbeidstakere nedbetalte boliglån og således en trygg bosituasjon.

Over halvparten av de som har perseptuell risiko i bosituasjonen har *ikke* perseptuell risiko i arbeidssituasjonen. Disse har altså bekymringer knyttet til muligheten til å opprettholde bosituasjonen, men uten at det kan spores tilbake til sterk bekymring knyttet til usikker arbeidsinntekt. For disse er det andre momenter enn egen arbeidsinntekt som fører til bekymring for bosituasjonen. Slike momenter kan være utrygghet knyttet til varighet av leieforhold, utrygghet knyttet til fremtidige renteutgifter, utrygghet knyttet til husholdsinntekten og uvisshet om andre utgiftsposter (som elektrisitet).

Tabell 8.5 Forekomst av perseptuell risiko i både arbeids- og bosituasjonen. Etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	Vestlige	Ikke-vestlige	Alle
Ikke dobbel	94	87	92
Dobbel	6	13	8
Totalt	100 (315)	100 (144)	100 (459)

Signifikant samvariasjon (0,010)

Mens alder ikke ser ut til å ha særlig sammenheng med forekomst av dobbel perseptuell risikoeksponering (se Vedleggstabell 27), så viser Tabell 8.5 at landbakgrunn har mye å si. Ikke-vestlige opplever i større grad bekymringer på begge arenaer, enn det vestlige arbeidstakere gjør. Dette er helt motsatt av hva dobbel eksponering for *posisjonell* risiko skulle tilsi (jamfør Tabell 8.3), hvor de vestlige var mest eksponert. Jeg vil anta at denne forskjellen har sammenheng med at de dobbelt posisjonelt risikoeksponerte i stor grad var unge vestlige som nok opplever mange muligheter og har utsikter til en utvikling med større trygghet i både arbeids- og bosituasjonen. De ikke-vestlige opplever flere hindringer i arbeidsmarkedet og er i større grad bekymret for *utsiktene* i arbeids- og bosituasjonen.

Barneforsørgere vil antakelig på den ene side ha søkt å tilpasse risikoeksponeringen på begge arenaer til et nivå de kan leve med. På den annen side så vil de utrygghetsmomenter som foreligger kunne være til større belastning når faren for å miste bolig også involverer barn. Dersom barneforsørgere mangler sosio-strukturelle ressurser for å trygge bosituasjonen og i tillegg ikke opplever å ha en tilstrekkelig trygg arbeidsinntekt, vil de oppfatte dette som en sammenfiltret problematikk og belastningene vil kunne føre til utslag på indikatorene for perseptuell risiko på begge arenaer.

Tabell 8.6 Forekomst av perseptuell risiko i både arbeids- og bosituasjonen for barneforsørgere. Etter landbakgrunn og for alle barneforsørgere. Prosent (N)

	Vestlige barneforsørgere	Ikke-vestlige barneforsørgere	Alle barneforsørgere
Ikke dobbel	98	86	91
Dobbel	3	14	9
Totalt	101 (81)	100 (91)	100 (172)

Signifikant samvariasjon (0,006)

Tabell 8.6 viser at effekten av landbakgrunn er sterk når vi kun undersøker barneforsørgere. Andelen med dobbel eksponering er svært liten blant vestlige barneforsørgere, sammenlignet med ikke-vestlige barneforsørgere. Dette tyder på at de vestlige barneforsørgerne i mye større grad har tilpasset risikoeksponeringen til et nivå som de tollerer, enn det de ikke-vestlige har. Antakelig har dette bakgrunn i at de vestlige i større grad besitter sosio-strukturelle ressurser som gir dem muligheten til å tilpasse risikoeksponeringen til et nivå som de kan leve med. De ikke-vestlige barneforsørgerne fremstår i større grad som låst i risikoeksponerte situasjoner uten opplevd mulighet til å trygge situasjonen.

8.3 Oppsummerende kommentarer

I dette kapittelet har jeg vist at dobbel risikoeksponering i utgangspunktet er et begrenset problem. Visse grupper er likevel ekstra utsatt. Dette gjelder en relativt stor andel unge (stort sett vestlige) som får utslag på indikatorene for posisjonell risikoeksponering i *både* arbeids- og bosituasjonen. Mange av disse har imidlertid tilsynelatende utsikter til avansement mot mer trygghet både i arbeids- og i bosituasjonen. Dobbel eksponering for perseptuell risiko er også i utgangspunktet et begrenset fenomen, men også her er det grupper som i større grad er utsatt enn andre, særlig utmerker de ikke-vestlige seg med relativt høy andel med dobbel eksponering.

Selv om omfanget til dobbel eksponering viser seg å være begrenset, så er det ingen grunn til å bagatellisere den situasjonen og de belastninger som individer og hushold får som følge av dette. De unge virker ubekymret over høy belåningsgrad og svak tilknytning til arbeidsplassen, men fremtidige rente- og prisutvikling *kan* føre til at husholdsøkonomien deres ikke holder

vann. Likefullt så er følelse av utrygghet et sosialt onde som forringer livskvalitet og vanskeliggjør sosial integrering. Perseptuell risiko på flere fronter vil gjennomsyre tilværelsen til de det gjelder og kan medføre ytterligere sosiale problemer.

9 Avsluttende drøfting

I denne oppgaven har jeg vist at risikoeksponering er et svært relevant levekårsproblem i Oslos arbeids- og boligmarked. Jeg har også vist relevansen av å se individers arbeids- og bosituasjon i sammenheng og ikke som to atskilte problemområder.

9.1 Utgangspunkt for oppgaven

Utgangspunkt for oppgaven er strukturelle endringer på to arenaer som kan tenkes å få gjennomgripende virkning i innbyggernes liv. Det urbane arbeidsmarkedet og boligmarkedet er arenaer som har vært gjenstand for store endringer de siste tretti år. Overgang til en tjenestebasert urban økonomi har medført endret etterspørsel etter arbeidskraft på arbeidsmarkedet i Oslo. Tjenesteøkonomien fører med seg en polarisert etterspørsel etter arbeidskraft – en todeling som også kan gjenspeile seg i svært ulike arbeidsforhold. Funn fra andre land har vist at den fleksible produksjonen av enkle tjenester ofte kan gå hånd i hånd med risiko og lite forutsigbarhet for arbeidstakerne.

I boligmarkedet har tilbaketrekking av offentlig engasjement på tilbudssiden i kombinasjon med deregulering av både eie- og leiesektoren, ført til at hushold må ta hensyn til mulige farer når de søker en god posisjon i boligmarkedet. Den store diversiteten i leieavtaler og store endringer i så vel boligpriser som lånerente, har ført til at hushold kan komme i mer eller mindre risikoeksponerte bosituasjoner.

På mikronivå kan disse endringene ha flere implikasjoner. For det første kan individer og hushold oppleve å bli eksponert for risiko på flere områder samtidig. For det andre er ikke risikoeksponering i bosituasjonen uavhengig av risikoeksponering i arbeidssituasjonen, snarere vil risikoeksponering i bosituasjonen kunne være et resultat av risikoeksponering i arbeidssituasjonen. Derfor er det rimelig å anta at grupper som har en utsatt posisjon i arbeidslivet også vil ha tilbøyelighet til å være utsatt i boligmarkedet.

9.2 Problemstillinger og resultater

Analysen baserer seg på et datasett som er skaffet til veie gjennom en spørreundersøkelse blant arbeidstakere innen enkel tjenesteyting i Oslo. Respondentene har svart på spørsmål som hadde til hensikt å finne eventuell forekomst av henholdsvis *posisjonell* og *perseptuell* risiko i henholdsvis arbeids- og bosituasjonen. Undersøkelsen søkte altså å kartlegge to ulike aspekter av risiko på to ulike arenaer.

9.2.1 Mange med usikker tilknytning til arbeidsplassen – ikke-vestlige oftere bekymret

Den første problemstillingen knyttet seg til forekomst av risiko i arbeidstakernes arbeidssituasjon. Det viste seg at en stor andel har arbeidsavtaler som stiller dem i svak posisjon overfor arbeidsgiver, og eksponerer dem for uforutsigbarhet i arbeidsforholdet. Når det gjelder *opplevelse* av arbeidslivet, fremkommer en forskjell knyttet til landbakgrunn. Mange ikke-vestlige er bekymret for sin posisjon og sine utsikter i arbeidslivet, mens de vestlige i mindre grad uttrykker slik bekymring. Alderssammensettingen innenfor den vestlige og den ikke-vestlige gruppen tyder på at vestlige i større grad har slike jobber i forbindelse med sin etablering i arbeidslivet, mens ikke-vestlige i større grad blir værende i dette segmentet av arbeidsmarkedet når de blir eldre. Dette har antakelig sammenheng med at ikke-vestlige mangler en del forutsetninger for *mobilitet* i arbeidsmarkedet, og således i mye større grad føler seg “fanget” i jobber uten særlige utsikter til forbedring av trygghet gjennom avansement. Det er en overrepresentasjon av ikke-vestlige innenfor HIT-klassen, noe som kan tyde på at det er her vi finner jobbene som de vestlige ikke vil ha. En rimelig hypotese er at ikke-vestlige i disse yrkene har vanskeligheter knyttet til å avansere i arbeidsmarkedet, og at vestlige i større grad ser på arbeid innen enkel tjenesteyting som midlertidig. I dette ligger det at sistnevnte gruppe

har bedre utsikter til å komme inn på andre deler av arbeidsmarkedet når de har behov for mer trygghet og forutsigbarhet.

9.2.2 Unge med store boliglån og usikre leieforhold – ikke-vestlige oftere bekymret

Den andre problemstillingen dreide seg om risiko i bosituasjonen. Det viste seg at særlig mange unge vestlige er i utsatte situasjoner, der de enten står svakt i forhold til utleier eller deres evne til å opprettholde bosituasjonen er sårbar for en mulig renteoppgang. Dette er imidlertid ikke kilde til bekymring for så mange, antakelig på grunn av deres tro på at de har muligheter for avansement mot mer trygghet i så vel arbeids- som boligmarkedet, og at det er få av dem har ansvar for barn. Ikke-vestlige er i større grad bekymret for husholdsøkonomien og bosituasjonen, særlig gjelder dette de som skal forsørge barn. På tross av at de ikke har høye boliglån eller usikre leieforhold, så er nok mange bekymret for fremtidig bosituasjon fordi de ikke ser muligheter for fremtidig avansement i boligkarrieren. Kan hende er det her mange leietakere som aspirerer mot eiesektoren, men som opplever at deres arbeidsinntekt ikke er sikker nok til at de kan ta opp boliglån.

9.2.3 Unge i dobbelt utsatt posisjon – ikke-vestlige oftere dobbelt bekymret

Den tredje og siste problemstillingen omhandler forekomst av dobbel risikoeksponering, altså eksponering for risiko både i arbeids- og i bosituasjonen. Det viser seg å være relativt begrenset forekomst av dette, men noen grupper utmerker seg likevel. En del unge vestlige er i en situasjon med “løs” tilknytning til arbeidsgiver *kombinert* med stort boliglån eller usikkert leieforhold. Selv om disse i utgangspunktet står i fare for å miste både arbeid og bolig, lar de seg i liten grad bekymre av dette. Dersom prisutviklingen i eiemarkedet fortsetter, rentenivået holder seg lavt (eller utleier ikke endrer utleiebetingelsene) og de fremdeles får arbeide, så har de ikke noe å frykte, men de er altså i en meget sårbar posisjon dersom ikke disse forutsetningene realiseres.

Ikke-vestlige utmerker seg med en relativt høy andel som *opplever* risiko knyttet til både arbeids- og bosituasjonen. Her kommer det antakelig til syne at utrygghet knyttet til arbeid og bolig oppleves som en sammenvevd problematikk på individnivå. Mange ikke-vestlige er

pessimistiske med hensyn til sine utsikter på arbeidsmarkedet, og følgelig også bekymret for sin mulighet til å opprettholde en trygg bosituasjon.

9.2.4 Midlertidig og permanent risikoeksponerte

Mens en del unge vestlige kan synes å være *midlertidig* eksponert for risiko, ser det ut til at ikke-vestlige i større grad er *permanent* utsatt for utrygghet. Dette har nok sammenheng med at vestlige og ikke-vestlige har ulike forutsetninger i arbeidsmarkedet og ulik tilgang på strukturelle ressurser i boligmarkedet. Usikkerheten som finnes i arbeids- og boligmarkedet slår således sterkere ut for en del ikke-vestlige, mens mer ressurssterke grupper har mulighet til å unngå eller kompensere for risiko.

9.2.5 Risikosamfunn i Oslo?

Oppgaven har vist at 'risiko' er et høyst relevant problem i arbeids- og boligsammenheng. Teorier om 'risikosamfunnet' har pekt ut relevante sammenhenger, men begrepets nytte i denne sammenheng begrenser seg til å være en *idealtipe* som setter forskningen på et spor. Selv om oppgaven har påvist atskillig forekomst av risiko, gir den norske velferdspolitikken og reguleringen av det norske arbeidslivet rammevilkår som gjør det lite sannsynlig å finne en slik gjennomsyrende tilstedeværelse av risiko i norsk kontekst, slik det er i Becks modell av 'risikosamfunnet'.

Oppgaven har vist at funn i angloamerikansk forskning ikke gjenspeiles når vi undersøker arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting i Oslo. Reguleringen av arbeidsmarkedene i norsk kontekst gir arbeidstakerne relativt gode vilkår, sammenlignet med Storbritannia og USA. Likevel har perspektivet vært fruktbart og oppgaven har vist at dette *er* et problemområde som fortjener oppmerksomhet.

9.3 Nye vanskeligstilte på boligmarkedet?

Et spørsmål bør stilles på bakgrunn av denne oppgavens resultater: Gitt sammenhengen mellom arbeid og bolig på husholdsnivå – svekker "fleksible" jobber befolkningens evne til å

klare seg selv i boligmarkedet, og skaper disse jobbene således flere *vanskeligstilte* på boligmarkedet? Regjeringen begrenser sin oppgave i boligpolitikken til å fange opp de som faller helt utenfor eller er vanskeligstilte, men ved sitt uttalte mål om å gjøre det enklere for arbeidsgiver å knytte til seg arbeidskraft midlertidig, kan de gjøre det vanskeligere for folk å klare seg selv i boligmarkedet og således bidra til at enda flere blir vanskeligstilte.

Videre har denne oppgaven vist at leiemarkedet ikke bare er et marked som løser husholds midlertidige boligbehov. Mange i gruppen som jeg har sett på, har antakelig ikke anledning til å komme inn på eiemarkedet på grunn av lav og usikker inntekt. Disse går glipp av de indirekte subsidier som myndighetene overfører til eiesektoren gjennom skattefradrag for renteutgifter, og går også glipp av den verdistigningen som andre grupper får ta del i. Den nye Husleieloven har forbedret leietakeres rettigheter på papiret, men gjennom myndighetenes passive rolle overfor leiemarkedet hva gjelder finansielle overføringer, vil mange leietakere kanskje bli presset over i eiesektoren, men uten de forutsetninger som kreves for få en trygg posisjon.

Oppgaven har sett på et segment innenfor Oslos arbeidsmarked, men har ikke gått inn på den romlige fordelingen innad i byen for denne gruppen. Avdekkingen av usikre posisjoner for arbeidstakere innenfor enkel tjenesteyting reiser spørsmål om hvorvidt denne gruppen må tilpasse seg ved å bo i byregionens mindre sentrale områder – altså at det blir en romlig *mismatch* mellom deres arbeidsplasser, som gjerne ligger sentralt i byen – og deres boliger som muligens ligger mindre sentralt til. Med utsatte posisjoner i arbeidsmarkedet får denne gruppen “velge sist” i boligmarkedet og ender således opp i mindre sentrale boområder. Resultatet kan bli lang reisevei til arbeid som en tilleggsbelastning for disse gruppene, og en segregert by der de sentrale områdene er forbeholdt arbeidstakere innenfor det øvre sjikt av den tjenestebaserte økonomien.

Referanser

Aftenposten (2002) "Ekte nordmenn vasker ikke gulv" av Simen Sætre. Morgenutgaven 22. juni

Aftenposten (2003) "183 ansatte tatt for svart arbeid" av Hanne W. Lier. Aftenutgaven 24. november

Aftenposten (2004) "182.000 kan ha lånt for mye" av Brit Myhrvold. Morgenutgaven 28. oktober

Allen, J. and C. Hamnett (1991) *Housing and labour markets: building the connections*. London : Unwin Hyman

Allen, J. and N. Henry (1997) "Ulrich Beck's risk society at work: labour and employment in the contract service industries." *Transactions institute of British geographers*, vol. 22, 180-196

Ball, M. og M. Harloe (1998) "Uncertainty in European housing markets." I Kleinman, M. mfl. (red.) *European integration and housing policy*. London: Routledge

Barlindhaug, R. (1996) "Boliger belånes til pipa." I *Samfunnsspeilet*, nr. 4

Baumol, W. J. (1967) "Macroeconomics of unbalanced growth: The anatomy of urban crisis." I *The American economic review*, vol. 57, nr. 3

Beck, U. (1992) *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage

Berg, K. (2002) *Barnefamilier i indre Oslo. En studie av bostabilitet, boligpreferanser og kommunal planlegging*, Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

- Bourne, L. S. (1981) *The Geography of Housing*. Silver Spring: V. H. Winston
- Croft, J. (2001) “‘A risk’ or ‘at risk’? Reconceptualising housing debt in a risk welfare society.” I *Housing studies*, vol. 16, nr. 6, 737-753
- Dale, B. (1987) “Level of living or quality of life: different approaches to planning.” I *Norsk geografisk tidsskrift*, vol. 41, 143-149
- de Vaus, D. A. (2002) *Surveys in social research, 5th edition*. London: Routledge
- Ekinsmyth, C. (1999) “Professional workers in a risk society.” I *Transactions of the institute of British geographers*, vol. 24, 353-366
- Folke- og bolig tellingen 2001. På SSB's nettsider: <http://www.ssb.no/fob/>
- Ford, J., R. Burrows og S. Nettleton (2001) *Home ownership in a risk society: A social analysis of mortgage arrears and possessions*. Bristol: Polity Press
- Giddens, A. (1991) *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press
- Hamnett, C. (1994) “Social polarisation in global cities: Theory and evidence.” I *Urban studies*, vol. 31, nr. 3
- Hamnett, C. (1996) “Social polarisation, economic restructuring and welfare state regimes.” I *Urban studies*, vol. 33, nr. 8
- Hansen, T. (1994) *Fjernkulturelle utenlandske og norske husholdningers boforhold. En sammenligning basert på Folke- og bolig tellingen 1990*. Oslo: Byggforsk
- Hansen, T. (2004) *Storbyenes boligpolitikk for vanskeligstilte 1990-2001*. Oslo: Byggforsk
- Hansen, T. og J. Guttu (1998) *Fra storskalabygging til frislepp. Beretning om Oslo kommunes boligpolitikk 1960-1989*. Oslo: Byggforsk
- Hellevik, O. (1994) *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. 5. utgave (4. opplag), Oslo: Universitetsforlaget
- Jaeger, C. C., O. Renn, E. A. Rosa og T. Webler (2001) *Risk, uncertainty, and rational action*: London: Earthscan
- Kemeny, J. og S. Lowe (1998) “Schools of comparative housing research: From convergence to divergence.” I *Housing studies*, vol. 13, nr. 2, 161-176

- Kredittilsynet (2004) *Boliglånsundersøkelsen 2004*. På Kredittilsynets nettsider: <http://www.kredittilsynet.no/archive/1akt/01/01/Bolig032.pdf>
- Langsether, Å., L. Gulbrandsen og E. Annaniassen (2003) *Leiemarkedet og leietakernes rettsvern*. Oslo: NOVA
- Langsether, Å. og P. Medby (2004) *Husleieindekser og husleiestatistikk*. Oslo: NOVA
- Larsen, K. A. (1995) *Arbeidskraft- og kompetanseregnskap for Oslo og Akershus 1995*. Oslo: ECON.
- Mishra, R. (1999) *Globalization and the welfare state*. Cheltenham: Edward Elgar
- Nordvik, V. (2003) *Bo i storby. Boforhold og boligmarked i norske storbyregioner*. Oslo: Byggforsk
- NOU 1978:52 *Levekårsundersøkelsen. Levekår i storby*. Oslo: Universitetsforlaget
- NOU 2002:2 *Boligmarkedene og boligpolitikken*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste
- Olsen, K. M. og H. Torp (red.) (1998) *Fleksibilitet i norsk arbeidsliv*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Perrons, D. (2000) "Living with risk: labour market transformation, employment policies and social reproduction in the UK." i *Economic and industrial democracy*, vol. 21, 283-310
- Perrons, D. (2003) "New economic geography and concrete research." i *Samfunnsgeografen*, årgang 13, nr. 1
- Rasmussen, T. F. (1998) *Norsk industri 1900-1992. Distriktsnæring eller storbylokalisering?* Oslo: NIBR
- Reimer, S. (1998) "Working in a risk society." I *Transactions of the institute of British geographers*, vol. 23, side 116-127.
- Rogstad, J. (2000) "Når sant skal sies – hvor viktig er norsk for innvandrere på arbeidsmarkedet?" I *Søkelys på arbeidsmarkedet*, årgang 17, 159-164
- Røed Larsen, E. og D. E. Sommervoll (2004) "Boligprisene i Oslo på 1990-tallet." I *Økonomiske analyser*, nr. 2
- Sassen, S. (1996) "Service employment regimes and the new inequality." I Mingione, E. (red.) *Urban poverty and the underclass*. Oxford: Blackwell

Sennett, R. (1998) *The corrosion of character*. New York: W. W. Norton

Skog, O. J. (1998) *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

SSB (1998) *Standard for yrkesklassifisering*. Oslo-Kongsvinger: SSB

SSB (2002) "Ikke-vestlige innvandrere bor trangt." På SSB's nettsider:
<http://www.ssb.no/fobinnvbolig/>

SSB (2002) "Standard for næringsgruppering". På SSB's nettsider:
http://www.ssb.no/emner/10/01/nace/sn2002_nb.html

SSB (2004a) Statistikkbanken. På SSB's nettsider: <http://www.ssb.no/statistikkbanken/>

SSB (2004b) *Undersøkelse om arbeids- og boligforhold. Dokumentasjonsrapport*. Oslo-Kongsvinger: SSB

SSB (2004c) "Om yrke i registerbasert sysselsetningsstatistikk." På SSB's nettsider:
http://www.ssb.no/vis/emner/06/01/regsys/om_yrke.html

Stokke, T. A., S. Evju og H. O. Frøland (2003) *Det kollektive arbeidslivet*. Oslo: Universitetsforlaget

Stortingsmelding 23 (2003-2004) *Om boligpolitikken*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet

Torp, H. (1998) "Arbeidsvilkår for vikarer som leies ut: Betydningen av fagorganisering og fast ansettelse." I *Søkelys på arbeidsmarkedet*, årgang 15, 125-135

Wessel, T. (1996) *Eierleiligheter. Fremveksten av en ny boligsektor i Oslo, Bergen og Trondheim*. Oslo: Universitetet i Oslo

Wessel, T. (1998a) "Housing and welfare in Norway: compensation or double deprivation?" i *Norsk geografisk tidsskrift*, vol. 52, 209-219

Wessel, T. (1998b) *Bolig og levekår*. Oslo: Byggforsk

Wessel, T. (2002) "Fra leie til eie – konvertering av leiegårder i norske storbyer." I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årgang 43, nr. 3

Vedlegg 1: Følgerev, spørreskjema og purrev

Oslo, 22.08.2003
Saksbehandler: Therese Gulbrandsen
Seksjon for intervjuundersøkelser

Invitasjon til å delta i undersøkelse om arbeids- og boligforhold.

Du er en av 1 000 arbeidstakere mellom 18 og 60 år i Osloområdet som inviteres til å delta i en undersøkelse om arbeids- og boligforhold. Statistisk sentralbyrå gjennomfører undersøkelsen på oppdrag fra Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo.

Det er frivillig å delta, og vi håper at du blir med. For at vi skal kunne danne oss et god bilde av arbeids- og boligmarkedet i Osloområdet, er det viktig at flest mulig blir med. Spørsmålene handler om dine arbeidsoppgaver, jobbsikkerhet og tilknytning til fagforbund og arbeidstakerorganisasjoner. Det spørres også om dine boforhold. Fyll ut spørreskjemaet og returner det til oss i den vedlagte, ferdigfrankerte konvolutt. Vi kan ikke erstatte deg med en annen.

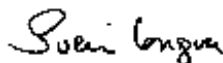
Alle som deltar er med i trekningen av et gavekort til en verdi av 5 000,- kroner og fem gavekort til en verdi av 1 000,- kroner.

Undersøkelsen gjennomføres etter lovpålagte regler og er underlagt kontroll både fra Datatilsynet og Statistisk sentralbyrås eget personvernombud. **Alle som arbeider i Statistisk sentralbyrå har taushetsplikt.** Det vil aldri bli offentliggjort eller videreformidlet opplysninger der du eller andre kan identifiseres. Statistisk sentralbyrå vil anonymisere opplysningene innen 31.12.2003. Du kan når som helst trekke deg fra undersøkelsen og kreve opplysningene slettet. Utvalget er trukket fra Arbeidsgiver- og Arbeidstakerregisteret. For å gjøre intervjuet kortere hentes det inn opplysninger om din fødselshistorie fra Folkeregisteret og opplysninger om din utdanning fra Utdanningsregisteret. På bakgrunn av undersøkelsen vil Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi skrive en forskningsrapport om arbeids- og boligmarkedet i Oslo.

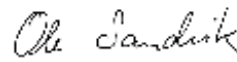
Skulle du ha spørsmål om undersøkelsen kan du gjerne ringe oss gratis på telefonnummer 800 83 028, eller sende en e-post til therese.gulbrandsen@ssb.no. Generelle spørsmål vedrørende personvern i Statistisk sentralbyrå kan rettes til vårt personvernombud, tel 21 09 45 61 eller e-post personvernombud@ssb.no.

På forhånd takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Svein Longva
adm.direktør

Ole Sandvik
seksjonssjef

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

Underlagt taushetsplikt

Undersøkelse om arbeids- og boligforhold i Oslo

1. På hvilken måte disponerer husholdningen nåværende bolig? Til husholdningen regnes alle personer som er fast bosatt i boligen og som har felles matbudsjett.

- Selveier → gå til spørsmål 2
 Andelseier i borettslag/aksjeeier i boligselskap → gå til spørsmål 2
 Leier eller disponerer boligen på annen måte → gå til spørsmål 4

2. Har husholdningen boliglån? Her inkluderes også lån til innskudd, andel, aksje eller andre overdragelsesbeløp. Fellesgjeld regnes ikke med.

- Ja, husholdningen har boliglån på anslagsvis kr på det nåværende tidspunkt
 Nei, husholdningen har ikke boliglån
 Vet ikke om husholdningen har boliglån

3. Hva ville husholdningen fått for boligen i dagens marked?

Ca. kroner → gå til spørsmål 15

4. Hvilken av disse leieformene har husholdningen?

- Leier av privat gårdeier/gårdsselskap/bedrift/organisasjon
 Leier av privatperson som eier boligen
 Leier av kommunen/fylket/staten
 Leier av arbeidsgiver
 Leier av annen leietaker (framleie)
 Låner boligen
 Annet, spesifiser: _____

5. Leier husholdningen beboelsesrom med adgang til annens bolig, for eksempel bad, kjøkken eller stue som også benyttes av andre?

- Ja, deler med andre, inkludert utleier
 Ja, deler med andre, men ikke inkludert utleier
 Nei

6. Tror du utleier vil forlenge leieforholdet så lenge som du ønsker?

- Ja
 Nei, fordi : _____
 Vet ikke
-

7. Hvor mye betaler husholdningen i husleie for september 2003?

kroner

- Vet ikke
-

8. Hvor mye betaler du av husholdningens husleie for september 2003?

kroner

- Vet ikke
-

9. Har du en skriftlig leieavtale?

- Ja → gå til spørsmål 10
 Nei → gå til spørsmål 13
-

10. Hvilken måned og år ble leieavtalen inngått?

måned år

- Vet ikke
-

11. Hvor lang varighet har denne leieavtalen?

år

- Leieavtalen har ingen tidsbegrensning
 Vet ikke
-

12. Kan du si opp leieavtalen?

- Ja, oppsigelsesfristen er på måned(er)
 Nei
 Vet ikke

13. Har du kjennskap til hva Husleieloven sier om leietakers rettigheter og plikter?

- Ja, i stor grad
 Ja, i noen grad
 Nei, i liten grad
 Nei, ikke i det hele tatt

14. Er usikkerhet knyttet til varigheten av leieforholdet en belastning for deg?

- Ja, i stor grad
 Ja, i noen grad
 Nei, i liten grad
 Nei, ikke i det hele tatt

15. Er usikkerhet knyttet til framtidig husholdningsinntekt en belastning for deg?

- Ja, i stor grad
 Ja, i noen grad
 Nei, i liten grad
 Nei, ikke i det hele tatt

16. Er usikkerhet knyttet til framtidige boligkostnader en belastning for deg? Med boligkostnader menes utgifter til husleie, fellesutgifter, renter og avdrag, elektrisitet/brensel, forsikringer, kommunale utgifter og festeavgift.

- Ja, i stor grad
 Ja, i noen grad
 Nei, i liten grad
 Nei, ikke i det hele tatt

17. Vil du trolig eie eller leie bolig om tre år?

- Eie
 Leie
 Framleie
 Annet: _____

18. Har du for tiden inntektsgivende arbeid? Har du flere arbeidsforhold, skal du svare ut fra den jobben hvor du arbeider flest timer per uke. Dette vil omtales som ditt hovedarbeidsforhold.

- Ja → gå til spørsmål 19
 Nei → gå til spørsmål 33

19. Hvor mange timer arbeider du vanligvis per uke i ditt hovedarbeidsforhold? Angi gjennomsnittet for de siste 4 uker i arbeid dersom timeantallet varierer mye.

timer per uke

20. Har du fast eller midlertidig ansettelse? Med midlertidig ansettelse menes at den er tidsbegrenset.

- Fast ansatt → gå til spørsmål 22
 Midlertidig ansatt → gå til spørsmål 21
 Vet ikke → gå til spørsmål 21
-

21. Ønsker du fast ansettelse i stedet for midlertidig?

- Ja, fordi: _____
 Nei, fordi: _____
 Vet ikke
-

22. Er virksomheten til din hovedarbeidsgiver organisert i tidsavgrensede oppdrag?

- Ja
 Nei
 Vet ikke
-

23. Utfører du arbeidsoppgaver andre steder enn i hovedarbeidsgivers lokaler?

- Ja, i stor grad
 Ja, i noen grad
 Nei, i liten grad
 Nei, ikke i det hele tatt
-

24. Hvilken yrkestittel har du i ditt hovedarbeidsforhold?

25. Beskriv hvilke arbeidsoppgaver du utfører i ditt hovedarbeidsforhold?

26. Er du sikker på at hovedarbeidsgiver kan tilby deg tilstrekkelig arbeid om et halvt år?

- Ja, svært sikker
 Ja, nokså sikker
 Nei, nokså usikker
 Nei, svært usikker
-

27. Har du hatt problemer med lønnsutbetaling fra hovedarbeidsgiver?

- Ofte
 Av og til
 Sjelden
 Aldri

28. Har du skriftlig arbeidsavtale med din hovedarbeidsgiver?

- Ja → gå til spørsmål 29
 Nei → gå til spørsmål 30
 Vet ikke → gå til spørsmål 30

29. Fastsetter arbeidsavtalen en avtalt arbeidstid for ditt hovedarbeidsforhold?

- Ja, min avtalte arbeidstid er timer per uke
 Nei, arbeidsavtalen fastsetter ikke en avtalt arbeidstid

30. Hva er din brutto månedslønn fra ditt hovedarbeidsforhold? Med brutto månedslønn menes månedslønn før fradrag og skatt er trukket fra.

Min brutto månedslønn er kr

31. Har du hatt inntektsgivende arbeid utover ditt hovedarbeidsforhold de siste fire ukene?

- Ja → gå til spørsmål 32
 Nei → gå til spørsmål 33

32. Hvor mange timer arbeider du i uka utover ditt hovedarbeidsforhold?

- Jeg arbeider ca. timer i uka utover mitt hovedarbeidsforhold
 Vet ikke

33. Er usikkerhet knyttet til din framtidige arbeidsinntekt en belastning for deg?

- Ja, i stor grad
 Ja, i noen grad
 Nei, i liten grad
 Nei, ikke i det hele tatt
-

34. Er du medlem av noe fagforbund eller arbeidstakerorganisasjon?

- Ja
 Nei

35. I hvilken grad er du enig i disse utsagnene?

	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig
a. Jeg opplever arbeidslivet som fleksibelt i forhold til mine ønsker og behov	☐	☐	☐	☐	☐
b. Jeg opplever arbeidslivet som utrygt.....	☐	☐	☐	☐	☐
c. Jeg opplever arbeidslivet som rikt på muligheter	☐	☐	☐	☐	☐

36. Hvor mange personer tilhører husholdningen, inkludert deg selv? Til husholdningen regnes alle personer som er fast bosatt i boligen og som har felles matbudsjett.

Husholdningen består av personer

37. Hvor mange personer i husholdningen er under 18 år?

personer

38. Hva var husholdningens samlede brutto inntekt i 2002? Med bruttoinntekt menes inntekt før fradrag og skatt er trukket fra. Ta med lønn, honorar, leieinntekter, trygdeytelser og andre tilskudd.

kr

**Tusen takk for at du tok deg tid til å fylle ut skjemaet!
 Den vedlagte konvolutten kan sendes til oss ufrankert.**

Oslo, 07.11.2003
Deres ref.: , Vår ref.:
Saksbehandler: Therese Gulbrandsen
Seksjon for intervjuundersøkelser

Hvilke erfaringer har arbeidslivet gitt deg?

Vi vil vite mer om hvordan du oppfatter arbeidslivet, uavhengig om du er i arbeid eller ikke. Tidligere i høst sendte vi deg et spørreskjema om arbeids- og boligforhold, men vi kan ikke se å ha mottatt noe svar.

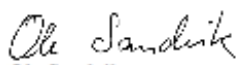
Vi kan ikke erstatte deg med en annen. Dine svar er dermed direkte med på å gjøre denne undersøkelsen bedre. Svarene dine gir deg også muligheten til å vinne et gavekort à 5 000 kroner eller et av fem gavekort à 1 000 kroner.

Vi kan ikke erstatte deg med en annen. Dine svar er dermed med på å gjøre denne undersøkelsen bedre. Svarene dine gir deg muligheten til å vinne noe du ønsker deg. Hva med en reise til varmere strøk? **Alle som deltar, er med i trekningen om et gavekort à 5 000 kroner og fem gavekort à 1 000 kroner.** Bare 1000 personer har fått muligheten til å delta, så her er vinner sjansene store!

Har du spørsmål om undersøkelsen? Kontakt oss på grønt nummer 800 83 028.

Vi håper du blir med!

Med vennlig hilsen

Ole Sandvik
seksjonssjef

Oslo, 07.11.2003
Grønt nummer: 800 83 028.
Saksbehandler: Therese Gulbrandsen
Seksjon for intervjuundersøkelser

Yngre sliter på boligmarkedet. Hva med deg?

Det er blitt vanskeligere for mange mennesker på boligmarkedet de siste årene. Vi vil gjerne vite mer om hvordan du opplever din boligsituasjon! Tidligere i høst sendte vi deg et spørreskjema om arbeids- og boligforhold, men vi kan ikke se å ha mottatt noe svar.

Vi kan ikke erstatte deg med en annen. Dine svar er dermed med på å gjøre denne undersøkelsen bedre.

Svarene dine gir deg muligheten til å vinne noe du ønsker deg. Hva med en reise til varmere strøk? **Alle som deltar, er med i trekningen om et gavekort à 5 000 kroner og fem gavekort à 1 000 kroner.** Bare 1000 personer har fått muligheten til å delta, så her er vannersjansene store!

Har du spørsmål om undersøkelsen? Kontakt oss på grønt nummer 800 83 028.

Vi håper du blir med!

Med vennlig hilsen

Ole Sandvik
seksjonssjef

Vedlegg 2: Vedleggstabeller

<i>Vedleggstabell 1 Alder og landbakgrunn i prosent av alle. Prosent (N)</i>	<i>137</i>
<i>Vedleggstabell 2 Yrkesklasse etter landbakgrunn og i hele utvalget. Prosent (N)</i>	<i>137</i>
<i>Vedleggstabell 3 Husholdstype etter alder og for alle. Prosent (N)</i>	<i>138</i>
<i>Vedleggstabell 4 Medlemskap i fagforening etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)</i>	<i>138</i>
<i>Vedleggstabell 5 Alder etter disposisjonsform og for alle. Prosent (N)</i>	<i>139</i>
<i>Vedleggstabell 6 Arbeidstimer per uke i hovedarbeidsforholdet. Prosent (N)</i>	<i>139</i>
<i>Vedleggstabell 7 Totalt antall arbeidstimer per uke for respondenter med ett arbeidsforhold og for respondenter med flere arbeidsforhold. Prosent (N)</i>	<i>140</i>
<i>Vedleggstabell 8 Sysselsetting i flere arbeidsforhold etter yrke i hovedarbeidsforhold og for alle. Prosent (N)</i>	<i>140</i>
<i>Vedleggstabell 9 Disposisjonsform med barn i husholdet. For utvalget og for Oslo. Prosent (N)</i>	<i>140</i>
<i>Vedleggstabell 10 Disposisjonsform etter landbakgrunn. Prosent (N)</i>	<i>141</i>
<i>Vedleggstabell 11 Hushold med boliglån. Prosent (N)</i>	<i>141</i>
<i>Vedleggstabell 12 Leieformene for utvalget og for Oslos leiende hushold. Prosent (N)</i>	<i>141</i>

<i>Vedleggstabell 13 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen, etter alder og for alle. Prosent (N).....</i>	<i>142</i>
<i>Vedleggstabell 14 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen etter alder. Prosent (N).....</i>	<i>142</i>
<i>Vedleggstabell 15 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen, etter kjønn og for alle. Prosent (N)</i>	<i>142</i>
<i>Vedleggstabell 16 Husholdstype etter disposisjonsform og for alle. Prosent (N)</i>	<i>143</i>
<i>Vedleggstabell 17 Ekstraarbeid etter alder. Prosent (N).....</i>	<i>143</i>
<i>Vedleggstabell 18 Type ansettelse. Prosent (N).....</i>	<i>144</i>
<i>Vedleggstabell 19 Midlertidig ansatte som ønsker fast stilling? Prosent (N)</i>	<i>144</i>
<i>Vedleggstabell 20 Forekomst av skriftlig arbeidsavtale. Prosent (N)</i>	<i>144</i>
<i>Vedleggstabell 21 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen, etter landbakgrunn, etter yrkesklasse og for alle. Prosent (N).....</i>	<i>144</i>
<i>Vedleggstabell 22 Posisjonell risiko i bosituasjonen etter landbakgrunn for hushold henholdsvis med og uten barn. Prosent (N).....</i>	<i>145</i>
<i>Vedleggstabell 23 Har du en skriftlig leieavtale? Prosent (N).....</i>	<i>145</i>
<i>Vedleggstabell 24 Forekomst av kortvarig leieavtale etter alder og for alle. Prosent (N).....</i>	<i>145</i>
<i>Vedleggstabell 25 Forekomst av leieforhold uten skriftlig avtale etter alder og for alle. Prosent (N).....</i>	<i>145</i>
<i>Vedleggstabell 26 -Tror du utleier vil forlenge leieforholdet så lenge som du ønsker? Prosent (N).....</i>	<i>146</i>
<i>Vedleggstabell 27 Forekomst av dobbel perseptuell risiko (på både arbeids- og boligmarkedet) etter alder og for alle. Prosent (N)</i>	<i>146</i>
<i>Vedleggstabell 28 Forekomst av dobbel perseptuell risiko (på både arbeids- og boligmarkedet) etter barneforsørging og for begge grupper. Prosent (N).....</i>	<i>146</i>

Vedleggstabell 1 Alder og landbakgrunn i prosent av alle. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig
18-25 år	16	4
26-30 år	15	3
31-35 år	8	8
36-40 år	8	7
41-50 år	9	8
51-60 år	10	4
Totalt		100 (520)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Vedleggstabell 2 Yrkesklasse etter landbakgrunn og i hele utvalget. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
PTS-yrke	70	14	51
HIT-yrke	30	86	49
Totalt	100 (345)	100 (175)	100 (520)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Vedleggstabell 3 Husholdstype etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Én voksen uten barn	23	24	18	13	13	22	19
Én voksen med barn	2	1	9	4	10	2	4
To eller flere voksne uten barn	59	54	11	28	31	59	41
To eller flere voksne med barn	16	22	62	55	46	18	35
Totalt	100 (106)	101 (93)	100 (79)	100 (75)	100 (84)	101 (68)	99 (505)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Vedleggstabell 4 Medlemskap i fagforening etter landbakgrunn og for alle. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
Medlem	44	34	41
Ikke medlem	56	66	59
Totalt	100 (313)	100 (143)	100 (456)

Ikke signifikant samvariasjon (0,055)

Vedleggstabell 5 Alder etter disposisjonsform og for alle. Prosent (N)

	<i>Eier</i>	<i>Leier</i>	<i>Alle</i>
18-25 år	11	36	21
26-30 år	16	22	19
31-35 år	18	12	16
36-40 år	16	14	15
41-50 år	20	12	17
51-60 år	19	5	14
Totalt	100 (321)	101 (199)	102 (520)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Vedleggstabell 6 Arbeidstimer per uke i hovedarbeidsforholdet. Prosent (N)

0-19	6
20-29	7
30-39	55
40-49	25
50-59	4
60-80	4
Totalt	101 (452)

Vedleggstabell 7 Totalt antall arbeidstimer per uke for respondenter med ett arbeidsforhold og for respondenter med flere arbeidsforhold. Prosent (N)

	<i>Kun ett arbeidsforhold</i>	<i>Flere arbeidsforhold</i>
0-19	6	5
20-29	6	12
30-39	56	41
40-49	25	29
50-59	4	6
60-80	3	7
Totalt	100 (361)	100 (85)

Vedleggstabell 8 Sysselsetting i flere arbeidsforhold etter yrke i hovedarbeidsforhold og for alle. Prosent (N)

	<i>HIT-yrke</i>	<i>PTS-yrke</i>	<i>Alle</i>
Flere arbeidsforhold	17	21	19
Kun ett arbeidsforhold	83	79	81
Totalt	100 (244)	100 (207)	100 (451)

Ikke signifikant samvariasjon (0,228)

Vedleggstabell 9 Disposisjonsform med barn i husholdet. For utvalget og for Oslo. Prosent (N)

	<i>I utvalget</i>	<i>Oslo*</i>
Selveier	42	44
Andelseier i borettslag/aksjeeier i boligselskap	33	35
Leier eller disponerer boligen på annen måte	25	22
Totalt	100 (205)	101 (57 666)

*Folke- og Boligtellingen 2001

Vedleggstabell 10 Disposisjonsform etter landbakgrunn. Prosent (N)

	Vestlig	Ikke-vestlig	Alle
Eier	60	65	62
Leier	40	35	38
Totalt	100 (345)	100 (175)	100 (520)

Ikke signifikant samvariasjon (0,343)

Vedleggstabell 11 Hushold med boliglån. Prosent (N)

Ja	83
Nei	14
Vet ikke	4
Totalt	101 (318)

Vedleggstabell 12 Leieformene for utvalget og for Oslos leiende hushold. Prosent (N)

Hushold i denne undersøkelsen		Oslos hushold	
Leier av privat gårdeier/gårdsselskap/ bedrift/organisasjon	29	21	Leier av boligselskap
Leier av privatperson som eier boligen	53	47	Leier av privatperson
Leier av kommunen/staten/fylket	8	16	Leier av kommunen
Leier av arbeidsgiver	2	5	Leier tjenestebolig
Leier av annen leietaker (fremleie)	3		
Låner boligen	1	10	Leier på andre vilkår
Annet	6		
Totalt	102 (196)	99 (78'676)	

Kilde for Oslos hushold: SSB, Folke- og Boligtellingen 2001

Vedleggstabell 13 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen, etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Ikke risiko	68	57	73	63	82	75	69
Risiko	32	43	27	37	18	25	31
Totalt	100 (91)	100 (86)	100 (74)	100 (68)	100 (77)	100 (63)	100 (459)

Signifikant samvariasjon (0,014)

Vedleggstabell 14 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen etter alder. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Totalt
Ikke risiko	20	15	17	14	20	15	101 (318)
Risiko	21	26	14	18	10	11	100 (141)
Alle	20	19	16	15	17	14	101 (459)

Signifikant samvariasjon (0,014)

Vedleggstabell 15 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen, etter kjønn og for alle. Prosent (N)

	Mann	Kvinne	Alle
Ikke risiko	70	69	69
Risiko	31	31	31
	101 (266)	100 (193)	100 (459)

Ikke signifikant samvariasjon (0,884)

Vedleggstabell 16 Husholdstype etter disposisjonsform og for alle. Prosent (N)

	<i>Eier</i>	<i>Leier</i>	<i>Alle</i>
Én voksen uten barn	14	28	19
Én voksen med barn	4	5	4
To eller flere voksne uten barn	38	47	41
To eller flere voksne med barn	44	21	35
Totalt	100 (312)	101 (193)	99 (505)

Signifikant samvariasjon (0,000)

Vedleggstabell 17 Ekstraarbeid etter alder. Prosent (N)

	<i>18-25</i> <i>år</i>	<i>26-30</i> <i>år</i>	<i>31-35</i> <i>år</i>	<i>36-40</i> <i>år</i>	<i>41-50</i> <i>år</i>	<i>51-60</i> <i>år</i>	<i>Alle</i>
Flere arbeidsforhold	19	21	24	25	13	10	19
Kun ett arbeidsforhold	81	79	76	75	87	91	81
Totalt	100 (89)	100 (85)	100 (72)	100 (67)	100 (75)	101 (63)	100 (451)

Ikke signifikant samvariasjon (0,140)

Vedleggstabell 18 Type ansettelse. Prosent (N)

Fast ansatt	92
Midlertidig ansatt	6
Vet ikke	2
Totalt	100 (453)

Vedleggstabell 19 Midlertidig ansatte som ønsker fast stilling? Prosent (N)

Ja	75
Nei	14
Vet ikke	11
Totalt	100 (28)

Vedleggstabell 20 Forekomst av skriftlig arbeidsavtale. Prosent (N)

Har skriftlig arbeidsavtale	90
Har <i>ikke</i> skriftlig arbeidsavtale	10
Vet ikke	1
Totalt	101 (454)

Vedleggstabell 21 Hovedindikator for posisjonell risiko i arbeidssituasjonen, etter landbakgrunn, etter yrkesklasse og for alle. Prosent (N)

	<i>Vestlig</i>	<i>Ikke-vestlig</i>	<i>PTS-yrke</i>	<i>HIT-yrke</i>	<i>Alle</i>
Ikke risiko	69	69	69	69	69
Risiko	31	31	31	31	31
Totalt	100 (315)	100 (144)	100 (247)	100 (212)	100 (459)

Ikke signifikant samvariasjon med landbakgrunn (0,959)

Ikke signifikant samvariasjon med yrkesklasse (0,980)

Vedleggstabell 22 Posisjonell risiko i bosituasjonen etter landbakgrunn for hushold henholdsvis med og uten barn. Prosent (N)

	Vestlig med barn	Ikke-vestlig med barn	Alle hushold med barn	Vestlig uten barn	Ikke-vestlig uten barn	Alle hushold uten barn
Ikke risiko	87	87	87	72	78	73
Risiko	14	13	13	28	22	27
Totalt	101 (89)	100 (111)	100 (200)	100 (245)	100 (60)	100 (305)

Ikke signifikant samvariasjon med hushold med barn (0,856)

Ikke signifikant samvariasjon med hushold uten barn (0,309)

Vedleggstabell 23 Har du en skriftlig leieavtale? Prosent (N)

Ja	83
Nei	17
Totalt	100 (193)

Vedleggstabell 24 Forekomst av kortvarig leieavtale etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Ikke kort	70	60	81	82	84	86	73
Kort avtale	30	40	19	18	16	14	27
Totalt	100(57)	100 (35)	100(21)	100 (22)	100 (19)	100 (7)	100 (161)

Ikke signifikant samvariasjon (0,252)

Vedleggstabell 25 Forekomst av leieforhold uten skriftlig avtale etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Har avtale	84	83	88	82	83	78	83
Har ikke avtale	16	17	13	19	17	22	17
Totalt	100 (68)	100 (42)	101 (24)	101 (27)	100 (23)	100 (9)	100 (193)

Ikke signifikant samvariasjon (0,989)

Vedleggstabell 26 -Tror du utleier vil forlenge leieforholdet så lenge som du ønsker? Prosent (N)

Ja	65
Nei	12
Vet ikke	23
Totalt	100 (195)

Vedleggstabell 27 Forekomst av dobbel perseptuell risiko (på både arbeids- og boligmarkedet) etter alder og for alle. Prosent (N)

	18-25 år	26-30 år	31-35 år	36-40 år	41-50 år	51-60 år	Alle
Ikke forekomst	95	91	91	87	96	91	92
Forekomst	6	9	10	13	4	10	8
Totalt	101 (91)	100 (86)	101 (74)	100 (68)	100 (77)	101 (63)	100 (459)

Ikke signifikant samvariasjon (0,362)

Vedleggstabell 28 Forekomst av dobbel perseptuell risiko (på både arbeids- og boligmarkedet) etter barneforsørging og for begge grupper. Prosent (N)

	Forsørger barn	Forsørger ikke barn	Begge grupper
Ikke forekomst	91	92	92
Forekomst	9	8	8
Totalt	100 (172)	100 (274)	100 (446)

Ikke signifikant samvariasjon (0,797)